

אמר הקב"ה מכאן ואילך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר (בראשית ח כג), שהיו מולידים וקוברים, וקור וחום (ס), (שיב) שלא היו יסורים באים עליהם, מכאן ואילך היו מתייסרין באש ובשולג. (שיג) מעשה בתלמיד אחד של ר' עקיבא שאמרו לו בחלום באדר אתה מת, וניסן אי אתה רואה, מה שזרעת לא תקצר, בא לו לפני ר' עקיבא, א"ל (שיד) באדירות אתה מת, (שמו) ואי אתה בא לידי נסיון, ומה שהולדת אי אתה קובר. (שמו) אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי שיצר הרע מצוי, היסורין מצויין בבני אדם, (שיו) אבל לעולם הבא אני עוקרן מכם, שנאמר והיסירותי את לב האבן מבשרכם (יהקאל י ט), (שיח) ומחדש אני אביכם, שכן אמר ישעיה וקוי ה' יחלפו כח [יעלו אבר בנשרים] (ישעיה מ לא): חסלת בראשית

פרשת נח

[א] אלה תולדות נח (בראשית ט ו). (א) ילמדנו רבינו על כמה עבירות נשים מתות בשעת לדתן, (ב) כך שנו רבותינו, (ג) על שלש עבירות נשים מתות בשעת לדתן, [על שאינן זחירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר, (ד) ושולש מצות הללו מן התורה הן]. נדה מנין, שנאמר (ה) ואשה כי יזוב זוב דמה (ויקאל טו כה), וחלה מנין, שנאמר ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (במדבר טו כ), נר השבת מנין, (ו) שנאמר וקראת לשבת עונג (ישעיה נח יג). (ז) ולמה נצטוו הנשים על המצות הללו, (ח) אלא אמרו חכמינו

העירות והקונים

זנים. בתנחומא הדפס נוסף „חמשה ופשה דורות“: (שיב) שלא היו יסורים באים עליהם מכאן ואילך ה' מתייסרים באש ובשולג. בנדפס נוסף פה וקר וחס ששהיו מתייסרין בשחפת ובקדחת. וקין וחורף שחיו מתקיימין ופניכם מתחרפין והיסורין אינן פוסקין והיו מנעטין בגופיכם אין אתם שובתים יומם ולילה והיו נדונין באש ובשולג: (שיג) מעשה בתלמיד אחד. מובא גם בתנחומא הדפס אות י"ג וכמעשה מובא הנה אך אנב אמרו לפניו זרע וקציר שהיו מולידים וקוברים, לכן הביא המעשה שאמרו לו בחלום מה שזרעת לא תקצר, והפתרון מה שהולדת אי אתה קובר. והחלום מובא בירושלמי מעשר שני סוף פ"ד, ובאליה רבתי פ"א אות ט"ז, חד תלמיד דר' עקיבא (באליה רבתי בסעות דר' יוחנן וז"ל דר' עקיבא) הוה יתיב ופפוי משניין א"ל מהו כן, אמר ליה חמית בחילמאי תלת מילין קשיין בלדר את מיית ויסקן לית את חמי ומה דאת זרע לית את כנש, א"ל תליתון עבא חיתון בהדרא דלורייאת את מתרוממא ויסיין לית את חמי ומה דאת זרע לית את כנש, מה דאת מוליד לית את קבר. ובאליה רבתי שם הלשון משונה קת: (שיד) באדירות את מת. בירושלמי שם הגירסא בהדורה דלורייאת את מתרוממא, דרש בלדר כמו בהדר, ובמדרש איכה השמינו המלה מתרוממא, והציגו את מיית, אולם נמצא עוד במדרש איכה שם הפירוש מאיזה מעתיק על מתרוממא „פי' מתגבר“, וזה שמחק מלת מתרוממא שכה למחוק גם הפירוש. ואין ספק שהיה כתוב גם בירושלמי את מת, אולם מעתיק פועה הוסיף עוד המלות „רוממא“: (שמו) ואי אתה בא לידי נסיון. בירושלמי שם ויסקן לית את חמי, ובמדרש איכה כסיונין לית את חמי: (שמו) אמר הקב"ה: הכיום הוה לא הביא צעל מסדר מהתנחומא הדפס, רק הוסיף שם מאמר גדול מן גמרא בבלי מ"ק דף ט' ע"א המתחיל והו' ר' יונהן בן עכאלי ור' בן גרים היו חנו פרשת נדרים קמיה רשב"י, והמסדר מן התנחומא הדפס הביא המאמר הזה מנמאר בבלי ג"כ דרך אנב. כי נמצא בספור זה הזרע ולא תהליך תולדי בנין ולא ימותן. ובמאמר שלפניו הביא זרע וקציר שהיו מולידין וקוברים: (שיו) אבל לעולם הבא. בכ"י רומי הג' לעתיד לבא: (שיח) ומחדש אני אביכם. בכ"י רומי ומחדש אנכרים:

(א) ילמדנו רבינו. הוספתי, ומנאל לגנון בכ"י רומי, וכן בתנחומא הדפס: ולדעתו סידר צעל בהתנחומא את הענין זה בסדר בראשית. ואולי על הכתוב ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלשים שנה וימות (בראשית ה' ה') ועל זה שייך המאמר הזה: (ב) כך שנו רבותינו. שבת לא"ה ע"כ: (ג) על שלש עבירות. בתנחומא הדפס קצר המעתיק והציג מלת „ובו“: (ד) ושולש מצות הללו מן התורה הן. בכ"י רומי ושולש מצות נלסו מן התורה. ובתנחומא הדפס ושולשן מן התורה: (ה) ואשה כי יזוב זוב דמה. בכ"י רומי סיים טוד ואומר ואשה כי תהיה זבה וגו': (ו) שנאמר וקראת לשבת עונג. בתנחומא הדפס סיים זו הדלקת הנר בבית ואם תאמר לישב בחושך אין זה עונג שאין יורדי ניהם נדונין אלא בחושך שנאמר ארץ עיפסה כמו אופל [וגו'] (איוב י כב), וזה הוסיף המסדר, וכוון נגד הקראים הקדמונים האוברים להדליק נר בלילי שבתות ויושבים בהם, עיין לקח מוב בשלח ס"ז ח' ובהערה מ"ם ומבוא שם דף 34: (ז) ולמה נצטוו הנשים על המצות הללו. בכ"י רומי ולמה נצטוו הנשים במצות זו. ובתנחומא הדפס ומה ראו נשים להצטוות על שלש מצות הללו. והמאמר הזה מובא בקצרה בליקוט בראשית רמז נ"ב בשם התנחומא. ועיין גם בתנחומא הדפס סוף מאורע אות ס', ובתנחומא שלנו סוף מאורע אות י"ז: (ח) אלא אמרו חכמינו. בכ"י רומי אלא מואלין אט, ובתנחומא הדפס בסעה, אמר

הערות ותקונים

72

[ב] [אלה תולדות נח]. (יט) כך פתח ר' תנחומא בר אבא בבית המדרש, כתיב פרי צדיק עץ חיים וגו' (משלי יא ז), (כ) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, בשעה (כא) שאדם צדיק מסתלק מן העולם בלא בנים, הוא מיצר ובוכה, ואמר לו הקב"ה, מפני מה אתה מיצר ובוכה, מפני שלא העמדת פרי בנים, בעולם הזה (כב) יש לי פרי יפה מהבנים, והוא אומר לפניו רבותו של עולם מה הפרי יהיה, ואמר לו הקב"ה (כג) זו תורה שעסקת בה, שכך כתיב פרי צדיק עץ חיים, ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג יח), מי הוא זה, זה נח, (כד) אמרו רבותינו לא מת נח עד שראה את כל העולם כולו בישונו, (כה) עד שראה קופסתו של ציפורי, ועד שראה שבעים אמות ויצאין מחלציו, ומכולם לא נזכר לו אלא צדק, שנאמר אלה תולדות נח [נח איש צדיק תמים] שם חם ויפת, אין כתיב כאן, אלא צדק, שנאמר נח איש צדיק. תדע לך שפסוק זה על נח הוא מדבר, שכתיב בסופו ולוקח נפשות חכם (משלי יא ז) זה היה נח שלקח נפשות, והיה זן אותם ומאכילן, ומה היה מאכילן, (כו) ר' עקיבא אומר דבילה היה מאכיל כולם בהמה ואדם וחייה ועוף, כמה שנאמר והיה לך ולחם לאכלה (בראשית 1 כה), ואיזהו דבר שבני אדם אוכלין ממנה והבהמה והחיה והעוף, הרי אומר זו דבילה, (כז) ורבנן אמרין לאו, אלא כל מין ומין היה אוכל לפי שהיה למוד, (כח) הגמל תבן, והחמור שעורים, הפיל עצי נפנים, הנעמית וזוכית, (כט) הרי אומר ולקח נפשות חכם: ד"א ולקח נפשות. (ל) יש בהמה שהיתה אוכלת בשעה אחת ביום, ויש בשתים של יום, ויש בשלישי של יום, ויש בקריאת הנבר,

הערות ותקונים

נח נח אמר ר' אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא כו'. אלא נייחא לו מייחא לעולם כו': (יט) כך פתח ר' תנחומא בר אבא בבית המדרש. וכן בכ"י רומי, וכן פתח ר' תנחומא בר אבא בבית המדרש, ובתנחומא הגדפס אוח ב' השמים המלות "בית המדרש": (ב) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום. בתנחומא הגדפס אמר ר' יהודה הלוי בעשה שלום מסתלק, ו"ל אמר ר' יהודה הלוי, והמלות "בר שלום" השמים המסדר. ובתנחומא ל"י של אקספארד קובץ ב' חסר כל אות ב' מתנחומא הגדפס: (כא) שלום צדיק. בגדפס ליתא למלת צדיק: (כב) יש לי פרי יפה מהבנים. בתנחומא הגדפס יש לך: (כג) זו תורה שעסקת בה. בכ"י רומי שגעת בה, ובתנחומא הגדפס חסר זה, ובמדרש ב"ר פ"ל אות ו' איתא אלה תולדות נח ה"ד פרי צדיק עץ חיים מה שן פירותיו של צדיק, מלות ומעשים טובים. וזה נוסף גם בתנחומא הגדפס, וכן תולדותיו של אדם אלו מעשים הטובים ולקח המסדר מן ב"ר. ועיין גם בלקח טוב דף י"ח ע"ב תולדות נח תולדות מעשיו הטובים. והעירתי בהערה ו' על דברי הב"ר שהבאתי. והבאתי שם רש"י עה"ת כתב למדך שיעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים. וכ"ה בתנחומא ריש נח. כי מעשים הטובים קן תולדות הרוחניים: (כד) אמרו רבותינו. מובא גם בתנחומא הגדפס, ולפני זה מאלף זה הרוססה "חמר ר' אבהו מניט שהקב"ה עשה לאחרונים בזכות הראשונים, ומניין (שאיין) [ל"ל שאף] לראשונים בזכות האחרונים כו'". וזה לקוח מן ב"ר סוף פ' בראשית, ושם הוא בשם ר' סימון, וגם סיים בגדפס-ס' ולקח נפשות חכם זה נח הזן ומפרנס השני כך דרש רבי תנחומא: (כה) עד שראה קופסתו של ציפורי. זה חסר בתנחומא הגדפס, ובכ"י רומי עד שראה קופתו של עופרין מן אות צי נעשית אוח ע, או באותיות רש"י מן צי נעשית ע, ו"ל ג"כ של ציפורי, ואולי ו"ל קצרה של ציפורי. (כו) ר' עקיבא אומר דבילה היה מאכל כולם. בג"ר פ"ל אות י"ד על הכתוב ואחא קח לך וגו' ר' אבא בר כהנא אמר הכנים עמו דבילה. הני מעוסי ר' חמיה רזח מכנסו דבילה: (כז) ורבנן אמרין לאו. בתנחומא הגדפס ורבותינו אמרין לא: (כח) הגמל תבן, והחמור שעורים, הפיל עצי נפנים, הנעמית וזוכית. בתנחומא הגדפס הגמל תבן והחמור שעורים וכן טולם מה שהיה למוד היה אוכל. קצר בלשוננו ויאח במלות, וכן כולם"י די חובנו. ובכ"ר שם פ"ל אוח זה בשם ר' אבא בר כהנא ושם בגי' הכנים עמו וזמורה לפילים, החובות לנבאים, וזוכית לנעמיות. ועם"ה המדרש חסר פה "הנבאים החובות". וכן תמלא בגמרא בבלי שבת (דף קכ"ח ע"ב) חבילי זמורה הוא מאכל לפילין, חבז הוא מאכל לנבאים, ושגרי וזוכית מאכל לנעמיות. ובמקום זמורה הציג המעתיק עני נפנים, כי זמורות הם של גפן. וכן בלקח טוב (נח' כ"א) זמורות לפילים חטובות לנבאים וזוכית לנעמיות. ורבינו טוביה הוסיף פ"י חטובה שורש שיוורר עד תהום, וכן אמרו רבותינו (ב"ב כ"ה ע"ב) חטובה מקטע רגלי רשיעית ע"כ. ועיין בערוך ערך חבז, וברש"י שבת שם, ולהלן אות י"ד מובא בשם ר' אבא בר כהנא שנישתיין לפילין וזוכית לנעמיות, וע"ה בהערה ק"ו: (כט) הרי אומר. גם בכאן בכ"י רומי ובגדפס הוי ולקח נפשות חכם, והמעתיק מהכ"י הוסיף בכל פסם מלה "ואומר": (ל) יש בהמה שהיתה אוכלת ביום, ויש בשתים של יום, ויש בשלישי של יום, ויש בקריאת הנבר, וכן הוא בתנחומא הגדפס. ובכ"ר סוף בראשית עד היק עד שהיה יודע להבחין איהו בהמה גיונת בשתי שעות ביום ואיהו גיונת בשלש שעות בלילה, לדעתו יש להקח עכ"ה בתנחומא

(לא) אמרו רבותינו שנים עשר חדש שעשה נח בתבה, לא מעם מעם שינה, לא ביום ולא בלילה, שהיה עסק לזון את הנפשות שהיו עמו, (לב) הוי אומר ולוקח נפשות זה נח: [ג] הן צדיק בארץ יושלם (מלי יא לא). הן צדיק זה נח, שנאמר נח איש צדיק, על ידי שהיה זרין [בעשיית] התבה מיד נשתלם, שנאמר הן צדיק בארץ יושלם. (לג) ר' הונא אמר יצא מן התבה גונח מלבו, שנאמר וישאר אך נח (בראשית יג), וישאר נח אין כתיב כאן, אלא וישאר אך נח, לשון מיעוט הוא. (לד) ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי אמר לא יצא נח מן התבה עד (לה) ששבדו הארי, אמרה רוח הקודש הצדיקים משתלמין, והרשעים אינן משתלמין, הן צדיק בארץ יושלם, אמר הקב"ה הצדיק לשעה הוא כעסו, ומיד הוא מתרצה, אבל דור המבול לא נשתתיר בו אחד מהם, אמר הקב"ה מי גרם לנח שנמלט, הצדק שהיה בידו נח איש צדיק:

[ד] ד"א אלה תולדות נח. מה כתיב למעלה מן הענין, וינחם ה' כי עשה את האדם וגו' (בראשית ו י), (לו) ר' יהודה ור' נחמיה חולקין, ר' יהודה אומר כביכול תהה הקב"ה על שעשה את האדם, אמר הקב"ה אילו בראתי אותו בשמים לא היה חוטא, כשם שאין המלאכים חוטאין, לפיכך וינחם ה', בשביל מה, כי עשה את האדם בארץ, שאילו היה בשמים לא היה חוטא. ור' נחמיה אמר מהו וינחם, לשון נחומים, למה כן, אמר הקב"ה נחמתי עשיתי את האדם בארץ, שאילו בראתי אותו בשמים, והשריתי אותו אצל המלאכים היה כמרידן, כשם שמרד בתרתוליו, לפיכך נתנחמתי שבראתי אותו בארץ, שנאמר וינחם ה'. אמר ר' אחא ב"ר חנינא כיון שראה הקב"ה שעולמו חרב, (לז) כביכול היה מתאבל עליו ומתעצב, כד"א נעצב המלך על בנו (ש"י יג), (לח) הוי אומר ויתעצב אל לבו (בראשית ט), אמר ר' אבהו לא נתאבל אלא על לבו של אדם, כאדם שעשה דבר רע וידע שלא עשה דבר יפה, והוא אמר מה עשיתי, כך יתברך שמו של הקב"ה, אני הוא שנתתי שאור רע בעיסה, כי יצר לב האדם רע מנעוריו (ס"ח כה), (לט) הוי אומר ויתעצב אל לבו, [אל לבו] של אדם: ויאמר ה' אמוחה את האדם (ס"ט י), מהו אמוחה, אכרות אשמיד אהרונ אאביד אין כתיב כאן, אלא אמוחה, (מ) אמר ר' ברכיה

הערות ותקונים

התנומה, וחסר בלמנע [ואיזה בשלם ואיזה בארבע] ואח"כ ביא ואיזה ניוונה בשלם שעות בלילה, ואח"כ יש להשלים המאמר ג"כ עפ"י התנומה [ואיזה בלמנעו של לילה ואיזה בקריאת הגבול], או ל"ל במדרש ב"ר סס ואיזה ניוונה בשלם שעות ציוס. ועיין סנהדרין דף ק"ח ע"ב גער גדול היה לו בתבה ע"ס: (לא) אמרו רבותינו. להלן אות י"ד מובא זה בשם ר' לוי: (לב) הוי אומר. גם כנאן בכ"י רומי הוי ולוקח נפשות חסם, ובגדפס הכי ולוקח נפשות, ל"ל הוי ולוקח נפשות: (לג) ר' הונא אמר. ל"ל, "בשם ר' יוסי" כמו שהוא להלן בלחן בלחן י"ד, וכן בב"ר סוף פ"ג וישאר אך נח ר' הונא בשם ר"י אך מיעוט שפא הוא גונח דם מפני הליכה. ורש"י עה"ת הביא מדרש לגדל גונח וכו' (ל"ל וכו') דם מסורה כהנאמה וכו' והערוך ערך גנח כתב פ"י מוזיא קול כעין שיעול ומשליך דם. ובגמרא ב"ק דף פ' מעשה בחסיד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים וכו': (לד) ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי. בכ"י רומי בנ של ר' יוסי הגלילי. ובב"ר פל"ו אות ד' ובילקוס משלי רמז חתקס"ו אמר ר' הונא בשם ר' אליעזר בנ של ר' יוסי הגלילי נח כשיא מן התיבה הכישו ארי ושברו. ל"ל אמר ר' יוחנן בשם ר' אליעזר וכו'. וכן הוא לנכון בוי"ר פ"ב. בפסיקתא פסקא אחרי מות (דף קס"ח ע"א) ר' פנחס ור' יחזק בשם ר' אליעזר בנ של ר' יוסי הגלילי אמר נח כשיא מן התיבה הכישו הארי ושברו. והבאחי בהערות שלי שם בהערה ג', בכ"י קהספאליד ר' פנחס ור' יוחנן, ובתנומה הגדפס ר"ס וחתחן ר' פנחס בשם ר' יוחנן. ובתנומה להלן אות י"ד ר' יוחנן אמר בשם ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי, וכן בתנומה הגדפס נח אות ס' בפסוק לא מן התבה אמר ר' יוחנן בשם ר' אליעזר ברבי יוסי הגלילי. ובמדרש קה"ל בפסוק מקרה אחד לגדיק נאמר המאמר בפסח ולא קרא כל שם עליו. ומן התנומה שלפנינו תראה ש"ל בפסיקתא ר' פנחס בשם ר' יוחנן כמו שהוא בתנומה וחתחן: (לה) עד ששברו הארי. בפסיקתא בוי"ר ובתנומה וחתחן, כשיא מן התבה הכישו הארי ושברו. ובתנומה להלן אות י"ד ובתנומה הגדפס נח, פסח אחת שהיה נח לזון את הארי הכישו הארי ויאל לווע, שנאמר וישאר אך נח. ובגדפס נוסף עוד שלא היה שלם היה כשר להקריב קרבן והקריב שם בנ חתחן. וזה לקח מן ויק"ר פ"ב, עיין גם בפסיקתא פסקא אחרי מות שהבאחי. וכן הביא רש"י על התורה ויש אמרים שאינה מוזנת לארי והכישו, ועליו נאמר הן לדיק בארץ יושלם: (לו) ר' יהודה ור' נחמיה חולקין ר' יהודה אומר כו'. מובא גם בב"ר פל"ו אות ד', ובילקוס רמז מ"ז ושם הוא בשנייט, ע"ס: (לז) כביכול היה מתאבל עליו ומתעצב. בכ"י רומי כביכול יש לו והיה מתאבל עליו ומתעצב. ובב"ר סוף פכ"ו ויתעצב אל לבו אין ע"יזה אלא אכילות, הדין מה דלח אמר מעב המלך (אל) [על] בנ: (לח) הוי אומר. בכ"י רומי הוי בלי מלת "אומר", (לט) הוי אומר. גם כנאן בכ"י רומי הוי ויתעצב: (מ) אמר ר' ברכיה

העליונים מים במים, והתחתונים עפר ואפר, ומה עסקן של מים יורדין על העפר וממזיגין, אמר הקב"ה הואיל ומרדו בי העפר, הריני מוריד עליו מים וממחה אותו, שנאמר ויאמר ה' אמתה: ד"א אלה תולדות נח נח איש צדיק. (מא) למה נקרא שמו צדיק, הואיל וזו את ברייתו של הקב"ה נעשה כבוראו, כענין שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב (תהלים יא ז), וכן יוסף הואיל וזו את הבריות שבע שנים, נקרא צדיק, שנאמר על מברם בכסף צדיק (עמוס ב ו), (ולפי שזו את הבריות שבע שנים, לפיכך נקרא צדיק):

[ה] אלה תולדות נח [נח איש צדיק]. למה שתי פעמים נח נח, שהיו בניו צדיקים כמותו, (מב) אמר ר' אחא בר זעירא אתה אומר בניו של נח צדיקים היו, לפי שאין דור המבול ילודים ברשע, כשם שהיה אדם הולך על אשה שאינה שלו, כך היתה הבהמה הולכת על מין אחר שאינה שלה, ומניין שנצטוות הבהמה שלא תלך על מין שאינה שלה, שנאמר ויעש אלהים את חית הארץ למינה (בראשית א כג), אמר הקב"ה במינך את מותרת לדבק, במין אחר אסור, אבל הבהמה והחיה והעוף שנכנסו לתבה צדיקים היו, שלא נדבקו במין אחר אלא במינן. (מג) אמר ר' פנחס הכהן בר חייה שכך כתיב למשפחותיהם יצאו מן התבה (ס' מ יט), וכי יש לבהמות משפחות שהוא אומר למשפחותיהם, אלא אותן שלא נדבקו אלא במינן, זכו להכנס בתבה:

[ו] אלה תולדות [נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו]. מהו בדורותיו, (מז) יש דורשין לשבח, ויש דורשין לגנאי, (מח) צדיק בדורותיו ולא בדורות אחרים, (מו) משל למה הדבר דומה, איש היה אדם סלע של כסף בתוך [מאה] סלעים של נחשת, אותה של כסף נראית נאה, כך היה נח נראה צדיק בדור המבול, יש דורשין אותו לשבח כיצד, (מז) לנערה שהיתה שרויה בשוק של זונות והיתה כשרה, אלו היתה נחשת הבשרות על אחת כמה וכמה, (מז) משל לחבית של אפרסמון שהיתה נתונה בקבר

הערות ותקונים

העליונים מים במים. בב"ר פכ"ו אות ב' נמצא המאמר מר' זכריה בקינור, אמר ר' זכריה כלום בראתי אותו אלא מן העפר מי ממחה את העפר המים, ועיין בפ' מהר"ו. ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו ע"ה"ל אמתה את האדם הוא עפר ואבנים עליו מים ואמתה אותו לכך נאמר לשון מחי: (מא) למה נקרא שמו צדיק. מובא בתנחומא הגדס נח ס"ה, וכ"ה בלקח סוג דף י"ח ע"ב, וע"ש הערה י"א: (מב) אמר ר' אחא בר זעירא. בגדס אמר ר' אחא בר זעירא, ובכ"ה ה' של אקספארד הגי' אמר ר' אחא כמו לפניו. ובגדס הלשון של משוכה, ויחקן לחקן עפ"י כ"ה שלפניו: (מג) אמר ר' פנחס הכהן בר חייה. בכ"ה רומי בר חמא, וכן יש לחקן לפניו: (מז) יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי. לזה המאמר כוון רש"י בפ' ע"ה"ל יש מרבית דורשין אותו לשבח, ועיין בב"ר פ"ל אות ס' מובא שם בשם ר' יהודה ור' נחמיה בשנינו. ועיין סנהדרין ק"ח ע"א מובא בשם ר' יוחנן וריש לקיש: (מח) צדיק בדורותיו ולא בדורות אחרים. פתח במה דסיים, יש דורשין לגנאי: (מו) משל למה הדבר דומה. בכ"ה רומי משל ההדיוס אומר הן סלע של כסף בחור מזה סלעים של נחשת. ובכ"ר פ"ל אות ס' מובא משל אחר משל לאחד שהיה לו מרתף כו': (מז) לנערה שהיתה שרויה בשוק של זונות. המשל הזה מובא גם בב"ר פ"ל אות ס', ושם הוא משל השני, משל לנחשת שהיה בשוק של זונות ולא י"א עליה שם רע אילו הייתה בשוק של כשרות עכ"ל: (מז) משל לחביות של אפרסמון. מובא בב"ר שם בגמל הראשון וכן הגי' שם משל לנחשת של אפרסמון מוקפת למיד פחיל ומנוחה בין הקבוצות והיה ריחה טרף ואילו היה חוץ לקבוצות עכ"ל. ופה המקום להעיר בתנחומא הגדס הביא ח"ו בדורותיו ולא בדורות אחרים, ואח"כ מתחיל שם ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר כו' וחד אמר כו'. המלת "ולא בדורות אחרים" לקח המסדר הזה של התנחומא הגדס מתוך הכ"ה שלפניו, והוא דברי האחד שדרש לגנאי (עיין הערה מ"ה), ואח"כ הוסיף המסדר והביא דברי ר' יהודה ור' נחמיה מן המדרש ב"ר פ"ל ושם שכבר הביא את דעת אחד שאמר לגנאי, ובזה מיושב קושיה בעל עקב יוסף בתנחומא שכתב בדורותיו ולא בדורות אחרים ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר כו' למדורא תמוה, שמהלכה אמר פתח ולא בדורות אחרים, ואח"כ הביא מחלוקת ע"ז וכו', ודחק מאוד ליישב, אבל כל מעיין יראה שהוא הוספה מן המדרש ב"ר, וטעמה שלפניו בכ"ה היא הנכונה. שוב תראה בתנחומא הגדס הביא ח"ו משל לחביות של אפרסמון שהיתה מונחת במקום המסוק במקומה ריחה טרף שלא במקומה אין ריחה טרף. פה ערב ב' לשונות יחד, פתח משל לחביות של אפרסמון כמו שהוא בתנחומא, וסיים בלשון הכבלי שם, במקומה ריחה טרף שלא במקומה אין ריחה טרף, ושם שאל אפרסמון ריחה טרף ציחור שלא במקום המעוק, כמו שאמר בתנחומא, אולי היה ציחור על אחת כמה וכמה, רק בגמרא שם הביא המשל לחביות של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ, במקומה ריחה טרף שלא במקומה אין ריחה טרף, ובכאן שייך לומר כן. וכן המשל השני בתנחומא לקוח מגמרא סנהדרין שם משל לנחשת

הזיתיה ריחה טוב, אילו היתה בבית על אחת כמה וכמה: תמים היה. (מח) שנולד מהול, (טז) עשרה בני אדם נולדו מהולים: ד"א אלה תולדות נח נח, שתי פעמים למה, אמר הקב"ה בשביל לפיים לכל באי העולם שלא יהרהרו לומר שלא היה צדיק אלא בדורו, אמר הקב"ה שקול הוא לפני כאברהם. אמר ר' יהודה (הלוי) בר שלום נאמר שתי פעמים אברהם אברהם, וכן ביעקב, וכן במשה, וכן בשמואל, וכן נח נח, בשביל להשוות לצדיקים: (ז) ד"א נח נח, נח בעולם הזה, נח בעולם הבא, אמר הקב"ה, כשנבוא לנחם את ירושלים, בנה הצדיק אני נשבע לה שאיני משעבד בניה עוד, שנאמר כי מי נח זאת לי (ישעיה ד כ ט):

[ז] ויזכור אלהים את נח (בראשית ח ה). (נא) [ילמדנו רבינו מי שהוא ראה את הקשת בענן, מה צריך לברך, (נב) כך] שנו רבותינו מי שהוא רואה הקשת בענן צריך לברך, מאי מברך ברוך זוכר הברית וגאמן בבריתו וקיים במאמרו, הרי מן המשנה, מן התורה מנין, (נג) תלמוד לומר את קשתי נותני בענן והיתה לאות ברית (שם ט יג), אין מעשה של הקב"ה כמעשה בשר ודם, כיצד בשר ודם כל ימים שאהבה חי, (נד) אהבה במקומה, (נה) ואם מת אהבה מתבטלת, אבל הקב"ה אינו כן, מת אברהם והיתה אהבתו מתקיימת ליצחק בנו, שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (שם כה יא): (נו) ד"א עני מבקש צדקה מן האדם (נז) והוא נותן לו יום או שנים או חודש או שנה, אבל הקב"ה נותן מזון לאדם כל הימים שהוא חי: (נח) ד"א אדם שהמלך אוהבו מכבדו בכסף וזהב ובגדים (ומעש) [ומעשרו], והוא הולך בספינה, והרוח בא ומאבד הספינה, היכן מתנתו של מלך, הרי כבדו ועשרו, שמא יכול הצילו מן הים, וכן הליסמין, אבל הקב"ה אינו כן, אלא נותן מתנה לאדם ומשמרו, שנאמר ויברך ה' וישמך (מגדל ד כד), ברך לאברהם ושמרו, שנאמר וה' ברך את אברהם בכל (בראשית כד ה). (נט) ברך ליצחק ושמרו, (ס) שנאמר ויברך אלהים את יצחק בנו (שם כה יא), בך ליעקב ושמרו, שנא' וירא אלהים אל יעקב עוד [וגו' ויברך אותו] (שם ס ט): (סא) ד"א

הערות ותקונים

לגלות של פליטון שהיה מונח במקום הפיטופה וכ"ס במקום הכוס: (מח) שנולד מהול. ככ" רומי מהו תמים שהיה טולד מהול: (טז) עשרה בני אדם נולדו מהולים. וכל" ככ" רומי, ונתחומא הכדפס הביא זה אחד משבוע מהולים, וחושב שם השבוע. ובמדרש שו"ס זמור פ' איתא י"ג טולד מהולים וחושב שם כולם. ככ" בלד"כ פ"ב וילקוט ירמיה רמז רס"א חושב נ"כ י"ג, רק הגי' ששה, ובכ"ר פס"ד אות ו', נתחומא מקץ אות ג', ככ"ר פ"ד אות ה', מונח כי יעקב ויוסף טולד מהולים. ובסופה י"ב ובשמי" פ"א וי"ד פ"א וילקוט שמות רמז קס"ז תמלא כי משה טולד מהול. ואולי היה גם לפניו ככ" הגי' י"ג בני אדם טולד מהולים, ואח"כ בשם אות ג' ובשאר רק אות י', ואח"כ בא המעתיק השני והציג עשרה במקום אות י': (ג) ד"ל נח נח, נח בשולם הזה נח בשולם הבא. עיין כ"ר פ"ל אות ה' נייחא בשולם הזה נייחא לשולם הבא: (נא) ילמדנו רבינו. הוספתי כמו שהוא לנכון ככ" רומי גם כדפס אות ו' (נב) כך שנו רבותינו ט' הרי מן המשנה. כמשנה לא מלא זה רק כגמרא ברטות דף כ"ט ע"א איתא כך אמר ר' יאסע בן לוי הרואה את הקשת כו' מאי מברך ברוך זוכר את הברית, במתניתא תנא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר נאמן בביתו וקיים במאמרו. וע"ש בחוש ד"ה הלך שהביאו בשם הר"י דאין חותמין כדרכה זו והיכי מברך כה' אלהיט מלך העולם נאמן בביתו וקיים בשעונו וזכר הברית עכ"ל. אבל ההי"ף (פ' הירואה), והבמ"ס (ה' ברכות פ"י הס"ז, ובספור (א"ח ס"י רכ"ט)), הביאו כמו שהוא כגמרא וזכר הברית נאמן בביתו וקיים במאמרו. וכן יש להביא ראייה מן התנחומא. וגם הערוך ערך קשת הביא ח"ל על הקשת כשרואה אותו מברך כה' אמ"ה וזכר הברית נאמן בביתו וקיים במאמרו: (נב) תלמוד לומר. ככ" רומי הגי' ששאר, ונתחומא הכדפס דכתיב: (גד) אברהם במקומה. ככ" רומי אהבה במקומה, וכדפס אהבה קיימת עמו: (גה) ואם מת אהבה מתבטלת. ככ" רומי אם מת בטלה אהבה, וכדפס מת בטלה האהבה: (גו) ד"א עני מבקש דקדק. זה יתיחא כדפס: (גז) והוא נותן לו יום או שנים או חודש או שנה. ככ" רומי הגי' יום אחד או שנים אבל חודש או שנה לא: (גח) ד"א אדם שהמלך אוהבו. ככ" רומי אדם שיש לו מלך אוהב המלך אוהבו מכבדו בכסף, וכדפס בטוהג שבעולם המלך מכבד אוהבו: (נט) ברך ליצחק ושמרו וכו' ברך ליעקב ושמרו וכו'. כדפס קאר המסדר בלגוס וכו' וכן ליצחק וליעקב: (ס) שנאמר ויברך אלהים את יצחק בנו. ככ" רומי מונח הכחוש ויזעט יצחק בלחץ האוזן וגו' ויברכהו כו' יב: (סא) ד"א אדם שולח לספינה. כדפס השמים המלוח ד"ה. והמאמר הזה מונח בילקוט נח רמז ל"ז בשם התנחומא, ובשעונו הציג המדפיס הציג נתחומא על המאמר שלאחריו יודע דקדק של שלום, ובאמת הציג נתחומא יס להציג על אדם שולח לספינה ועמו כהמה. והמאמר

אדם עולה לפנינה (סב) ועמו בהמה, ואם עמד מער בים, מה הם עושין, משליכין את הבהמה לים, ומקיימין את האדם, לפי שאינן מרחמין על הבהמה כשם שמרחמין על האדם, (סג) אבל הקב"ה אינו כן, שכשם שהוא רחמן על האדם, כך מרחם על הבהמה, תדע לך שהוא כן, שבשעה שבקש הקב"ה לאדם עולמו בדור המבול בשעה שחטאו, שקל את האדם כנגד הבהמה, שנא' ויאמר ה'אמחה [וגו' מאדם עד בהמה] (בראש' י'), וכשבא להתרצות כשם שנתרצה לבני אדם וריחם עליהם, כך ריחם לבהמה, ממה שקראנו בענין ויזכור אלהים את נח: [ח] [ויזכור אלהים את נח]. (סד) וז"ה צדקתך כהררי אל [וגו'] [תהלים לו י'], משל את הצדיקים [בדירתן], הצדיקים בדירתן, ומשל את הרשעים בדירתן, משל את הרשעים [בדירתן], כה אמר ה' במרעה טוב ארעה אותם [ובתרי וגו'] [ויחזקאל לו יד], משל את הרשעים [בדירתן], כה אמר ה' [אלהים] ביום רדתו שאולה [האבלתי כסתי עליו את תהום] (שם לו טו). (סו) ר' יהודה בר חמא אמר (סז) כמה מכסין את הגיגית ממינה, שמה מכלי אחר של כסף או של זהב, (סח) כך שאול חשכה, והתהום המכסה עליה חשך, והרשעים שבתוכה חשך, שנאמר (וידה) [ויהי] במחשך מעשיהם (ישעי' נט טו), (סט) יבא חשך ויכסה חשך: ד"א צדקתך כהררי אל. (ע) מעשה בר' יהושע בר לוי שעלה לרומי, ונכנס בבלשון אחת, וראה שם עמודים של שיש (עא) מכוסין בטפימאות, בשרב (עב) שלא יפקעו, וביציה שלא יקרו, ויצא

הערות ותקונים

והאמאר אוי להם לרשעים הוא מנ"ר פל"ג אות נ': (סב) ועמו בהמה. בגדפס ספס, וכלים" והוא מיותר: (סג) חנל הקב"ה איט כן כ' עד סוף הענין השמים צעל המסדר מהתנחומא הגדפס והביא רק חנל הקב"ה כסס שרמיו על האדם כך רחמיו על הבהמה שנאמר ורחמנו על כל מעשיו וכן הוא ואמר ויזכור אלהים את נח: (סד) וז"ה צדקתך כהררי אל. מכאן עד אות י' כתיב יודע דליק נפש בהמתו השמים צעל מסדר מהתנחומא הגדפס. והאמאר הזה נמלא בפסיקתא פסקא שור או כבד (דף ע"ג ע"א), ובי"ר פכ"ו, תנחומא הגדפס אמור אות ה' ובב"ר פל"ג, ילקוט תהלים רמז תשכ"ו, ובגלגל בראשית פ"ד אות א': (סח) משל את הצדיקים בדירתן. ז"ל ר' מאיר אמר וז"ה בתנחומא שם ובי"ר שם וריש צמ"ר וזילקוט שם, אכן בב"ר פל"ג הגי' ר' לוי, עיין בפסיקתא שם בהערה ד', וזילקוט יחזקאל רמז טע"ב ותהלים שם מוצא צטעות צס"ר לוי: (סו) ר' יהודה בר חמא אמר. בכ"י רומי ר' יהודה בר חייא, ובפסיקתא שם ר' יהודה ברבי, ובב"ר ר' יהודה בר רבי. ובפסיקתא שם מספר "הובנתי כתיב", והעירוני שם בהערה ו' כ"ה בב"ר ובתנחומא אמור ובגדרס צמ"ר פ"ד, במקרא כתיב האבנתי, ומפרש ר' יהודה שהוא כמו הובנתי, ופי' הבאתי את הרשע למען אכסה עליו את התהום. ובי"ר וריש צמ"ר חסרים המלות "הובנתי כתיב": (סז) כמה מכסין את הגיגית ממינה. בפסיקתא מנהגו של עולם אין עשין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב ולא של נחושת ולא של ברזל ולא של בדיל ולא של עופרת חנל של חרס מפני שהוא מין צמית: (סח) כך שאול חשכה. בפסיקתא כך אמר הקב"ה גיהנם חושך והתהום חושך ורשעים חושך. ובהערה שם אות כ' הבאתי כי צו"ר וגם בתנחומא אמור תחרצו הדברים, גיהנם חושך דתציב חושך ותלקיקת (תהלים לו ו'), ותהום חושך שנאמר ותחוש על פני תהום (בראשית א ז), והרשעים חושך שנאמר והיה במחשך מעשיהם (ישעי' נט טו), והסיום על הרשעים חושך הוא גם לפניו בתנחומא: (סט) יבא חשך ויכסה חשך. בפסיקתא סיים שנאמר כי צהנל בא ובחושך ילך ובחושך שמו יבוסה (קהלת ד ז): (ע) מעשה בר' יהושע בן לוי. פסיקתא שם (דף ע"ד ע"א), ומוצא זילקוט תהלים רמז תשכ"ז צס"ד וי"ר: (עא) מכוסין בטפימאות. בפסיקתא מוכרינן בקפיות, והבאתי שם בהערה כ"א כי צו"ר הנוסחא בפסיפיותא, ובב"ר פל"ג צטעות בפיפסין וז"ל בפיפסין וז"ל זילקוט שם כמ"ש הערוך ערך פפיס וז"ל בב"ר פל"ד [ז"ל פל"ג] עמודיא מטוסין בטפיפסין פי' בלע"ז הוא ספיטו (Tappeto) יושבין עליו כי אדם כי עכ"ל וכן בינוי ורומי Tapes תפספסין (טפספסין) מכסה מרוקס בגוויים שונים לכסות את הכלים הוא גם לפניו ההיכל או למכסה ע"ש במוספי, והנוסחא בקפיוס שלפניו בפסיקתא ג"כ נכונה, כמ"ש הערוך צער קסא וז"ל בנעשים פי"א [משה ו'] קסא [לפניו במשה קיפא, ע"ש בהרע"ב] שיש זה פספסין, וזילגדו קיפיות של פורפרין, ובפסקא לשור או כבד ובי"ר אמור [פכ"ז] ריב"ל סליק לרומי חזא עמודיא דשישא מכסן בפסיפא ס"א עמודין של שיש מוכרינן בקיפיות כו' עכ"ל. ולפניו בתנחומא הגדפס אמור מוכריכים בקניות, וגרסם בל"ז, פי' בקניס, אולם אין ספק ביד כי ס"ס הוא והיה כהנז בקפיות כמו שהוא בפסיקתא וכמונז צערין, אך נפרדה אות ש ונעשה ממנה שתי האותיות נו, ועתה ראייתו במעריך ערך קס כתב וז"ל בירושלמי דסוכה [פ"א ריש ה"ד] חלה זה קיפיות פי' בנדים מאוירים כמו ספיטו בילגדו בקניאות ס"ס הוא וז"ל בקניאות עכ"ל. ובהערה שם כתבתי חרלה מדברי המעריך שגם בילגדו הנאכד היה לפניו הסעות בקניאות במקום בקניאות ע"כ. אולם עשת היה ביד, כי המעריך כתב בילגדו דף ס"ז ע"ג, וכוון אל התנחומא הגדפס דפוס מאתמול, ולכן רשם דף ס"ז ע"ג, ולא כוון צוה להילגדו הנאכד. ועתה ראייתו כי גם בדפוס וויניציא משנת ה"א ש"ה הגי' בתנחומא ג"כ צטעות בקניאות וז"ל בקפאות. וראיתי בכ"י רומי שכתבם הטוסחא ע"י עשת המעתיק מלכריס בקיפיות, וז"ל מוכריכים בקיפיות. ומה חרלה שפ"י טוסחא כ"י רומי היתה הגי' גם בתנחומא בקפיות: (עב) שלא יפקעו

משום ומצא עני אחד (עג) מחצלת קנים מתחתיו, ומחצלת קנים על גביו, על העמודים קרא צדקתך כהררי אל (תהלים לו ז), (עד) בכל מקום שאתה נותן משפיע, על העני קרא ומשפטיך תהום רבה (ס), ובכל מקום שאתה מכה אתה מדקדק: ד"א צדקתך כהררי אל. (עח) אמר ר' עקיבא צדקה שאתה עושה לנו לעולם הבא, בשביל שאנו קבלנו משפטיך בעולם הזה: ד"א צדקתך כהררי אל. (עו) אלו מעשיהם של צדיקים, מה ההרים גלויים, אף מעשיהם של צדיקים גלויים, שנאמר ויראוך עם שמש (תהלים עב ה), משפטיך תהום רבה, אלו מעשיהם של רשעים, (עו) מה התהום חשך, אף מעשיהם של רשעים חשך, שנאמר והיה במחשך מעשיהם (ישעיה כט טו): ד"א צדקתך כהררי אל. (עח) מה ההרים נורעים ועושים פירות, אף מעשיהם של צדיקים עושים פירות, שנאמר אמרו צדיק כי טוב [כי פרי מעלליהם יאכלו] (סג ג י). ומשפטיך תהום רבה, מה התהום לא נזרע ולא עושה פירות, (עט) אף מעשיהם של רשעים אינן עושין פירות, שנאמר אוי לרשע רע וגו' (סג ט יא): ד"א צדקתך כהררי אל. (פ) אמר ר' שמעון בר יוחי כשם שההרים כובשין על התהום, כדי שלא יעלה ויציף את העולם, כך צדקה כובשת על מדת הדין ועל הפורענות, כדי שלא יבא לעולם, (פא) צדקתך על משפטיך, כהררי אל על התהום רבה:

הערות ותקונים

יפקשו, הוא כמו יבקשו, פקע כמו בקע. ובכ"ר שם פל"ג כחז' שלא יתבקשו: (עג) מחצלת קנים מתחתיו. בפסיקתא הערה כ"ב נבאלי שכן הוא בוי"ר, אבל בב"ר פל"ג הנוסחא חמא חד מכין מוכרין נחלא מחצלת ומהו במסגה סוכה י"ט ע"ב מחצלת קנים, פירש"י מחצלת קנים קשה ואין טוהה למשכך: (עד) בכל מקום שאתה נותן משפיע כו' ובכל מקום שאתה מכה את מדקדק. בפסיקתא ובוי"ר ובתנחומא אמור הן דלת יחיב את משפיע הן דלת מחי את מדקדק. במקום הן דלת יחיב הביא התנחומא שלפנינו בכל מקום שאתה נותן, ובמקום הן דלת מחי הביא הוא בכל מקום שאתה מכה, ואין ספק אלאי שזה עשו במעתיקים. וכוונה המאמר למי שאת נותן טובה חתן בשפע רב ולמי שאתה מכהו מדקדק עמו. ומלת מחי הוא מלשון ודי' הוא צבא הוא מחא (דניאל ה יט), אבל בב"ר שם הגי' הן דיהבת אשפע הן דמחיית גיית, וכתב המ"כ גיית פ' לשון גודל וגיליות, ופי' היכן שאתה מכה אתה מכה בזה ובגיליות, ופירש"י (ר"ל בסיפוס המיוחס לרש"י על ב"ר) מלאתי גורם גיית ופי' זו מכלה עכ"ל, והדוחק נראה לעינים, וראיתי בערוך ערך גיית הביא וז"ל בב"ר פל"ג [פל"ג] הן דמחיית גיית, ובוי"ר [פכ"ז] ובפסיקתא דמור או כשכ הן דמחיית דקדקת עכ"ל. ולא העיר מאומה לבאר אוראת מלת גיית. והרמ"ל תרגם המלה סהאל, והשכ' שהוא מלשון גיא ועמק, ואולי ל"ל דייק הקרובה לנוסחת מדקדק, עיין מתורגמן שורש דקדק: (עח) אמר ר' עקיבא. פה קצר המדקדק, ועיין בפסיקתא סג ובמדרש ב"ר פל"ג, ומוצא בילקוט תהלים רמז תשכ"ו בשם ב"ר, ובוי"ר פכ"ז ובתנחומא אמור, ותנחומא מוצאים דברי ר' ישמעאל ודברי ר' עקיבא באריות. ובפסיקתא שם הוא בזהחלת הפסקא ע"ש בהערה ב'. ובכל המקומות שרשמתי תראה מאמר של ר' עקיבא צאמר אחר, ר' עקיבא צאמר אלו ואלו מדקדק ממסח מדקדק עם הצדיקים וגובה מסח מיעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה כדי להשפיע להם שלום וליתן להם שכר טוב לעולם הבא כו'. ועיין בחזושי הרד"ל, ר"ל שדרש לדקדק כהררי אל לשלם שכר מלוא קלות בין לצדיקים בין לרשעים לאלו בעולם הבא ולאלו בעולם הזה, וכן משפטיך תהום רבה לאלו בעולם הזה ולאלו בעולם הבא עכ"ל. ועיין בסי'ת שכתב ר' עקיבא מפרש כל הכתוב בצדיקים ופי' אף כי דקדק עמהם כהררי אל מכל מקום גם משפטיך לדקדק עמהם על מיעוט המעשים אשר בידיהם הם כהתאם רבה. ומה שמסיים בדבריו משפיע שלום לרשעים כו' אינו מפרשם הכתוב רק דרך אגב כיון למדרש מתעשר הצדיקים כהתאם רבה מזהיר ג"כ מתעשר הרשעים: (עו) אמר ר' עקיבא שם של צדיקים מה ההרים גלויים. זה מאלף ג"כ בפסיקתא בתנחומא שלפנינו דף ע"ב ע"ב, ומה הרים הללו גלויים, וזה ליתא בוי"ר ובתנחומא אמור כמו שהעירותי שם בהערה פ"ו: (עז) ומה התהום חשך אף מעשיהם של רשעים חשך. יותר נכון גירסת הפסיקתא ומה התהום עמון אף מעשיהם של רשעים עמומים: (עח) מה ההרים נורעים. פסיקתא שם וכן בוי"ר ותנחומא אמור בראש הפרשה ובתוספת דברים, כמו שהעירותי שם בהערה פ"ז: (עט) אף מעשיהם של רשעים אינן עושין פירות. כן הוא גם בפסיקתא, ושם בהערה י"ו העירותי בוי"ר ותנחומא אמור הנוסחא אף הרשעים אינן להם מעשים טובים ואין עושין פירות אלא מזירין לענמן ולאהרנים שנאמר אוי לרשע רע וגו' רע לענמן ורע לאהרנים. ובמדרש ב"ר פל"ג סי'ם אף מעשיהם של רשעים אינם עושים פירות שאלמלא עושין פירות היו מחריבין את העולם: (פ) אמר ר' שמעון בר יוחי. בפסיקתא שם הוא בשם ר' יונתן בשם ר' אושעיא, והעירותי שם בהערה י"א בוי"ר שם ובתנחומא אמור מקום המאמר הוא לפני מאמר ר' ישמעאל ור' עקיבא, ושם הואמר חסר בראשו. ובכ"ר פל"ג ובפסיקתא כ"י של אקספארד בניי' ר' יונתן בשם ר' יאשיה תחת בשם ר' אושעיא, וכן נשתה במדרש ש"ס מזמור ל"ו וגם בשם נאמר ר' יאשיה הגדול אומר, ולפנינו בתנחומא כ"י מוצא זה בשם ר' שמעון בר יוחי, וכן ראיתי בנאגרת בראשית פ"ד אות א' הוא ג"כ בשם ר' שמעון בר יוחי, ושם הוא באריות קלת כדרך מדרשים מאוחרים: (פא) דקדקת על משפטיך כהררי

ד"א צדקתך כהררי אל. (פב) אמר ר' יהודה בר סימון צדקה שעשית עם נח בתבה גרמה לו שתנח בתבו על ההרים, שנאמר ותנח התבה [ונו' על הרי אררט] (בראשית ח ד), משפטיך שעשית עם דור המבול דקדקת עמם עד תומו, שנאמר ביום הזה נבקעו [כל מעינות תהום רבה] (שם י יא), (פג) ואחר הפורענות (הרי אומר) [הוי] אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים לו ז), אימתי ויזכור אלהים את נח:

[מ] ויזכור אלהים את נח. (פר) וז"ל זכר צדיק לברכה (משלי י יז), זה נח שכתוב בו איש צדיק, ושם רשעים ירקב (שם), זה דור המבול שנקבו מן העולם, שנאמר וימח (בראשית ז כג), מהו וימח, כענין שנאמר כי מחה אסחה (שמות יו יד), לפיכך ושם רשעים ירקב:

[י] ד"א ויזכר אלהים את נח. (פה) כתיב יודע צדיק נפש בהמתו (משלי י יז), (פו) יודע צדיק של עולם אפילו נפש בהמתו, אפילו כשהוא כועס, אין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם, מדת בשר ודם (פז) כשהמדינה מורדת עליו (פה) הוא משלח לגיונותיו ומחריבן, ומשוה מובים ורעים כאחת. ואין שם לומר איש פלוני כשר הוא, הניחו לו, אלא הכל הורגין, אבל הקב"ה אינו כן, אלא כל הדור מבעיסו, (פח) והוא כועס עליהן, ואין שם אלא צדיק אחד ומצילו, (צ) הוי אומר יודע צדיק נפש בהמתו, וכן הוא אומר טוב ה' למענו ביום צרה ויודע חסדי בו (תהלים א ז). ורחמי רשעים אכזרי (משלי עז), אלו דור המבול שהיו אכזרים. (צא) אמרו רבותינו בשעה שהעלה הקב"ה את התהום, והיו רואים את המעינות עולות עליהם, מה היו עושין, (צב) היה להם בנים הרבה, (צג) והיה כל

הערות ותקונים

כהררי אל על תהום רבה. בפסיקתא שם מסרס קרא, קרי לדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה. והעירתי שם בהערה י"ב כן הוא בז"ר ותנחומא אמר וז"ל מומור ל"ז, אבל במדרש ז"ר פל"ג מסרס קרא לדקתך עד משפטיך כו' עד תהום רבה, וז"ל הוא כי ז"ל לדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה, ומוצא לנכון בשם ז"ר בילקוט תהלים רמז תשכ"ז, ועיין גדרים דף ל"ז ע"ב עיטור סופרים לדקתך כהררי אל: (פב) אמר ר' יהודה בר סימון. מוצא ג"כ בפסיקתא ותנחומא אמר וז"ל שם, וכן באגדת בראשית פ"ד אות א' והשמים שם האומר. ובז"ר שם מקום הדפוס הזה אחר שני המאמרים בפסיקתא ר' יאושע בן לוי בליק לרומי, ולאכסדרוס מוקדון איל וכו'. ושם התוספתא ר' יהודה בר סימון פתר קרא בנה אמר הקב"ה לדקא שעשיתי עם נח בתבה על עשיתי עמו אלף עם הררי אל (ר"ל על ידי הררי אל) שנאמר ותנח התבה על הרי אררט, אולם התוספתא שלפנינו בתנחומא ובפסיקתא ובז"ר יותר נכונה: (פג) ואחר הפורענות הרי אומר אדם ובהמה תושיע ה'. תקנתי שז"ל הוי אדם ובהמה, ובפסיקתא התוספתא כך. וכשזכרנו לא לבדו הזכרנו אלא לו ולכל מי שהיה עמו בתבה, וה"ל ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ונו'. הוי אדם ובהמה תושיע ה'. ובז"ר רומי ואחר הפרענות הזה אדם ובהמה תושיע ה', אימתי ויזכור אלהים את נח: (פר) ד"ל זש"ה וזכר לדיק לברכה. מוצא באגדת בראשית פ"ד אות ג', וטעם מתנחומא שלפנינו בז"ר, וכל המאמרים מפ"ד מאגדת בראשית הם מתנחומא כ"י שלט: (פה) ד"ל ויזכור ונו' כתיב יודע צדיק. מוצא בילקוט נחום רמז תק"ס ד"ה טוב ה' למענו ביום צרה בשם התנחומא, ובילקוט משלי רמז תתקמ"ח ג"כ בשם התנחומא, וכן בשם בתנחומא הגדפס נח אות ו' ובאגדת בראשית פ"ד: (פו) יודע צדיק של עולם אפילו נפש בהמתו. ובאגדת בראשית יודע צדיק של עולם נפש אפילו נפש בהמתו, (פז) כשהמדינה מורדת עליו. באגדת בראשית סדרת עלינו: (פח) הוא משלח לגיונותיו ומחריבן ומשוה מובים ורעים כאחת. בז"ר רומי משלח לגיונותיו ומחריבן ומשוה מובים ורעים כאחת. ובילקוט משלי שם משלח לגיונותיו ומחריבן ומשוה מובים ורעים. ובגדפס משלח לגיונותיו עליהם ואחר הפורענות שם וזוהי עשה זה אלודולומסיה ואחר מובים עם רעים, וזה מסדר האחרון הביא בלשון במ"ד פי ויחק קרא, עיין מוספי ערך אלודולומסיה: (פח) והוא כועס עליהן. כז"ר רומי והוא מתרחם עליהם, וכן באגדת בראשית והוא מתרחם עליהם: (צ) הוי אומר. גם פה ז"ל הוי, ומלת "אומר" מיותר, ובז"ר הביא שנאמר יודע צדיק: (צא) אמרו רבותינו. גם זה הוא בתנחומא הגדפס שם, ומוצא בילקוט שם: (צב) הוי להם בנים הרבה. בתנחומא הגדפס נוסף במ"ס זרעם נכון לפניהם עמם (איוצ ב"א) שהיה האשה מתעברת ויולדת כמד"ל והיה נכון לנזקק ואלאליהם לעיניהם (שם), שהיו רואין לעמלן בנים ובני בנים, וזה הוסיף המסדר של התנחומא הגדפס מן מדרש ז"ר פל"א אות א', וז"ל שהיה האשה מתעברת ליום אחד ויולדת, נאמר כאן נכון ונאמר להלן נכון והיה נכון לנזקק, מה נכון שנאמר להלן הוי אדם קח יוסף אחד ע"כ. ובגלל אגדת בראשית אלא הוסיפה הוזהר, כי דבריו מובנים מתנחומא כ"י: (צג) והיה כל אחד ואחד נוסל את בנו ונחשט על התהום והיו המים מתגברים. בז"ר רומי וכן בילקוט שם בשם התנחומא והיה כל אחד ואחד נוסל את בנו ונחשט על התהום וכונן עליו שלא יעלה המים

אחד ואחד נוטל את בנו, תותנו על התהום, והיו המים מתגברים, (צד) היי אומר ורחמי רשעים אכזרי, [ומנין שהיו עושין כן], שכן איוב אמר עליהם ישכחיו רחם מתקן רימת עוד (בל) [לא] יזכר (איוב כ ז), הרחם שלו שהיו בניו, ומה עשה להן הקב"ה, הוריד עליהן מבל של מעלה ושברן, שנאמר ותשבר כעין עולה (ע ע). אמר ר' ברכיה קשים היו יתר מדאי, (צה) ובעלי קומה היו, ואילולי שפרע מהן מלמעלה, (צו) לא היו יכולין להם המים, שכן איוב אמר אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש (ע כ כ). מהו כך, כיון שראה הקב"ה שלא מתו בתהומות שלמסן, הוריד עליהן אש שלמעלה ושרפתן, שנאמר אם לא נכחד קימנו וגו', ולא עוד אלא שהפך עליהם העוף והבהמה והחיה, והן גועו אותן, שנאמר ויגוע כל בשר [וגו'] (בראשית ו כה), כיון שראו עצמן שהן אבודין, (צז) היו מבקשין להפוך את התבה, מה עשה הקב"ה, הקיף את התבה אריות, (צח) והיו אוכלין אותן, שנאמר ויסגור ה' בעדו (ע ע טו), (צט) מהו ויסגור, כענין שנאמר (ק) אלהא שלה מלאכא וסגר פום אריותא (דנאל ו כג):

[יא] (קא) ד"א ויזכר אלהים את נח. אם לנח נזכר למה לחיה ולבהמה, אלא יתברך שמו של הקב"ה שאינו מקפח שכר כל בריה, אפילו עכבר היה משמר משפחתו, ולא נתערב במין אחר, כדי ליפול שכר, וכל אנשי דור המבול ערבבו משפחותיהם, שנאמר וירא אלהים את הארץ והנה נביתתה (בראשית ו י), לפיכך כשם שפרע מן האדם שחטאו, כך פרע מן הבהמה והחיה והעוף, ומנין שנפרע מהם, שנאמר ויאמר ה' אמתח וגו' (י ט), וכל כך למה, ללמדך שאף הם ערבבו משפחותיהם, והיו הולכין על מין שאינו שלהן, (קב) כל מין ומין על מין שאינו שלו, וקרא הקב"ה לנח ויאמר לו בחר לך בהמה וחיה ועוף [מאותן] שלא ערבבו את משפחותיהן, שנאמר מכל הבהמה המהורה (ע י ט), מהורה כשם שנבראת, וכיון שיצאו מן התבה העיד עליהן הקב"ה שלא ערבבו משפחותם, שנא' למשפחותיהם יצאו (ע ט ט), לפיכך נזכר להם הקב"ה עם נח, שנא' ויזכר אלהים את נח: [יב] ויעבר אלהים רוח. אחיה רוח (עובר) [העביר] הקב"ה (קג) על (הרוח) [הארץ] ועל המים והחיות כשם שהיו מתחילתן, (קד) שנא' ויעבר אלהים רוח על הארץ, [וישכו המים] וכתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים (ע ט כ), אותו הרוח העביר עליהן וגרו מיד: ד"א ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים, וישכו שהפני הקב"ה חמנו, (קה) [כשם]

הערות ותקונים

המים עליהם והיו המים מתגברים והיו טעלים את צניהם וטעמים על התהום וכוונתן עליהם. ובגדתם היה צני אדם שהיו טעלין את צניהם וטעמין אותם על התהום וכוונתן עליהם ואין מרחמין עליהם. ובגדתם בראשית הוא בהרבה לנח כדרך מסדר מאוחר, וכך ליחא שם מה היו עושין היה להם גנים מרובים והיה כל אחד ואחד מהם טעל את צניו וטעם על התהום וכוונת עלין טעלין שלא יעל עליהן (את) המים, ושבו היו המים מתגברין והיו טעלין צניהם אחרים וטעמין על התהום ע"כ. ובעל עץ יוסף כתב שם. טעלין הוא מלשון אל יאל במעלים המסולאים ברכות פ"ז עכ"ל. וזה פשוט, כי מה ענין לכאן תתיכי בלילות המושמים על מקום הקרע במגשול, ומה לו להביא ממרחק לחמו, הלא לשון מקרא הוא ונעלות בלות ומסללות (יחוש ע ה), רק פה טעות בעל הגדת בראשית על ילדים קטנים מלשון טעלין בלשון ארמי: (צד) היי אומר. בכ" רומי היו ורחמי רשעים אכזרי, ובגדתם לך נאמר ורחמי רשעים אכזרי: (צה) ובעלי קומה היו. בגדתם טעם שכן כתוב בזה המה הגבורים: (צו) לא היו יכולין להם המים. בכ" רומי ובגדתם בראשית לא היה יכול להם, ובגדתם אין בריה יכולה לכן: (צז) היו מבקשין להפוך את התבה. בכ" פ"ב אות ח' בקשו להפוך את התבה והקיפה אריות שלא יעשו בו. וכתב הר"ל דרש ויסגור על ידי אריות כמ"ס במכילתא בשנה סגר עליהם המדבר ע"י חיות, כד"ל וסגר פום אריותא, ובפירש"י ביחזקאל י"ד הביא בשם הר"ק, עכ"ל. ואין ספק שצ"ל בראשית, תנחומא. וכן היפ"ת הביא זאת בשם התנחומא, וכן בגדתם בראשית פ"ד הביא ואין סקירה חלה אריות שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא, וכן הביא בן הילקום ריש רמז ל"ז בשם מדרש אכזרי: (צח) והיו אוכלין אותן. המלות האלה חסרים בגדתם. ובגדתם בראשית והיו אריותין אותן ואוכלין אותן: (צט) מהו ויסגור. בגדתם ובגדתם בראשית ואין ויסגור חלה אריות: (ק) חלה שלח מלאכא. בקרא חלה שלח מלאכא, וכן מובא לנכון בכ" רומי: (קא) ד"ל ויזכר אלהים את נח. עד וידבר אלהים אל נח ליחא בתנחומא הגדס: (קב) כל מין ומין על מין שאינו שלו. בכ" רומי טעם הפסוק על החמור והחמור על הסור: (קג) על הרוח. תקניתי שצ"ל על הארץ, ונאמר לנכון בכ" רומי: (קד) שנאמר ויעבר אלהים רוח על הארץ. זה מיותר, ובכ" רומי ליחא, וזה מובא רק שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים. וגם שם בכ" מעביר עליהן: (קה) כשם שנאמר. תקניתי, וכ"ל לנכון בכ" רומי, ועיין גם בראשית עה"ת וישם כשם כשן

שנאמר וחמת המלך שככה (אסתר י'), וכן הוא עתיד לעשות, שהוא פורע מן הרשעים ומאבדן מן העולם, והוא בורא את הצדיקים בריה חדשה וטחן בהם רוח, כשה שנאמר ונתתי (בכם רוח) [רוחי בכם] וחיותם (יחזקאל לו יד), (ק) אמר דוד תמחיר פניך (ה) יבהלון (תהלים קד כט), אלו הרשעים, אבל הצדיקים תשלח רוחך יבראון (שם שם ו). אמר הקב"ה בעולם הזה פרעתי מן הרשעים שמרדו עלי, ואבדתים מן העולם, ופעלתי פעולה טובה לנח ולבניו (קו) [ולניניו], ולעולם הבא אני פורע מן הרשעים, ופועל פעולה טובה לצדיקים, וכן אמר ישעיה הנח"ה אלהים בחוק יבא וגו' (ישעיה מ י'), על אומות העולם, אבל לצדיקים הנח שברו אתו ופעלתו לפניו (שם):

[יג] וידבר אלהים אל נח [לאמר], צא מן התבה (בראשית ח טו יז), (קח) (שנו רבותינו) [ילמדנו רבינו] מהו ליתן רוק תפל על העין בשבת, (קט) אמר ר' חייא בר אבא אמר ליתן רוק תפל על גב העין בשבת, שהוא כמרפא בשבת, הוא ורואה שאין מכה בעולם שאין לה רפואה, ומה רפואתו של יצר הרע, תשובה, (קי) אמר ר' יודנה בר שלום בשם ר' אליעזר שלשה דברים מבטלין גזירה קשה, (קיא) אלו הן, תפלה תשובה וצדקה, אמר ר' הונא בר' יוסי אף שינוי השם, ומעשים טובים, לפיכך היה הקב"ה מקנה לדור המבול שמה יעשו תשובה ויקבלם, וכיון שלא עשו תשובה, מיחה אותם במים, שנאמר וימח את כל היקים (שם טו ג), שייר נח ובניו בתבה, כיון שנחו המים, היה נח צריך לצאת מן התבה, (קיב) אלא אמר נח ברשות [הקב"ה] נכנסתי, שנאמר בא אתה וגו' (שם שם טו ג), ועכשיו אצא שלא ברשות, א"ל הקב"ה רשות אתה מבקש, הרי לך רשות, (קיג) (שנאמר) [ממה שקרינו בענין] צא מן התבה:

[יד] צא מן התבה. (קיד) זש"ה הוציאה ממסגר נפשי (תהלים קמח ח), מדבר נח כשהיה נח בתבה, אמר נח לפני הקב"ה, הוציאה ממסגר נפשי, שהיה סגור שם. (קמו) אמר ר' לוי כל שנים עשר חודש שהיה נח בתבה, לא טעם טעם שינה, לא הוא ולא בניו, שהיו זקוקין (קמז) לזון את הבהמה והחיה, (קיז) ר' אבא בר כהנא אמר

הערות ותיקונים

בסוף חמת המלך לשון גתת חמה: (ק) אמר דוד ט'. מוצא בילקס תהלים רמז תתס"ב בשם התנחומא: (קו) ולניניו. הספתי עפ"י כ"י רומי: (קח) שנו רבותינו. תקנתי שז"ל ילמדנו רבינו, כמו שהוא בכ"י רומי ובגדלס אות ח': (קט) אמר ר' חייא בר אבא אמר ליתן רוק תפל. בכ"י רומי אמר ר' חייא בר אבא בשם ר' סימאי. ובגדלס איהא אמר ר' חייא בר אבא בשם ר' לוי, וזה ליתא במשנה רק בגמרא בבלי שנת דף ק"ח ע"ב מוצא רוק תפל אפילו על גב העין אסור, והביא שם שרם תמנה ומר שקבא אמרו משמיה דאבה דשמואל וליי חד אמר יין בתוך העין ט' וחד אמר רוק תפל ט', ואולי בעבור זה הוסיף מסדר התנחומא בגדלס "בשם ר' לוי" וז"ל "בשם לוי" (בלי התואר ר'), כי לוי סתם הוא תצור דשמואל, ובא דבריו בלגלס, ור' לוי הוא בעל הגדה, והארכתי בענין זה במקום אחר במ"ע המגיד. גם הסיום שהוא כמרפא בשבת ליתא בגמרא שם, ועיין רש"י שכתב רוק תפל שלא טעם עטם כלום משניעור משנתו אפילו על גב העין אסור דמוכחא מתתא דלרשאה, דאילו לרחימי מליס, להכי נקיס רוק תפל לסי שהוא חזק ומרפא ע"כ. וטעם קצור שאלה ו נלכא הוא על שם סופ, בא ורואה שאין מכה בעולם שאין לה רפואה, והכוונה כי רוק תפל שאין בו שום תועלת, בכל זאת יש בו תורף לרפואת העין, וא"כ אין דבר בעולם שאין לו רפואה, ורשאלתו של יצר הרע הוא תשובה, ואנשי דור המבול שלא עשו תשובה נמחו מן העולם, רק נח שהיה לדיק נשאר: (קי) אמר ר' יודנה בר שלום בשם ר' אליעזר. ב"ר פמ"ד אות י"ב, ירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ב, תענית ריש פ"ה (דף ק"ד ע"ב), קט"ז פסוק ביום מונה, ופסוק כי ברוב, פסולות האלו קט"ז, וליקס קטלת רמז תתקע"א, ועיין ר"ס פ"ו: (קיא) אלו הן תפלה תשובה וצדקה. עיין במקומות אשר רשמתי שדרשו מהכתובים: (קיב) אלא אמר נח ברשות [הקב"ה] נכנסתי. בכ"י רומי אלא אמר נח הוא נתן לי רשות בכניסתי שנאמר בא אתה וכל ביתך אל התבה. ועכשיו אני יוצא עד שיתן לי רשות. והסיום אמר לו הקב"ה רשות אתה מבקש ליתא בגדלס: (קיג) ממה שקרינו בענין, כן תקנתי עפ"י כ"י רומי, וחסר בגדלס: (קיד) זש"ה הוציאה ממסגר נפשי. גם זה מוצא בתנחומא בגדלס אות ט', ועיין ב"ר ריש פל"ז, וליקס תהלים רמז תתפ"ח: (קמו) אמר ר' לוי. לעיל אות ג' מוצא ג"כ זה, ושם הטעם אמר רבותינו שנים עשר חודש שהיה נח בתבה ט' (קמז) לזון את הבהמה והחיה. לעיל הג' לזון את האפסות שהיו עמו: (קיז) ר' אבא בר כהנא אמר. בכ"י רומי ר' עקיבא אמר, וכן בגדלס ר' עקיבא אמר, והטעם שפנינו של כ"י אקספארד היה בטונה, וכן מלאתי ב"ר סוף פל"א ר' אבא בר כהנא אמר הכנים עמו ומורות לפילים תצוצו לנבאים וכוונות לנעמיז. ובמקום ונערוז לפילין הביא כנאן שביטחין לפילין (עיין הערה שלאחריו), ולעיל אות ג' מוצא בשם ר' עקיבא דבילה היה מאכיל, ובשם רבנן

(קיה) (שבישכין) [שבישתיין] לפילין, וחוכית לנעמיות, הכנים בתבה לזון את הבחמה ואת החיה, (קיש) שיש מהן (קב) שאוכלת בשתי שעות בלילה, ויש מהן שאוכלת ב' שעות ביום, מכאן תדע לך שלא טעם נח טעם שינה. (קבא) ר' יוחנן אמר בשם ר' אלעזר ב"ר יוסי הגלילי, פעם אחת שהיה נח לזון את הארי והכישו הארי (קבב) ויצא צולע, שנא' [וישאר] אך נח (בראשית ז כג). (קבג) אמר ר' הונא בשם ר' יוסי יצא נח מן התבה גונח מלבו, לכן אמר הוציאה ממסגר נפשי. בי יכתירו צדיקים (תהלים קמח), (קכד) בי נופלים הצדיקים כתר בעולם, (קכה) שיהו אומרים מה אם נח שהיה צדיק [ולא צדיק שלם], כך עשה לו הקב"ה נסים, שנאמר ימלט אי נקי וגמלט [בבור כפיד] [איוז כג ל] שהיה נקי ולא נקי (קכו) ר' חנינא ב"ר אחא אמר (קכו) אונקיא (פי' מעט) של זכות היה בו, עאכו"כ מי (שהיה) [שהוא] צדיק שלם שיעשה לו הקב"ה נסים, (קכח) הוא אומר בי יכתירו צדיקים כי תגמל עלי: (קכט) אמר ר' יהודה בר אילעאי אילו הייתי שם הייתי שובר את התבה ויוצא לי משם: בעשירי בחדל לחדש נראו ראשי ההרים (בראשית ח ה), ולא יצא משם אלא המתין לו בתבה, כדי ליתן לו רשות, א"ל הקב"ה רשות אתה מבקש, צא מן התבה:

[טו] ד"א צא מן התבה. (קל) וז"ה אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים (קלה ח ג), (קלא) אמר להם רוח הקדש משביע אני עליכם שאם תגזרו עליכם מלכות גזרות אל תמרדו עליה, (קלב) בכל דבר שהיא גזרות עליכם, אלא אני פי מלך

הערות ותיקונים

רצון הפיל ע"י נפנים הנעמיות זכיות, ועיין שם בהערה כ"ח: (קיה) שבישכין. ובכ"י רומי שכתין, וז"ל שבישתיין, וכן תקתי' פה בפנים, וגמלא לנכון בנדפס, תרגום המורה אשר היה בעלי היער (יחזקאל טו ב) שכתב להוה בעלי חרשא: (קיש) שיש מהן שאוכלת בשתי שעות. אין זה נתינת טעם למאמר שלפניו, רק הוא מאמר בפני עצמו, וז"ל ויש מהן, ועיין לעיל סוף אות ב' ד"ל ולוקח נפשות יש בהמה שהיה אוכלת בו, וכן בנדפס הג' יש בהמה: (קב) שאוכלת בשתי שעות בלילה ויש מהן שאוכלת בג' שעות ביום. בכ"י רומי ויש מהן שאוכלת בג' שעות, ומלת "ביום" ליתא שם, וכן ליתא בנדפס, והטובה יש שאוכלת בשתי שעות בלילה ויש שאוכלת בג' שעות ג"כ בלילה, ועיין לעיל סוף אות ב' יש בהמה שהיה אוכלת בשעה אחת ביום ויש בשתיים של יום, ויש בשלש של יום, ויש בקריאת הגבר. ועיין מה שהעירתי שם בהערה ל': (קבא) ר' יוחנן בשם ר' אלעזר ב"ר יוסי הגלילי. גם לעיל אות ג' מוצא כן בשמו, לא ילא נח מן התבה עד ששברו הארי. וע"ס מה שהעירתי בהערה ל"ד: (קבב) ויאל זולע שנאמר וישאר אך נח. לעיל אות ג' מוצא הראים מן הכתוב במאמר ר' הונא ילא מן התבה גונח מלבו שנאמר וישאר אך נח, וישאר נח אין כתוב כאן, אלא וישאר אך נח לשון מיושט הוא, וע"ס מה שהעירתי בהערה ל"ה: (קבג) אמר ר' הונא בשם ר' יוסי. כ"ה גם בכ"י רומי ובנדפס אות ס', אבל לעיל אות ג' הג' ר' הונא אמר ילא מן התבה גונח מלבו, ויש לחקן שם ר' הונא בשם ר' יוסי, ועיין לעיל הערה ל"ג: (קכד) בי נופלים הצדיקים כתר בעולם. בתנחומא בנדפס שבי טוטל הקב"ה כתר. וגרסא שם בפנים הספר שהסוף המדפוס ממאגמוצה "ס"א טוטל כתר צדיקים". אין ספק שז"ל נופלים צדיקים כתר כמו שהוא לפנינו. ועיין ב"ר ריש פל"ד בי יכתירו צדיקים יתללון בי צדיקים, עיין בפרש"י המיוחס לו ובמ"כ וביס"ת שכתב פ"י כי נח אמר אשר הצדיקים בשמטם כי אתה ה' שמעת את תפילתי וישבתי וישינו אותי לכתר על ראשם: (קכה) שיהו אומרים מה אם נח. בנדפס הלשון בקרה וחסר גם מאמר מר' חנינא, וכן הסיום מר' יהודה ע"ס: (קכו) ר' חנינא ב"ר אחא אמר. בכ"י רומי חסרים המלות "ב"ר אחא": (קכז) אונקיא וכן זכות היה בו. דורש אי נקי מלה אחת, אונקיא, והמעתיק אוסף בפנים פ"י, מעט" וליחא נח במשקל קטן הנקרא אונקיא. ובאמת היא מלה יוונית ורומית *αὐνεία* ונקרא משקל (אונט), וז"ל מעט זכות היה ביד בכ"י רומי, והמלה אונקיא היא בעצמה, וז"ל אמר ר' חנינא בר אחא, או ז"ל אמר ר' חנינא אי נקי אונקיא אחת ר"ל אי נקי הוא כמו אינקי, ואחר כך נשתבשה המלה ונעשית אונקיא: (קכח) הוא אומר. גם בכאן אוסף המעתיק מלת "אומר" וליחא בכ"י רומי: (קכט) אמר ר' יהודה בר אילעאי. כ"ה גם בכ"י רומי וליחא בנדפס, ולדעתי מקום המאמר הוא אחר הסיום ולא ילא משם אלא המתין לו בתבה כדי ליתן לו רשות. א"ל הקב"ה רשות אתה מבקש גם מן התבה. ועל זה סיים הדורש אמר ר' יהודה בר אילעאי אילו הייתי שם הייתי שובר את התבה ויוצא לי משם: (קל) וז"ה אני פי מלך שמור. מוצא בתנחומא בנדפס נח אות י', וכן באגדת ר' חזקיה וי"א: (קלא) אמר להם רוח הקדש. וכן בכ"י רומי וצילקס, ובאגדת בראשית בראשית פ"י, ודבריו נובעים מן התנחומא כ"י שהעתיק מלה במלה כמו שהוא בכ"י שלפנינו, וכן מוצא צילקס קהלת רמז תתקע"ח בשם התנחומא: (קלב) אמר להם רוח הקדש. וכן בכ"י רומי וצילקס, ובאגדת בראשית אמר ר' יהודה בר אילעאי, ונדפס אמר הקב"ה לשראל: (קלב) בכל דבר שהיא גזרות עליכם אלא אני פי מלך

שמו, אבל אם תגזור עליכם לבטל את התורה ואת המצות ואת השבת אל תשמעו להם, אני פי מלך שמו, בכל דבר שהיא צריכה, אבל על דברת שבועת אלהים אל תבהל מפניו תלך, [אל תעמוד בדבר רע] (קהל חג), (קלד) למה שאין מבטלין אתכם מן המצות, אלא שתכפרו בהקב"ה, לפיכך על דברת שבועת אלהים, (קלד) וכן עשו הגניה מישאל ועזריה, בשעה שהעמיד נבוכדנצר את הצלם, אמרו לו מה אתה סבור שאתה משליך אותנו לחרד כבשן האש ואין הקב"ה מציל אותנו, בין מציל בין שאינו מציל אין אני משתחווים לצלם, שנאמר הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין ויכול לשויבותנא מן אתון גורא יקרתא ומן ירך מלכא ישיוב (דניאל ג יז), וכתוב בתריה והן לא ידיע להו לך מלכא די לאלהיך לא (אנחנא) [איתנא] פלחין ולצלם דהבא די הקימית לא נסגד (שם שם יח), אמר להם נבוכדנצר (קלה) אמת אתם אומרים, שנאמר הצדא שדרך מישך (שם שם יז), (קלד) אמרו לו (לא הששין אנא על דנא פתנא לאתבותך) (קלד) [לא השחין אנחנא על דנא פתנא לאתבותך] (שם שם טו), אמרו לו (קלה) כל מה שתגזור עלינו ארנוניות ומסין וגולגוליות אנו שומעין לך, אבל לכפור בהקב"ה אין אני שומעין לך, על דברת שבועת אלהים, אל תבהל מפניו תלך. כיון ששמע מהם כך, התחיל קוצף, שנאמר באדין נבוכדנצר (קלד) התמלי חימה (שם שם יט), כיון שהסיק את הכבשן, (קמ) השליכו אותן אסורין,

הערות ותקונים

שמו. וכו"ה בילקוט, ובכ"י רומי בכל שהיא נזכרת עליכם אני פי מלך שמו. ובאגדת בראשית בכל דבר שגזר עליכם, ובגדפם בכל דבר שהיה גזר עליכם אלא פי מלך שמו, וצ"ל בכל דבר שהוא גזר עליכם: (קלד) למה שאין מבטלין. בגדפם לפי שאין מבטלין, ובאגדת בראשית חסר מן על דברת שבועת אלהים במאמר שלפניו עד הסוף לפיכך על דברת שבועת אלהים: (קלד) וכן עשו הגניה מישאל ועזריה. עיין וי"ר פל"ג אות ו', במד"ר פס"ו, חזית פ"ב ס' ל' ופ"ס י' י"ג, ילקוט דניאל רמז אלף ס"א, ותנחומא הדפסם בהעלתך ס' פ': (קלה) אמת אתם אומרים שנאמר הצדא שדרך מישך. וכו"ה גם בכ"י רומי. ובילקוט חסר זה, ובאגדת בראשית פ"ז אמר להן קושטא אתון אומרים הצדא שדרך. העתיק המסדר האחרון הזה המלות, "אמת אתם אומרים" לנכון ארמי "קושטא אתון אומרים". ובגדפם הגי' אמר להם נבוכדנצר הצדא שדרך מישך ועד נגו, מהו הצדא אמר להם האמת אתם אומרים כך. אולם הגי' הישנה נשארה צו"ר פל"ג, מהו הצדא, אמר ר' אבה בר הכהנא אנוס. ידידי הרה"ג והבגשן הנפלא מוה"ר ח"י דר' קארוס ובהעתיקות הישנות בפשיטא תר' בקושטא וואלנאטא verene, וכן בתרגום ערבי ופי' האמת הוא, וכו"ה בהראב"ע, ובפי' המיוחס לרס"ג איהא בודאי. ובגל התנחומא או המעתיק השמים הנזל "אנוס" והגין הפי' "האמת אתם אומרים". ובתנחומא שלפניו בהעלותך אות פ"ו נמצא לנכון אנוס אתם אומרים, ע"ש בהערה ס"ו: (קלד) אמרו לו לא השחין. צ"ל ואמרין למלכא, נבוכדנצר לא השחין, וכו"ה בגדפם ואמרין למלכא נבוכדנצר לא השחין, והוא לנכון הכתוב בדניאל שם, והוסף, שם המסדר מתנחומא הדפסם, ולא אמרו לו מלכא אלא אמרו לו נבוכדנצר, וגם זה חסר בבילקוט שם. וצ"ל בעל מנחת שי. דניאל שם למלכא נבוכדנצר מלת למלכא באתנחתא ומלת נבוכדנצר צו"ק או ברביע שהוא תחלת דבור. וזה שדרשו חז"ל צו"ר סוף פל"ג אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו וכו'. וכו"כ רבינו בחיי בכד הקמה אות חז"ל תורה עכ"ל. ואולי יש להוסיף כן בתנחומא שלפניו בכ"י הו"ר: (קלד) לא השחין. כן תקנתי כמו שהוא בקרא. ולפני התנחומא היתה הנוסחא דנא באל"ף, וכן הביא בעל מנחת שי דניאל שם יש פסרים דנא באל"ף: (קלה) כל מה שתגזור עלינו ארנוניות ומסין וגולגוליות. וכו"ה בילקוט קלה שם, ובכ"י רומי כמה שגזר, ובאגדת בראשית כל מה שתגזור עלינו, והמלת ארנוניות ומסין וגולגוליות השמים. ואוראת מלת ארנוניות הוא ציוני ἀρνεομένη ובלשון רומי eraus פ' מס שקובצין אנשי העיר לתת ארוחה או מתנה לשלשון בעד אש חיל, וגולגוליות פ' כסף נלגול (קאפסטיייר), ועיין בפסיקתא פסקא דשקלים (דף י"א ע"ב) והערה ס"ו פ"ז וי"ו שם, ועיין גם בערוך השלם ערך ארנו. ולדעתי צ"ל בתנחומא ארנוניות ופיסין וגולגוליות, עיין בערוך השלם שם שהביא בשם הירושלמי אתם מנגלין עלינו פיסין חיימות גולגוליות וארנוניות, ולפני כן בהעלתך בהנתי כי בכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגי' לפסין ולארנוניות, עיין ערוך ערך פס"ג: (קלד) התמלי חמה. וכן הביא בעל אגדת בראשית, ובקרא חמא באלף, וכן מנח נכון בכ"י רומי, ובילקוט שם באלף נבוכדנצר החמיל חמה צ"ל התמלי חמה: (קמ) השליכו אותן אסורין. בכ"י רומי מסף שנאמר וגזריא אילן (צ"ל אלן) תלתהון [שדרך מישך ועד נגו נפלו לנו אתון טרא יקדתא מכפתין] (דניאל ג כג). וכו"ה באגדת בראשית שם, ובגדפם כיון שהסיק את הכבשן [השליכו אותן אסורין שנאמר] באלף גזריא אילן כפיחו בסרגליון פפשיהון וכרגליון ונבטיהון ורמינו לנו אתון טרא יקדתא (שם שם כה), (מכאן את למד שאפילו בשעת הסכנה אל ישנה אדם את עצמו מן כטוח שהרי ילא לשרוף וקסעו עמון), וגזריא אילן תלתהון שדרך מישך ועד נגו נפלו לנו אתון טרא יקדתא מכפתין (שם שם כג) פ"ב. סמל

בין שירדו לתוך הכבשן תלוי עיניהם להקדוש ברוך הוא ואמרו רבון העולמים אתה יודע שלא ברחנו במעשינו (קמא) אלא בשמך, לא לו ה' לא לו, (קמב) כי לשמך תן כבוד וגו' (תהלים קטו ב), והרי הרשע הזה כינס כל הלשונות, שנאמר בארץ מתכבשין אחדשרפניא וגו' (ירמלא ג ג), (קמג) (למה יאמרו הגוים), (קמד) מיד

הערות ותקונים

המלת "השליט" אותן אפרים שנאמר" הוספתי, והמלות מכאן את למד שהסגרתו הוא הוספה שהוסיף המסדר היה בתחומא הגדלם מגמרא סהדרין ז"ב סע"ב חנא דבי ר' אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עמו מן הרבנות של שנאמר באלדן גבריא חילך כפתו בסרבליהו פסטיהו וברנלתהו וגו'. ופירש"י שגרי חגים מישאל וזמרים היו לבושין בגדי תפארתן כשהושלכו לכבשן ב'. ומפני זה הביא המסדר אל ישנה אדם את עמו מן כבודו, במקום מגמרא שם לא ישנה את עמו מן הרבנות, זה אולי ז"ל גם בתחומא מן הרבנות. וכן תראה שפ"י מאמרם שם הביא גם הכתוב בדניאל ג' כ"א, ואח"כ הביא הכתוב מדניאל ג' כ"ב, כמו שהוצא בתחומא כ"י שלפניו: (קמא) אלא בשמך. בגדלם טספ אלא בשמך גדול של יתחלל לפניו הגוים: (קמב) כי לשמך תן כבוד. בגדלם טספ, כל אותו ענין" ור"ל וגם שגר כחובים שם: (קמג) למה יאמרו הגוים. וכן מובא בכ"י רומי ובילקום קאלה, והסגרתו כי אין כאן מקומם, ונשתרבו משורה שלפניה אחר שהביא הכתוב לא לו ה' לא לו כי לשמך תן כבוד וגו', הביא אח"כ גם הכתוב השני למה יאמרו הגוים (תהלים שם ב') וכמו שהוא לנכון בגדלם. ובעל הגדה בראשית העתיק את דברי התחומא שלפניו בכ"י כלשון עם העשות: (קמר) מיד בקשו המלאכים לירד ולהתירן. לפני המאמר הזה אחר הסיים שנאמר באלדן מתכבשין אחדשרפניא וגו', נמצא בגדלם הוספה: "ששה נסים נעשה בלכותו היום לנדיקים ואלו הן: יף הכבשן, וספר הכבשן, ונמק סודו, והספ האלם על פניו, ושפר ארבע מלכיות, והיה יחזקאל את המהים. וסלן מן המשה, אלא הללו ארבע מלכיות מפורם מן הפסוק דכתיב (גברא) [גבריא] חילך די ספק לשדרך מישך ועבר גו קל המון שביבא די טרא (דניאל ג כב), ומנין שגשרו ארבע מלכיות דכתיב ומתכבשין אחדשרפניא אגניא ופחותא והדברי מלכא (שם שם כו), והיכן אדרגוריא גבריא וחבריי, אלא (קסיו) [קסין] הטון שביבא (דטרא) [די טרא] (שם שם כב)". וזה הוסיף המסדר של התחומא בגדלם מן גמרא בבלי סהדרין דף ז"ב ע"ב, והוסיף מלת "לנדיקים". ובמקום בגמרא לפניו והומק סודו הביא אה, ונמק סודו" על פי פירש"י וז"ל אומק סודו בשל גלותו כמו סודו רע, (קדושין דף פ"ב), לשון אחר אומק סודו כמו יסודו נשתלשל, וכן למדני רבי יעקב בן יקר, אבל מורי גרם ואומק סודו, סיד הכבשן נמסר מרוב חמימות, כך שמעתי ב'. וכל משכיל יראה כי דברי רש"י דיוקם מאל, והמאמר הזה נמצא גם בגמרא ביהמ"ד פ"ג דפ' חמרתא אעלה בתמר, ושם כתוב ונעשה נבוכדנצר אימון שירוף, והוא עפ"י גירסת המ"כ כתב אימון סירוס, כמה חילוקי גירסאות מנלתי פה ב' וגו' אימון סירוס לא מנלתי בלחת מההה גרלא שז"ל אימון שירוף, ופי' נעשה חזיו שרוף בלש ב', ונעלם אימון שגרי אימון סירוס היה הגטרה, רק נפרדה המלה ויש להחזירה למקומה והיא המלה היונית $\sigma\kappa\epsilon\lambda\eta\mu\eta\tau\alpha$ פ' חזיו שרוף (האלבסמדררט), ובגמרא שז"ס מוזכר כ"ב נעשה אמכסירוס ז"ל אמכסירוס, וכן בתחומא ט', ובגמרא מובא ג"כ בתחומא ט', כי בגמרא אשר ראש, ראה כי חדש"י טספ בדפוס מאתעובה מן התחומא כ"י שלפניו, ואף נבוכדנצר הרשע שרף בלש ונעשה אימון שירוף עליו, ולמה לא שרף בלש כל אחר הקב"ה הניחו רשע זה חזיו כדי שידע על מי גידף, ברור שז"ל אמכסירוס ומלת עליו יש למחוק. וכבר העירוני על זה בשרון ח"א דף ז"א ע"ס. לכן גם בגמרא סהדרין י' לחקן במקום והומק סודו ז"ל והומקסירוס זה ואומקסירוס. גם תראה כי לפני המסדר הזה היתה הצירפא בגמרא והספ האלם על פניו, ולפניו הביא המדפיסים והספ דמותו על פניו. גם תראה במקום אשר לפניו בסהדרין" וסלח גמרא" הביא המסדר הזה, וכולן מן המשה"כ חזיו מפורם בלחיה משה, אולם כוונת רז"ל, וסלח גמרא" ר"ל וסלח בלש ע"י שלחל הקבלה (טרמדיחון), וכן בתגמית כ"ה: בגל המדרי גמרא ופירש"י כך קיבלו מאבותיו ומאל בתלמוד הריב פתמים גמרא גמר לה, גמרא גמרי לה, וכן משמיה דגמרא, עיין ערוך השלם ערך גמר ב' ונ' שהארץ בזה ידידי הרה"ל והבגלן הנפלא מהר"ל דר' קאהוס פד בצוב טעם ודעת. גם מה שהוסיף המסדר (אלא הללו ד' מלכיות מפורם מן הפסוק דכתיב גבריא חילך די ספק לשדרך מישך ועבר גו קל המון שביבא די טרא. דניאל ג כב), הוא מיותר, ויש למחוק מן הספר. כי אישית מנאל הקרא שהביא מפורם הדבר, רק עיקר המאמר מתחיל ומנין שגשרו ארבע מלכיות, והביא ראיה דכתיב ומתכבשין אחדשרפניא אגניא ופחותא והדברי מלכא (שם שם כו), והיכן אדרגוריא גבריא וחבריי אלא קסיו [ז"ל קמ] המון שביבא דטרא [ז"ל די טרא], ור"ל בכתוב הזה. אלה מונה ד' מלכים ואלה הם הארבעה האחרים אדרגוריא גבריא וחבריי תפתי. ולדעתי במקום וחבריי ז"ל דתבריא תפתי, ועל זה הסיב אלא קל המון שביבא דטרא, ר"ל הקד ללא כתיב שפרו. והוא ג"ל לקוח מגמרא סהדרין שם, וארבע מלכיות קרא דכתיב ונבוכדנצר מלכא שלח למכנל אחדשרפניא אגניא ופחותא אדרגוריא גבריא וחבריי תפתי קל שלפניו מדיתא (שם שם ב'), וכתיב אימי גוברין יאדלין" (שם שם ב') ובתיב ומתכבשין אחדשרפניא אגניא ופחותא והדברי מלכא חזיו לגבריא חילך וגו' (שם שם כו), ופירש"י לבסוף לאחר שבל מן הכבשן כתיב ומתכבשין אחדשרפניא אגניא ופחותא והקד ללא כתיב שפרו, עכ"ל. ולדעתי בגמרא שם,

(קמח) בקשו המלאכים לירד ולהתיר, אמר להם הקב"ה (קמז) וזכי על שמכם ירדו, על שמי ירדו, (קמז) ואני ארד ואתיר, שנאמר [עושה משפט לעשוקים וגו' ה'] מתיר אסורים (תהלים קמז ז), מיד התיר הקב"ה (קמח) והציף את הכבשן והעלה אותן, והשווה לארץ שהיה עמוק, וכיון שראה המלאך כך, אמר להם צאו לכם סימן, שהרי התיר לכם הקב"ה ועשה לכם נסים והשוה את הכבשן לארץ, צאו לכם, אמרו לו אינו יוצאין מבלעדי נבוכדנצר, שיא יאמרו ברוח מן הכבשן, אני פי מלך שומר, ברשותו נכנסנו לכאן, וברשותו יצאנו, כיון שבא נבוכדנצר ראה אותם ותמה, (קמט) התחיל צווח להם, שנאמר ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו (קנ) עבדי אלהא רבא [פוקו ואתו] [דילאל ג ס], (קנא) פוקו וסיקו אין כתיב כאן, אלא פוקו ואתו, מכאן שהכבשן נשזה לארץ, מיד אמרו למלאך עכשיו נצא, שנאמר באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו [מן גוא גורא] (ס סס) ממי למדו מנח (קנב) שנכנס בתבה ברשותו של הקב"ה, (קנג) שנאמר וידבר אלהים אל נח [צא מן התבה], וכיון שיבשה הארץ ונחה התבה, שנאמר ותנה התבה (בראשית ח ד), אמרו לו בניו נצא לנו, אמר להם הם ושלוש ברשותו של הקב"ה נכנסנו וברשותו של הקב"ה נצא, וכיון ששמע הקב"ה כך, מיד נתן להם רשות, שנאמר וידבר אלהים אל נח צא מן התבה :

[מז] (קנד) [ד"א צא מן התבה]. (קנה) ושה בפשע שפתים מוקש (רשע) [רע] ויצא מצרה

הערות ותקונים

אכתוב איתי גוברין יודאלין הוא מיותר, ויש למחוק מן הספר. וכן תמלא הלשון יותר בלחיצה בתחומא ש שלמיט ב"י, ומובא ג"כ בתחומא הגדס פ' לו. כי נוסף (כמו שחמרט למעלה) מן התחומא כ"י וגרסם "ראה כי חדש" וזה הוסיף המדפיס דפוס מאנפובה, וכך איתא שם, מתחלה שמונה אמות היו שנאמר באדין מתכנשין וגו' הרי שמונה אמות, וכשנכנסו לראות להנביא וחבריו איך כתיב שם אלא ארבע אמות ומחכתין אתהדרפטיא קנייא ופחתא והדברי מלכא, והיכן ארבע אמות, אלא קל המון שגיגא די טרא. ועיין עוד חזית פ"ו פסוק אמרתי אעלה בתמר ובמ"ז שם. ויש עוד להעיר כי בילקס דילאל רמו אלף ס' הניא ממאר הגמרא מסנהדרין שהבאתי וגרסם בפנים "פרש" מיני שרים נכחנו מתחלה ולבסוף לא נכחנו אלא שלשה מלמד שגרפו ד' ". והוא נכון יותר מאשר הוא בתחומא שהבאתי, כי בכתוב דילאל ג' ב' חשיב רק ו', וכל שלשוני מדינתא איננה מן המנין. וכן בכתוב דילאל ג' מנה ג"ז רק ג', כי והדברי מלכא איך שם אומה אלא כמו וכל שלשוני מדינתא שהבאתי מפסוק הקודם שאיך מן המנין: (קסח) מיד בקשו המלאכים לירד ולהתיר. וכ"ה בילקס קהלת, וכ"ה בגלגלת בראשית, ובגדפס בנ"י בלוחה שעה בקשו מלאכי השרת לירד להציל הגויה מישאל ועוריה מן הכבשן: (קמז) וזי על שמכם ירדו על שמי ירדו, וכ"ה בגלגלת בראשית, ובכ"י רומי וזי על שמי ירדו, ובילקס קהלת וזי על שם אחד מכם ירדו על שמי ירדו, ובגדפס הואיל ולשמי ירדו: (קמז) ואני ארד ואתיר. וכ"ה בילקס שם. ובכ"י רומי איי יורד לה להתירה ז"ל להתיר, ובגלגלת בראשית איי יורד ומליין, ובגדפס איי יורד ומליין: (קסח) והציף את הכבשן והעלה אותן והשוה לארץ שהיה עמוק. בכ"י רומי ובילקס קהלת והעלה אותן, ובכ"י גס לפיט, וכן בגדפס משהתירן והציף להם את הכבשן והעלה אותן ז"ל מיד התירן, ובגלגלת בראשית ברחצת לשון משהתירן ציין את הכבשן והסיר הקב"ה את הכבשן והעלה אותה והשוה אותה לארץ שהיתה ירודה ועמוקה, ע"כ. והוא גם אחד מן ששה נסים המובא בגמרא סנהדרין ז"ל ע"כ ומדרש חזית פ"ו פסוק אמרתי אעלה בתמר, ובתחומא הגדס אות' ז' יף הכבשן, ופרש"י בגמרא שם שהכבשן היה משוקע בארץ כעין כבשן של סיד ויף ושעמד על גבי קרקע כדי שיראנו כל העולם: (קמח) התחיל צווח להם. וכ"ה בגלגלת בראשית, וליתא את הכבשן (קנ) עבדי אלהא רבא. בקרא עבדו די אלהא עלאה, ומובא לנכון בכ"י רומי ובגדפס ובגלגלת בראשית: (קנא) סוקו וסוקו איך כתיב כאן אלא סוקו ואתו. זה חסר בגלגלת בראשית, ובגדפס חזית פ"ו פסוק אמרתי אעלה בתמר פרקו ואתו איך כתיב כאן אלא סוקו ואתו, ז"ל סוקו וסוקו איך כתיב כאן, ועיין במ"ז שם. ובבחי' נח הניא וז"ל ואמרנו במדרש כי מכאן למדו חנניא מישאל ועוריה שלא ראו ללאת מתוך כבשן האש עד שזיה להם המלך, הוא שכתוב באדין נבוכדנצר וגו' סוקו ואתו, ולמעלה אמר סוק, לפי שמתחלה היה הכבשן עמוק והוארך לומר סוקו ועכשיו נבה הכבשן בדרך הכבשן והוארך לקרקע והוארך לומר סוקו ולא ראו ללאת עד שזיה להם המלך ע"כ. ודבריו מוסיפים כי אנה מלא שמתחלה אמר סוק. ובילקס קהלת סוקו וסוקו ואתו איך כתיב כאן: (קנב) שנכנס לתבה ברשותו של הקב"ה. ב"ז פל"ז וקה"ר פ"ו וילקס קהלת שם. ובגלגלת בראשית שם פ"ו: (קנג) שנאמר וידבר אלהים אל נח לאמר נא מן התבה. בגלגלת בראשית הוסיף, לך לאמר איי פי מלך שומר וז"ל יען כי החל הדרשה על הכתוב הזה סיים במה דפחת: (קנד) ד"ל נא מן התבה ושה בפשע וגו'. הוספתי את המלות "ד"ל נא מן התבה", וחסר גם בכ"י רומי, ונאמר לנכון בגלגלת בראשית פ"ו וילקס מהתחומא ובגדפס סוף אות' י' חסרים גם המלות "וש"י ורואי להתחיל שם בזה מאמר חדש: (קנה) ושה

צדיק (משלי י"ג), בפשע שפתים מוקש רשע (קנו) אלו דור המבול שחטאו בפיהם, שנאמר [ויאמרו לאל סור סכנו וגו'] מה שדי כי נעבדנו (איוב כ"ד טו), (קנו) הוי בפשע שפתים בוקש רשע, וכתוב וימח את כל היקום וגו' (בראשית ו'). ויצא מצרה צדיק, זה נח, שנאמר בו איש צדיק תמים (ש"ס ו'), לכן נאמר צא מן התבה :

[יז] (קנה) ד"א [צא מן התבה]. (קנט) אמר דוד לפני הקב"ה רבנו של עולם הוציאה ממסגרת נפשי (תהלים קמ"ח), כשהיה נח בתוך התבה היה תדיר מתפלל, שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק מלפני מים רבים אליו לא יגיעו (ש"ס ל'), ומה היה מתפלל, הוציאה ממסגרת נפשי, (קס) א"ל הקב"ה גזירה היא מלפני שישתלמו שנים עשר חודש, אם אינן משתלמין אין אתה יוצא, וכן אמר ישעיה בעת רצון עניתך [וגו'] לאמר לאמורים צאו (ישעיה מט ט'), (קסא) זה נח ובניו (קסב) שהיו אמורים בתשמיש המטה (קסג) וכן עשה יוסף כשראה שני רעבון עתידות לבוא, נזקק לפריה ורביה עד שלא באו, שנא' וליוסף ילד שני בנים [בשרם תבא שנת הרעב] (בראשית מא ז'), (קסד) וכן

הערות ותקונים

בפשע שפתים. נסנה צ"ד פל"ד אות ג' ר' יודן בשם ר' אייבו שחז בפשע שפתים מוקש רשע וי"א מלרע לדיק ממרד שמרדו דור המבול בהקב"ה באת להם תקלה, וי"א מלרע לדיק זה נח שנאמר לא מן הצבה. ועיין צ"ר סוף פס"ז שנמצא ג"כ בשמו דרשה על הכתוב הזה בצלפון אחר. ועיין צילקום משלי סוף רמז התקמ"ח הביא בשם צ"ר ב' מאמרים יחד: (קנו) אלו דור המבול שחטאו בפיהם. בנדפס אלו דור המבול שחטאו מה שדי כי נעבדנו ומה טעם כי נפגע בו, יש לחקק כמו שהוא לפנינו, גם הקיום ולא שד אלא אמר לאל סור ממנו, סור משפחה, כי הוא הכתוב שלפניו, וי"ל ויאמר לאל, גם י"ש שם הוספה, י"ל נר וחסד אומר לנצל הכית פנה אל כליך": (קנו) הוי בפשע שפתים מוקש רשע. בלגדה בראשית נוסף מה שדי כי נעבדנו, מה מועיל לנו שנתפלל אליו, ומה מועיל כי נפגע בו [הוי בפשע שפתים מוקש רשע], ומה היה להם מוקש רע וימח כל היקום וגו': (קנה) ד"א לא מן הצבה. תקנתי כמו שהוא צ"ר רומי ובלגדה בראשית וננדפס: (קנט) אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ה הוציאה ממסגרת נפשי. וכן תמצא דרשה על הכתוב ה"ה צ"ד ר"ש פל"ד לא מן הצבה [ז"ה] הוציאה ממסגרת נפשי, להודות את שמך צ"י יכתירו לדיקים כי תגמול עלי (תהלים קמ"ב) הוציאה ממסגרת נפשי זה נח שהיה סגור בתבה י"ב חודש. להודות את שמך לתת הודיה לשמך, צ"י יכתירו לדיקים ויחללנו צ"י לדיקים כי תגמול עלי ואתם עלי ואתם עלי מן הצבה, ע"כ. וכן מובא בילקום תהלים רמז תתפ"ח בשם צ"ר, וכן תראה בפרד"ק פל"ג ר' גדוק אומר י"ב חודש עשו כל הצריות בתבה והיה נח שומד ומתפלל לפני הקב"ה ואומר רבון כל העולמים הוציאתי מן המסגרת הזה כי עיפה מריח אריות ודובים וממרים ויכתירו לך כל הלדיקים כתר מלכות שהוצאתי מן המסגרת הזה שנאמר הוציאה ממסגרת נפשי להודות את שמך צ"י יכתירו לדיקים כי תגמול עלי: (קס) א"ל הקב"ה גזירה היא מלפני. וכ"ה בנדפס, ובכ"ה רומי א"ל ה"ק פרוחי ומימי שחשמו שנים עשר חודש. ובכ"ה פרוספוטריא, והיא המלה היונית περσοστροφία ופ"י דת וגזירה (ממלכתי, בפעולה), עיין פסיקתא דרב כהנא ספקא שור או כשב הערה ט', ובבלגדה בראשית שם פ"ז אשר דבריו נצטעם מן התנחומא כ"ה איתא א"ל הקב"ה פרוזדמיה הוא, ז"ל פרוזדמיה הוא ובכ"ה שלפניו מתקפסארד לא הבין המעתיק המלה הזרה והוציאה חוץ והי"ג "גזירה היא מלפני" כמו שנמצא בנדפס: (קסא) זה נח ובניו שהיו אמורים בתשמיש המטה. מובא בילקום ישעיה רמז ש"ל בתאמר לאמר לאמורים בשם התנחומא. ובירושלמי תענית פ"א ה"ו (דף ס"ד ע"ד) ר' יודן בר פזי ר' חנין בשם ר' שמואל בר רב יוחנן נח כניסתו לתבה נאסר לו תשמיש המטה, מאי עממא ובאת אל התבה אתה ובניך ואשתך ובניך בניך אתך, ובנייתו התירה לו תשמיש המטה מ"ס לא מן הצבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך, והאמור הזה נסנה גם צ"ר פל"ד אות י"ב ופל"ד אות י'. ובמקום ר' יודן בר פזי ה"ג צ"ד פל"ד ר' יהודה בר סימון, ובכ"ה פל"ד ור' יוחנן בשם ר' שמואל ז"ל ור' חנין, והלשון שם ברחבה קלה, כי נוצע מירושלמי עם הוספת דברים, נח כשנכנס לתבה נאסר לו פריה ורביה, ה"ה ובאת אל התבה אתה ובניך לנעמן, ואשתך ובניך לנעמן, כיון שי"א הותר לו ה"ה לא מן הצבה אתה ואשתך ובניך ובניך בניך: (קסב) שהיו אמורים בתשמיש המטה. בנדפס נוסף למה שנצטעם ששולם יתן צורה ובחברין אסור לאדם להזקק בפריה ורביה שלא יבא הקב"ה שוקק בחורבן העולם והוא נונה. וראיתי במ"ב צ"ר פל"ד אות י"ב ד"ה הארץ בא לעולם, שכתב מלאתי ברגמי טעם כיון שהקב"ה מתעסק בחורבן העולם לא יתעסק האדם ביצוטי ע"כ. והוא נוצע מהתנחומא. וכן צ"ה הקצר בירושלמי שם הביא זה בשם התנחומא: (קסג) וכן עשה יוסף. עיין תענית דף י"א ע"א, וכן הביא רש"י בפירושו על התורה בפרס תנא שנה הרעב מכאן שאדם אסור לשמש מטהו בשני רעבון: (קסד) וכן עשו נח ובניו. לפני זה נמצא בתנחומא הגדפס הוספה, וכן איוב אמר בחסר ובכפול גלמוד (איוב ל') כשהחבר והכפול בא לעולם גלמוד גלה מתשמיש המטה ואסוף הממלך האחרון הזה מן צ"ד פל"ד אות י"ב ופל"ד אות ז', ונסנה בירושלמי תענית פ"א ה"ו (דף ס"ד ע"ד) אמר ר' אבין כתיב

עשו נח ובניו והבהמה והחיה והעוף. (קסח) לא נזקקו לפריה ורביה כשנבנו לתבה, שכן צוה להם הקב"ה כשנבנו לתבה, מנין ויבא נח ובניו (בראשית יז), הזכרים לעצמן, ואשתו וגשי בניו (סג) הנקבות לעצמן, כך כל הימים שהיה נח בתבה, היו נח ובניו וכל אשר אתו אסורים בתשמיש המטה, אמר להם הקב"ה (קסו) אפשר שאהא כועס ומחריב את העולם ואתה בונה, אלא כשיעבור המבול אתם נזקקים לפריה ורביה, שנא' לאמר לאסורים צאור (ישעיה מט ט), וכיון שייבשה הארץ אמר לו הקב"ה צא מן התבה [אתה ואשתך] (בראשית ח טו), והתיר להם פריה ורביה, ואף לבהמה ולחיה ולעוף היתר, שנאמר ושרצו בארץ ופרו ורבו (סג טו), א"ל נח רבונו של עולם שזמא אתה מביא מבול לעולם, א"ל כך נשבעתי שאני מביא עוד מבול, שנאמר וירח ה' את ריח הניחח [ויואמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה וגו' (סג טז כח)], (קסז) היאך נשבע לו, רבותינו אומרים בברית אברהם נשבע לו, שנאמר וברות עמו הברית (נחמיה ט ח), וכן ישעיה אמר כי מי נח זאת לי [אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ] (ישעיה מד ט), (קסח) אתה מוצא אע"פ כן ארבעים יום בכל שנה היו עושין אותן המים רושם בעולם, עד שעמד שלמה, ובנה את בית המקדש, ופסקו אותן מ' יום, שנא' (ובשנת אחת) [ובשנה האחת] עשרה בירה בול (מ"א ו לה), (קסט) מהו בירה בול, בירה (קע) שבלים לבהמה מן הבית. (קעא) ד"א בירה בול, בזמן שהארץ עושה בולים כולים. (קעב) ד"א בירה בול, חסר מ', כנגד ארבעים יום שנפסקו מן העולם, (קעג) ומה אם לנח נשבע הקב"ה בבריתו של אברהם אבינו וקיים, ולציון נשבע שלש שבועות, על אחת כמה וכמה שיקיים, ואלו הן שלש שבועות (קעד) (נשבע בבריתו של אברהם אבינו שנאמר כי מי נח זאת לי). (קעה) בנפשו נשבע כביכול, שנאמר נשבע ה' אלהים בנפשו (עמוס ו ח), ובשבת נשבע, שנאמר וביום השביעי שבת וינפש

הערות ותקונים

ובחסר ובזמן גלמוד אם ראתי חסרון בל לעולם הוי רואה את אשהך כאילו היא גלמודה, (ושם בירושלמי הגי' עשה אשהך גלמודה), שכן בכרמי הים קורין לגדה גלמודה, (הוא הוספה בב"ר וליחא בירושלמי והוא מנמרא ר"ה דף כ"ו סוטה דף מ"ב) אמר ר' הונא (בירושלמי אמר ר' לוי) כתיב וליוסף יולד שני בנים [אלימלך] בנרם חנא שנת הרעב: (קסה) לא מקקו לפריה ורביה כשנבנו לתבה. בנדפס הגי' וכן עשה נח, כשנבנו לתבה כתיב בו ויבא נח ובניו ואח"כ ואשתו וכתיב בניו וכשנא' א"ל לא מן התבה אתה ואשתך ובנך, והוא לשון בירושלמי והב"ר, עיין הערה קס"א: (קסו) אפשר שאהא כועס ומחריב את העולם ואתה בונה. בכ"י רומי אפשר שאהא אני קוץ ואתה טעם אפשר שאהא אני מחריב את העולם ואתה בונה: (קסז) האין נשבע לו, רבותינו אמרו צבירת אצרהם נשבע לו. זה ליתא בנדפס: (קסח) אתה מוצא אע"פ ארבעים יום בכל שנה היו עושין אותן המים רושם בעולם. בכ"י רומי הלשון משוועט ע"י המשחק, ארבעים יום בכל שנה היה [ז"ל הוי] אותו [ז"ל אותן] חכמים [ז"ל המים] עושים העולם ראשון [ז"ל בעולם רושם], והטעם שלפנינו נכונה. וכן מוצא בילקוט מלכים רמז קפ"ד בשם התנחומא. ובמקום אותם הימים ז"ל המים. ובנדפס הלשון משונה כדרך מסדר מואתר, אתה מוצא מן אותה עשה עד שזנה שלמה בית המקדש ארבעים יום היו עושין גשמים כל שנה ושנה לשם מ' המבול שהיו מ' יום: (קסט) מהו בירה בול. בשנה בירושלמי ר"ה פ"ה ה"ב (דף כ"ו ע"ד): (קע) שבלים לבהמה מן הבית. בכ"י רומי שבללים את הבהמה מתוך הבית, ובנדפס שבללין לבהמות מתוך הבית, ובירושלמי הגי' ויחר נכונה שבו שבללין לבהמה בתוך הבית, וכן היה גם ביראת בילקוט בשם התנחומא. וירח בול הוא חודש חשון שאין מרעה בשדה ומאכלין הבהמות צבית: (קעא) ד"א בירה בול בזמן שהארץ עושה בולין בולין, בנדפס בשם זה, ובירושלמי והארץ עשו בולות בולות, והוא מלשון בול של מלח ופי' גוש עפר וחיכתה דבר מה (פאקל, קלומפסן): (קעב) ד"א בירה בול חסר מ"ם כנגד ארבעים יום שנפסקו מן העולם. בכ"י רומי בירה מבול חסר מ' כנגד מ' יום שפסקו מן העולם. ובנדפס בירה בול ירח שזכרו (ס"א) שזכרו, כן הוסיף המדפיס ממאנכוסה: ארבעים יום של מבול, ז"ל ירח בול חסר מ"ם כנגד ארבעים יום שפסקו מן העולם. ובמדרש לקח טוב נח י"א בשנת שש מלכות שנה לחי נח בחדש השני הוא מרחשון כי נחשתי נכרה העולם לכך נקרא מרחשון ירח בול כי בו ירד המבול חסר מ' כנגד מ' יום שחסרו מן העולם. ועיין שם בהערה י"ם: (קעג) ומה אם לנח נשבע הקב"ה בבריתו של אברהם אבינו וקיים. בנדפס הלשון משונה, ומצינו שאמר לנח לא יהיה עוד מים למבול, ובא ישעיה ופירש שנשבע דכתיב אשר נשבעתי וקיים דברי לעולם ע"כ. וז"ל אשר נשבעתי (ישעיה נד ט) וקיים דברו לעולם, גם הכיום שם שלש שבועות שנשבע בפירוש לישראל על אחת כמה וכמה, מכן ויותר הגי' שלפנינו ולציון נשבע שלש שבועות על אחת כמה וכמה: (קעד) נשבע בבריתו של אברהם אבינו שנאמר כי מי נח זאת לי. הסביר כי מיוחר הוא, וכן הוא נשבע בכ"י רומי, ושחרבב ממאמר שלפניו: (קעה) בנפשו נשבע כביכול. פה חושב שלש שבועות, בנפשו נשבע

(שמות לא יז), (וכתיב) (קעז) [ובתורה נשבע, שנאמר] נשבע ה' בימינו (ישעיה סב ח), זה תורה, שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג ז), וזה נשבע לירושלים שיבנה אותה, שנאמר בונה ירושלים ה' (קעז) אמר ר' שמואל בר נחמני מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו כל הגליות, (קעז) אם יאמר לך אדם שנתכנסו כל הגליות ואין ירושלים נבנית, אל תאמן, שנאמר בונה ירושלים ה', ואחר כך נדחי ישראל יכנס (סז), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם לא כבר נבנית ירושלים וחרבה, אמר להם על ידי עונות חרבה וגליות מתיבה, (קעז) אבל עתה אני בונה אותה, (קפ) ואני מחריבה לעולם, שנאמר כי בנה ה' ציון נראה בכבודו (סז קז יז):

[יח] ויהיו בני נח (בראשית ט יח), (קפא) [ילמדנו רבינו מי הוא המצווה על פריה ורביה, האיש או האשה, כך] (קפב) שנו רבותינו האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה, (קפב) ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים (קפד) [ויאמר להם אלהים פרו ורבו] (סז סח כח), (קפה) אלא שהאיש מצווה יותר מן האשה.

הערות ותקונים

נשבע, ובשבת נשבע, ובתורה נשבע, ובדפוס איתא כך אלו כן: כן נשבעתי מקלף עליך ומנער כך וגו' (ישעיה נד ט), זה ראשונה, והשניה נשבע אדני ה' בקדשו וגו' (עמוס ד ז), והשלישית נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו (ישעיה סב ח), ועוד טקף שם בימינו זה תורה שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג ז), ובזרוע עזו אלו תפלין שנאמר ה' עזו לעמו יתן. והוא הוספה באלמנט המאמר במגזר ברכות דף ו' ע"א. ואחר ההוספה הוצא ממגזר ברכות נאמר שם אש אהן את דגך עוד מאכל לאויבך וגו' בחזרות קדשי וז' ירושלים. והוא סוף הפסוק שהביא, והשלישית נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו וזה הוא הסיום אש אהן את דגך עוד מאכל לאויבך וגו' בחזרות קדשי (ישעיה סז), וההוספה בימינו זו תורה היא הוספה באלמנט הפסוק: (קעז) ובתורה נשבע שנאמר. כן תקחי ע"פ כ"י רומי: (קעז) אמר ר' שמואל בר נחמני. מובא בילקוט תהלים רמז תתפ"ח בפסוק הללויה כי טוב (תהלים קמו): (קעח) אש יאמר לך אדם שנתכנסו כל הגליות ואין ירושלים נבנית אל תאמן. ככ"י רומי שנתכנסו הגליות ולא נבנית ירושלים. וזילקס ואש יאמר לך אדם שנתכנסו כל הגליות ואין ירושלים נבנית, אלא שבדפוס ואש יאמר לך אדם שנתכנסו הגליות ולא נבנית ירושלים, ועיין ברכות מ"ט ע"א אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס, פירש"י דכתיב בונה ירושלים ה' ואז נדחי ישראל יכנס: (קעט) אכל עתה. ככ"י רומי ובדפוס אכל לעתיד לבא: (קפ) ואני מחריבה לעולם. נדפס ואני הורס אותה לעולם: (קפא) ילמדנו רבינו. הוספתי, וכן הוא לנכון ככ"י רומי ובדפוס אות י"ב: (קפב) שנו רבותינו. נשנה יבמות ס"ה ע"ב: (קפג) ר' יוחנן בן ברוקה. משנה שם, ובדפוס ר"א אמר ז"ל ר' יוחנן בן ברוקה אמר, וככ"י ה' של אקספארד הג' ג"כ ר' יוחנן בן ברוקה: (קפד) ויאמר להם אלהים פרו ורבו, ובדפוס טקף, ומלאו את הארץ וכבשה וכבשה כתיב האיש כיבש וזין האשה כובשה, וזה הוסף המסדר במאמר מר' יוחנן, ובאמת זה מוסב על המאמר האיש כיבש ורבו, והוא לקוח ממגזר יבמות שם שאלו שם במגזר מה"מ אמר ר' אלעאי משום ר' אלעזר בן שמעון אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשה אש דרבו לכבש ואין אשה דרכה לכבש אדרבה וכבשה תרתי משמע אמר רבי"ו וכבשה כתיב. וכן חמאל ככ"י סוף פ"ה ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרה וכבשה וכבשה כתיב האיש כיבש ורבו פו"ד אכל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אמר אחד האיש ואחד האשה על שניהם הוא אומר ויברך אלהים וגו'. וכבשה וכבשה כתיב האיש כיבש שלא תאל לשוק בו. ועיין ירושלמי יבמות סוף פ"ו ותראה שז"ל אמר ויברך אותו אלהים ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרה ששמע דין תיב פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה וכבשה כתיב [מ] דרבו לכבש האיש ולא האשה, והמאמר האיש כיבש שלא תאל לשוק הוא הוספה ככ"י ולקוח מן התנחומא וישלח אות ה' בפסוק ותאל דיה, וכן תראה בילקוט בראשית רמז ס"ו בפסוק ויברך אותם הדיא מאמר מיבמות דף ס"ה האיש כיבש, ואחר שסיים אמר ר' יתחק וכבשה כתיב, הביא האיש כיבש את אשתו שלא תאל לשוק, שאל הרבנא רגל באה ליד וטת ליד קלן, וכן אהא מואל גבי דיהא בת יעקב ותאל דיהא בת לאה וירא אותה שם בן חמור". ואחר זה הביא רב יוסף אמר מביא כו'. ומזיין בלדו על המאמר רב יוסף אמר "תנחומא" וזה נשבעת, כי המאמר מרב יוסף לקוח ממגזר יבמות שם, רק עיין בתנחומא מוסב על המאמר האיש כיבש שהוא בתנחומא וישלח, ואולי מן הילקוט טקף אל הכ"י. והמאמר הראשון (האיש כיבש וט) הוא מירושלמי ע"ש. וגם הסיום ר' ירמיה ור' אבהו ור' יתחק בר מריון בשם ר' חנינא הלכה כר' יוחנן [בן ברוקה] הוא מירושלמי שם: (קפה) אלא שהאיש כיבש ורבו יותר מן האשה. הוא דברי בעל התנחומא. ולדעתו הלכה כר' יוחנן בן ברוקה שאלו האיש ואחד האשה, ועל זה הוסף בעל התנחומא אלא שהאיש כיבש ורבו יותר מן האשה, והוא סוגר כירושלמי שהלכה כר' יוחנן בן ברוקה, עיין ירושלמי יבמות שם האשה כיבש פ"ה הל"ה (דף ס"ה ע"ג), מגילה פ"ה הל"ה (דף ס"ה ע"ג), ובכ"י המקומות בשמות ר' לעזר בשם ר' חנינא, וז"ל כמו בירושלמי יבמות שם, וע"ש ותראה שחסר שם מאמר שם, ר' אלעזר

(קפו) תדע לך שכן הוא, (קפו) שהי' הדבה חזק אברהם לישא אשה ליצחק בנו, שכן הוא אומר ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו וגו' (נחשית כד ז), ואשביעך בה' אלהי השמים וגו' כי (אם) אל ארצי וגו' (סע סג ג), הרי אברהם חזק על פריה ורביה, (קפח) וכן יצחק שלח ליעקב, שנאמר קום לך פדנה ארם ביתה בתואל (סע נח ז), (קפט) שלח ליקח אשה ההוגנת לו, לא כשם שהיו אנשי דור המבול שטופים בומה, והולכים על מי שאינו הגון להם, ראה מה כתיב ויראו בני האלהים וגו' (סע יג), אמר הקב"ה הוואיל וכך עושין יאבדו מן העולם לעצמן, ולמה נאבדה הבהמה עמה, שנאמר מאדם עד בהמה (סע יט), שאף הבהמה קלקלה מעשיה, והיתה הולכת על מין שאינו שלה, (קצ) הסוס עד החמור, הארי על השור, הנחש על הצב, שנאמר וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה [כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ] (סע סס יג), כל אדם אינו אומר, אלא כל בשר, אפילו הבהמה והחיה והעוף, לפיכך נמחו עמקו. (קצא) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא כשם שלא נכנסו לתבה אלא צדיקים, כך הבהמה והחיה והעוף שהיו עמם היו צדיקים, שנאמר למשפחותיהם (סע נח יט), וכי יש לבהמה משפחה, אלא אותה הבהמה שלא נדבקה במין אחר נכנסה לתבה, לפיכך יחסם הקב"ה, ומה בהמה וחיה ועוף שאינן כלום נתיחסו, נח ובניו אינו דין שיתיחסו, מיד יחסם הקב"ה (ממה שכתוב) (קצב) [מנין ממה שקרינו] בענין ויהיו בני נח היוצאים מן התבה וגו': [יט] [ד"א ויהיו בני נח], (קצג) וזש"ה בלחות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם נאום ה' אלהים (יחזקאל כ ח), מדבר באומות העולם, מהו בלחות אתנך ואינך, אומות העולם לא היו ולא עתידין להיות, שנאמר בלחות אתנך ואינך, בלחות כל היות ואינך עכשיו, ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם הבא, אבל ישראל היו וגם עתידין להיות, היו עד שלא נברא העולם, שנאמר זכור עדתך קניית קדם (תהלים עד ג), והן עכשיו, שנאמר אתם נצבים היום כלכם (דברים כט ט), ועתידין להיות, שנאמר והיו לי (נאום ה' אלהים) [אמר ה' צבאות] ליום אשר אני עושה סעלה (מלאכי ג י), אבל לאומות העולם בלחות, שלא היו בעולם, ולא היה להם (הווייה) (קצד) [הווייה] בעולם, אבל בני

הערות ותקונים

בס' [ר' יוסי בן זמרה בס' ר' חנינא ט', וכן בבר' סוף פ"ח ר' ירמיה ור' אבהו ור' יצחק בר מריון בס' ר' חנינא הלכה כרבי יוחנן [בן ברוקה], אולם בבבלי משמע דאין הלכה כר' יוחנן בן ברוקה וחולק על הירושלמי והב"ר, וכן הלכה כח"ק הא"ס ולא האשה, וכן הביא הרמב"ם הלכות אישות פט"ו הלכה ג': (קפו) חדע לך שכן הוא. ר"ל שהא"ס מנוה ויותר: (קפז) שהרי הכנה חזק. כ"ל רומי חדע שהוא בן אשה מלא שהכנה חזק אברהם להשיא אשה ליצחק בנו, ובגדפס חדע שהרי דחק אברהם להשיא אשה ליצחק בנו: (קפח) וכן יצחק שלח ליעקב. כ"ל רומי וכן יצחק שלח יעקב לארם נהדים לישא אשה שנאמר קום לך וגו'. ובגדפס וכן יצחק אמר ליעקב קום לך פדנה ארם: (קפט) שלחו ליקח אשה ההוגנת לו. כ"ל רומי בשם מאמר שלם מן ליקח אשה עד וחק הבהמה קלקלה מעשיה, ונמאל לנחן נס בגדפס רק באיזה סיטויים: (קצ) הסוס על החמור הארי על השור הנחש על הצב. בגדפס הסוס על החמור והחמור על הסוס והנחש על האפור, יס לחקן כמו שהוא לפיט הארי על השור נס הנחש על הצב בחקס על האפור. וכן תראה בב"ר סוף פ"ב וירושלמי ברכות פ"ח ה"ה (דף י"ב ע"ב) מה עשה ענה הביא חמורה ויווה לה סוס ט' הביא חכינה ויווה לחרדון ויאל ממנה חרבר, חכינה פ"י נחש, וחרדון פ"י צב, והאז למיניהו חרגוס ירושלמי וחרדולא. וכן תראה בחולין דף קכ"ז ע"א, פסס אחת הלכתי לטעד ורדתי נחש שהוא כרוך על הצב עומים יאל ערוד מנייהם: (קצא) אמר ר' פנחס הבין בר חמא. זה חסר בגדפס, ושם הוצחא כך ולא נכנסו לתבה אלא אותן שלא קלקלו לשאין מינן שנאמר מכל הבהמה הסבורה לפי שאין התבה קולטת אלא כשרים, ומאלין בלא שנאמר שנים שנים בלא אל נח. וזה לקח המסדר מן גמרא סנהדרין דף ק"ח ע"ב, אמר ר' שמואל בר נחמן אמר ר' יוחנן מאלותן שלא נעבדו בן עזריה בלא שנענה שנענה מנא ידע (איזה בן שלא נעבדו בן עזריה) אמר ר' חסדא שהעבירן לפני התבה כל שהתבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהם עבירה, וכל שאין התבה קולטתו בידוע שנעבדה בהם עבירה. ואח"כ מוצא בגמרא שם ר' אבהו אמר מאלות הבאין מאלין, ר"ל ידע זאת שכן שלא נעבדו בן עזריה מאשר בן מאלין, ובעל מסדר התנחומא ערב ג' מאלים יחד, וסיים ומאלין בלא, והוא מאמר ר' אבהו שם: (קצב) מנין ממה שקרינו בענין. תקנתי עפ"י כ"י רומי, ובגדפס חסר זה: (קצג) וזש"ה בלחות אתנך. מוצא בילקוט יחזקאל רמז סס"ו בס' התנחומא, והוא כמו שהוא לפיטו כ"ל, ובתנחומא הגדפס הלשון משווה: (קצד) הווייה. ק תקנתי כמו שהוא בכ"י רומי, וכן בלקח טוב (נח טח יח) ויהיו בני נח והיו להם הווייה בעולם הווייה של קיימא: אמר

נח היתה להם (הווייה) [הווייה] בעולם, שנאמר ויהיו בני נח: ד"א ויהיו בני נח, (קצו) אמר ר' לוי בזכות שעשו כתבה יצאו מן התבה, (קצו) ולמה כל י"ב חודש שעשו בתבה היו חונקין מתניהם וזנין ההבחה והחיה, ובזכות כן יצאו מן התבה: (קצו) (שנאמר) ויהיו בני נח הוציאים מן התבה [שם וחם ויפת], ובי שם היה גדול שהוא מקדים, והלא כתיב אחי יפת הגדול (נחשית י ט), למד הקדים שם ליפת, שהיה כשר (קצו) ומושלם לבוראו: וחם הוא אבי כנען (שם שם ט), (קצו) תנא אמר ר' ברכיה חם הוא אבי כנען (ר) הוא אבי פרוח (רא) (שלשה אלה בני נח):

[ב] ויחל נח איש האדמה (נחשית ט ט). מהו ויחל שנעשה חולין. איש האדמה, (רב) ר' יודישע דסכנין בשם ר' לוי אמר (רד) נבר בן נבר: ד"א איש האדמה, (רה) שבשבילו עמדה הארץ: וימע כרם (שם), (ר) זה אחד מן הארבעה בני אדם שהתחילו בארבעה דברים, נח התחיל בנטיעה ובשכרות ובאריזה ובעבודת, (רו) (בעבודת שנאמר עבד עבדים), [בנטיעה שנא' וימע כרם] (שם שם), בשכרות שנא' וישת מן היין וישכר (שם שם ט), [ובאריזה שנאמר ארור כנען] (שם שם ט), [ובעבודת שנאמר עבד עבדים] (שם שם). אברהם

הערות ותקונים

(קצו) אמר ר' לוי. מוצא בלק מוב ונובע מתנחומא והשמים שם האומר, ובגדפס חסר זה: (קצו) ולמה. הספתי עפ"י כ"י רומי, וכל"ה גם בלק מוב: (קצו) שנאמר מלת שנאמר הספתי כי מיותר הוא, ומתחיל מן ויהיו בני נח דרוש חדש, וכן מתחיל בגדפס במאמר הזה מאמר חדש: (קצו) ומושלם לבוראו. בגדפס ושלם לבוראו, ובלק מוב שהיה כשר, והשמים האמות ומושלם לבוראו: (קצו) תנא אמר ר' ברכיה. בכ"י רומי ואמר ר' ברכיה, וליחא למלת תנא, זה ליחא בגדפס, ושם הוסיף המסדר מאמר אחד מנמרה סנהדרין ק"ח ע"ב וחם אבי כנען זה אחד משלשה שמשו בזה אל חם חם וכלן ושורב, ושלשון לק, חם לקה בערוך, כלן נקשר, שורב מורע מן הפה, ועיין שם בפירש"י שורב רק, ועיין ירושלמי תענית פ"א ה"ז (דף ס"ד ע"ד) חם וכלן ושורב קלקל מעשיהו חם יאל מפוסח, כלן יאל מפוסחם בחשמישו, שורב יאל משונה מן הכריות. ובכ"י פל"א אות ו' חם וכלן, והסר ושורב, ויש לחקק שם עפ"י ירושלמי, גם בג' שם מפוסחם וזירושלמי מפוסחם, והוא מלשון פריעות: (ר) הוא אבי פרוח. וכן בכ"י רומי אביו של פרוח. ובכ"י פל"א וילקוט רמז ס"ו אביו דפחחא, ובלק מוב (נח ט יח) והוא אביו של שפחות, ובהערה שם כתבתי בכ"י וילקוט ותנחומא אביו דפחחא, ועיין פקדי דר"א פל"א כל בני נח עבדים היו ע"כ: יש לחקק ולמחוק מלת "ותנחומא" כי בתנחומא ליחא מזה. ובחדושי הרד"ק במדרש שם כתב אביו דפחחא בלומר לגנאי נתיחם על שם כנען שחקלל אח"כ, וידוע לגנאי כמעשה ארץ כנען הרעים, עכ"ל. וכן רש"י צפי' התורה כתב למה הולך לומר כאן לפי שהפסוק עוסק וצאח בשכרותו של נח שקלקל זה חם ועל ידו חקלקל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכתבנו בו, לפיכך הולך לומר כאן וחס הוא אבי כנען עכ"ל, ואולי י"ל בתנחומא אביו דפחחא תרבו ואביו העוה ואלא סרמית: (רא) שלשה אלה בני נח. וכ"ה בכ"י רומי ובגדפס, ובסגרתים, ואולי היה דרשה עליה ושמם: (רב) מהו ויחל שנעשה חולין. וכן בגלק מוב נתחלל מקדושתו ונעשה חולין, ובגדפס אות י"ג כיון שחקק חולין. דרש ויחל לשון חלל וחולין, וכן בגלק מוב נתחלל מקדושתו ונעשה חולין, ובגדפס אות י"ג כיון שחקק לאדמה נעשה חולין, ובכ"י עה"ת ויחל עשה עולמו חולין, שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת: (רב) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר נבר בן נבר, זה ליחא בגדפס, ושם נמלא מאמר אמר ר' יהודה בר שלום בתחלה איש דקין תמים ועבדיו איש האדמה כו', ואח"כ מוצא מאמר אחר, שלשה נוקקו לאדמה, לקח מן בכ"י פל"א. וכן מה שהביא אמרו חכמים בו ביום נטע, הוא בכ"י שם, וכן בכ"י שלט הוא בשם ר' חייא בר אבהו זו ביום נטע כו', ואח"כ נמלא מאמר אחר, אמרו רז"ל כשנא נח ליטע כרם בא ששן ועמד לפניו, הוא ממדרש אנכיר, והוא ביצוק רמז ס"א בשם מדרש אנכיר, ובגל וילקוט הביא המאמר בקיור, ובתנחומא בגדפס הוא ברחבה, כמו שהיה לפניו במדרש הזה הנאצל ואינו. גם הסיום שם בעוהיה כתיב כי אהב אדמה היה זה מוסב על מה שהביא בראש הדרש שלשה נוקקו לאדמה ונעשו חולין ואלו הן קין נח ועושה, והביא קין דכתיב וקין היה שורב אדמה, נח דכתיב ויחל נח איש האדמה נח, והביא בלמע המאמר אר"ל כשנא נח ליטע כרם בא ששן כו', ובסוף הביא בעוהיה כתיב, והוא הסיום על מה שפחח. ונראה כי המסדר היה הוסיף מאמר בלמע מן מדרש אנכיר: (רד) נבר בן נבר. בכ"י רומי נבר בר נבר, ובכ"י פל"א וילקוט רמז ס"א בורגנ לשם בורגנחא, ומוצא בערוך ערך בורגנ וכתב פי' נקרא איש האדמה על שם שטבר את האדמה, ועיין בערוך השלם לירדירי הרה"ג ההסם הכולל מזה"ר ח"י ד"ר קאהוס ז"ל ערך ברגנ ובגר, ואולי י"ל בתנחומא איש האדמה בגר, והמעיין בזה, ובגדפס (רה) ששכילו עמדה הארץ. בכ"י ששם פנים לאדמה ששכילו נתחללה האדמה, ובלק מוב ששכילו נתייבבה האדמה ושמלא פני כל האדמה: (רו) זה אחד מארבעה בני אדם. מוצא בתנחומא בגדפס אות י"ד: (רו) בעבודת כו'. הספתי, וי"ל לבסוף, ותקתי לפי סדר הכתובים, ובגדפס הביא בשכרות לבסוף וי"ל כמו שהוא לפניו בנטיעה ובשכרות ובאריזה

התחיל בזקנה וביסורין ובפונדק (רח) ובליגטא, בזקנה (רש) שהיו האב והבן נכנסין לעיר ואין אדם יודע מי מכבד, א"ל הקב"ה חייך ממך אני מתחיל, שנאמר ואברהם זקן (בראשית כד ו). וביסורין מנין, (רי) אמר אברהם לפני הקב"ה רבנו של עולם אילולי שנתת שלוח לדור המבול לא היו מכעיסין לפניך, ואילולי הבאת עליהם יסורין לא היו מורדין בך, א"ל הקב"ה ממך אני מתחיל שנתיישר בבנו, שנאמר ויגדל הילד ויגמל (שם כא ח), (ריא) (ר' יהושע) [ר' אושעיא] ור' אבין, (ריב) חד אמר שנגמל מן היסורין, וחד אמר שנגמל מיצר הרע ליצר טוב: ובפונדק, דכתיב וימנע אשל בבאר שבע (שם סג ג), (ריג) זהו פונדק. ובליגטא (ריד) (זהו מתנה) כונין, שנאמר ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות (שם סג ו). משה התחיל בכהונה ובדוכן ובקרבנות ובתורה, (רסו) [בכהונה שמשם בכהונה גדולה בשבעת ימי המלוואים], בדוכן שהעמיד אלעזר

הערות ותקונים

ובאריה ובעצדות. וראיתי כי גם בכ"י רומי הוא נקטת ובעל מסדר התנחומא הנדפס לקח דבריו כמו שהוא בכ"י רומי, וסג ג"כ נקטת ובעצרה ואל' ובעצדות, או ובעצדות: (רח) ובליגטא. בכ"י רומי נקטת ובפליגטא, ואל' ובליגטא. וכן בתנחומא הנדפס. ובעל עץ יוסף כתב ובליגטא פי' נמחנת סביב מרע, ולקח זה מדברי המוספי שהביא בערך לקסין, אב כתב לגמין לבניו מאהרין אל' ע"א וכתב פי' Legatim מהנה סביב מרע ע"כ. ולפניו נגמל אגסין, וגי' המוספי נכונה כמו שהביא גם הערוך בערך גם וגורם אב כתב לגמין לבניו ופי' ספר לוואה. והנה כוונת המאמר פה אברהם התחיל בליגטא ליתן מהותו וזה שהיה ובליגטא (והמעתיק הוסיף זהו מתנה, וזה ליתא בכ"י רומי) מנין שנאמר ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות. ועיין במעריך ערך ליגטא, ודבריו דחוקים. ופה המקום להעיר בעל הערוך ערך גם הביא המאמר מאהרין אל' ע"א אב כתב לגמין לבניו. והביא עוד ובכ"י [הוא נכנס אל' אות ז'] ואין הוא לוקטור אמר לו ולבני הפילגשים. ועל זה כתב המוספי לגמין לבניו וקטור Legator מלווא מהות מתנה ליתא מהנה ע"כ. אולם לפניו במדרש ויכין ספר שילוח שחילק בין בליו, השמיטו המדפיסים המלה הזרה לוקטור, והציגו ויכין ספר שילוח והוא מלשון ויתנה שלוחים לבתו (מ"א ס' ט"ז) ענינו מתנות נשואים. ולדעתי היתה בראשונה הכירסא במדרש ויכין הוא לגמין שחילק בין בליו, והאל' הציגו, "ספר שילוח". גם בכל הילקוט חיי רמז ק" לא הבין המלה הזרה והביא ויכין הוא נותן לבני קטורה. ועיין בערוך השלם ערך גם שהביא ג"כ מאמר הילקוט והעיר שם על דבריו שמהסרון ידיעת המלה הזרה לוקטור נשתנה למלות לבני קטורה. ועיין במגילת תענית פ"ג שם מובא ג"כ המאמר מב"ר אך בקיצור: (רסו) שהיה האב והבן. זה חסר בכ"י רומי, וסג ג' בזקנה שהיה זקן שנאמר ואברהם זקן וגו', ובנדפס ג'י' במוספי דברים שהיו האב והבן נכנסים לעיר ולא היו מכירין הזקן לכבדו והיה אברהם מאסער אמר לפניו רבש"ע מה הפרש בין אב לבן אל' הקב"ה חייך אני מתחיל בך שנאמר ואברהם זקן: (רי) אמר אברהם לפני הקב"ה. בנדפס ג'ירסא אחרת אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע אלולי נתת שלוח לדור המבול לא היו מכעיסין ומורדים ואומרים סור ממנו (איוב כא): (ריא) ר' יהושע ור' אבין. תקנתו ר' אושעיא ור' אבין כמו שהוא בכ"י רומי ובנדפס, וכן בכ"י פנ"א אות י' ר' אושעיא דבא: (ריב) חד אמר שנמל מן היסורין. הוא דעת ר' אבין, וחד אמר שנמל מיצר הרע ליצר טוב הוא דעת ר' אושעיא. וכן תראה בכ"י שם ויגדל הנער ויגמל ר' אושעיא דבא אמר נגמל מיצר הרע. ובתנחומא הנדפס ג'י' נשתבש חד אמר שנמל מיצר הטוב וחד אמר שנמל מיצר הרע, ובעל עץ יוסף דחק לפרשה, ובאמת אל' חד אמר שנמל מן היסורין וחד אמר שנמל מיצר הרע ליצר הטוב, וכן ראיתי כי נמצא לכונן בכ"י החמישי של אקספארד: (ריג) זהו פונדק. בכ"י רומי בפונדק מנין שנאמר ויטע אשל בבאר שבע, ר' נחמיה אילין ורבנן אמרי שאל הן האותיות שהיה אדם נכנס והיה אמר לו שאל מה שאתה מבקש ואני מביא לך, ר' יהודה אמר מהו אמר אשל פונדק. ובנדפס הלשון משוּבש, והביא אל' כמו בכ"י רומי רק הלשון נשתבש ר' נחמיה אמר אילין שאל הן האותיות שהיה אדם מיד נכנס אללו וכו' אמר לו מה אתה מבקש שאל ואני נותן לך ועשה פונדק בפרשת דרכים, ואל' ורבנן אמרי שאל הן האותיות שאל כמו שהוא בכ"י רומי, גם אל' ר' יהודה אמר מה שאל פונדק ששעה פונדק בפרשת דרכים, אולם בכ"ר סוף פנ"א וילקוט רמז ס"ה ג' ר' יהודה אמר פרסם, וכן י"ל לתקן בכ"י רומי ובנדפס כי בכל מקום במדרש מובא ר' יהודה ור' נחמיה בתחלה דברי ר' יהודה ואח"כ דברי ר' נחמיה, לכן אל' ר' יהודה אמר אילין והוא כמו פרסם, שמוכא בשמו בכ"י. וכן בסוטה דף י' ע"א ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר פרסם וחד אמר פונדק, גם אל' ר' נחמיה אמר מה שאל פונדק. ועיין גם במדרש לקח טוב וירא כ"ל ובהערה ג"א שם: (ריד) זהו מתנה. הוספה מהמעתיק, וליתא בכ"י רומי. ועיין לעיל בהערה ר"ח: (רסו) בכהונה שמשם. הוספה ע"פ הנדפס. וגם בכ"י רומי חסר, וסג ליתא, "בכהונה מנין שנאמר". וחסר הכיוס. ואלולי אל' שנאמר משה ואהרן ככהיו. ובירושמי יומא פ"א ה"א ובפסקתא פסקא פרה אמר ר' הנהום כל שבעת ימי המלוואים היה משה שמשם בכהונה גדולה, וכן נשתה בפסקתא רבתי פרה ובכ"ר פ"א, ועיין בפסקתא

על הדוכן, שנאמר ונשיא נשיאי הלוי אלעזר וגו' (במדבר ג כג), ובקרבנות מנין; (רמז) ויקמר משה את [כל] האיל המזבחה (ויקרא ח כה), ובתורה מנין, שנאמר עלה אלי הדורה [והיה שם ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם] (שמות כ יב). (ריו) בלעם התחיל בקובה בקוביא בלחיים ובקסמים, הוי נח אחד מארבעה בני אדם שהתחילו ארבעה דברים: ויטע כרם. מהיכן היה לו, אלא (ריח) מן החרצנים שהכנים עמו לתבה נטל חורץ, שנאמר ויטע כרם וגו', ואחריו מה כתיב וישת מן היין (בראשית ט כה), (ריט) אמר ר' חייא בר אבא בו ביום שנמטע, בו ביום הפריחה, בו ביום עשתה פרי, בו ביום קטפה (רב) ובצורה ודרכה וישת, שנאמר וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה (שם טס), (רכא) כתיב אהלה, אמר ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' חנינא בשם ר' שמואל בר יצחק נתן גלות לעשרת השבטים, שנאמר שטרון אהלה (יחזקאל כג ד):

[בא] וירא חס אבי כנען (בראשית ט כג). (רכב) אמר ר' יהודה בר שלום בשם ר' יעקב בר זבדי שאמר משום ר' אבהו חס ראה בעיניו והגיד בפיו, לפיכך אמר הקב"ה אם ילקח אחד מן העבדים בעינו או בשינו יצא לחירות, שנאמר וכי יכה איש את [עין] עבדו וגו' (שמות כא כ): ויקח שם ויפת את השמלה (בראשית ט כג), (רכג) אמר ר' יוחנן ויקחו לא נאמר אלא ויקח, שם נתחזק תחילה [במצוה] ואחר כך יפת, לפיכך ויקח שם ויפת:

הערות ותקונים

שם הערה ק"ג, ועיין נחמיה דף ק"ב ע"א לא נתכנה משה אלא שבעת ימי המלוואים, ויש אומרים לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה. וע"ש ברש"י. וכן עיין שם בפסקתא פסקא ויהי ביום כלות ששה חגי בכל יום ויום היה משה מעמיד את המשכן ובכל בקר ובקר מקריב קרבנותיו, וע"ש בעהרה ק"ג, ושם יש לתקן במקום פסוק סוף פ' ז"ל סוף פ' לו: (רמז) ויקמר משה את כל האיל המזבחה. בנדפס מובא הכתוב שלפניו ויקמר משה את הראש (שם טס כ): (ריו) בלעם התחיל בקובה, בקוביא, בלחיים, ובקסמים. בכ"י רומי בקוביא בקוביא וללודים ובקסמים, ז"ל בלורית. וכן בנדפס בקוביא בלורית ובקסמים ובזנות, במקום בקובה הלוי ובזנות. בקובה פ' באלה זנות מלשון ויבא אחר איש ישראל אל הקובה (במדבר כה ח), ובקוביא הוא מלשון המשחק בקוביא. בלורית הוא מלשון מגדלי בלורית (במדבר כ"א ע"א), ועיין בערוך השלם ערך בלר א' והביא שם בשם ר"ח שכתב פ' בלוריתו מקום בראש שנגלחין אותו הכומרים לע"ל: (ריח) מן החרצנים שהכנים עמו לתבה. וכו"ל בכ"י רומי, ובנדפס ט"ו ס"ו מהיכן היו נטיות מחרצנים שהכנים בתיבה. ובכ"ר פל"ז אות ג' ויטע כרם מהיכן היה לו ר' אבא בר כהנא הכנים עמו ומורות ונטיעות [ז"ל לנטיעות] ויחורש את האלה [ז"ל ויחורש להאכלה] וגדלוהו לנטיעות. הכ"ל ואספת אלך אין אדם כונם אלא אם כן היה לרד לו. וכן בכ"ר סוף פל"א הכנים עמו ומורות לנטיעות ויחורש להאכלה גרופית לנטיעות. וכן בלקח טוב ויטע כרם מהיכן היה לו ר' אבא בר כהנא אמר הכנים ומורות בבה, יכן רש"י ע"ה הביא כשנגמס לתבה הכנים עמו ומורות ויחורש להאכלה: (ריט) אמר ר' חייא בר אבא בכ"ר פל"ז אות ד' אמר ר' חייא בר אבא בו ביום ששה בו ביום נתבזה ויתגל בתוך אהליו. ודרש מדכתיב ויטע כרם וישת מן היין וישכר ויתגל משמע שהשתיה סמוך לנטיעה. ובנדפס חסר זה וגמלא במאמר שלפניו בזה ויחל נח א"ס האדמה וישת מן היין אמרו חכמים בו ביום נטע בו ביום עשה פירות בו ביום בלר בו ביום דרך בו ביום ששה בו ביום נשתכר בו ביום נתגלה קלנו: (רכ) ובצורה ודרכה ושמה, בכ"י רומי בו ביום בצורה בו ביום דרכה בו ביום שמה והמשתים שלפניו קרר בלשון: (רכא) כתיב אהלה. ר"ל כתיב אהלה והראוי אהליו. ובנדפס חסר כל זה עד וילכו אחורנית שהיו מהליכין לאחוריהן. ובכ"י רומי הג' אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' חנינא בשם ר' שמואל בר יצחק נתן גלות לעשרת השבטים [שנאמר] שטרון אהלה, וכן כתיב ויתגל בתוך אהלה, שניתן גלות לעשרת השבטים. ולזה המאמר טון רש"י בפי' שהיה אהליו אהלה כתיב רמז לעשרת השבטים שנקראו על שם שומרון שנקראו אהלה שגלו עסקי היין שנאמר אהליו שומרון יין ע"כ. ורש"י בכ"ר פל"ז ס' ד' ויתגל בתוך אהליו ר' אמר רבי חנן בשם ר' שמואל בר יצחק ויגל אין כתיב כאן אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל היין כי בתוך אהליו אהלה כתיב בתוך אהליו של אשתו ע"כ. והוא דרשה אחרת גרם גלות להשכנים דרש מן ויתגל. וכו"ל בנפשו"ס שם וז"ל ויתגל ואותיות גלות רמז שגלו ע"י היין, ואהלה דרש בתוך אהליו של אשתו: (רכב) אמר ר' יהודה בר שלום בשם ר' יעקב בר זבדי שאמר משום ר' אבהו, בכ"י רומי הג' בשם ר' יעקב בר זבדי, וזה ליתא בנדפס. ובכ"ר פל"ז אות ה' נתקצר המאמר אמר ר' יעקב בר זבדי מה טעם עבד יולא בן עיין מהבא וירא ויגד, ר"ל וירא רש"י עיין, ויגד ר"ל הדיבור נתחב ע"י השמים, וכן בלקח טוב הביא וז"ל וירא חס וגו' ויגד לשני אחיו לפיכך דין העבד ללאת בן עיין דכתיב אס שן עבדו ואס עין עבדו כנגד וירא וכנגד ויגד: (רכג) אמר ר' יוחנן. בתחומא הגדפס ס' ס"ו מלמד ששם נתחזק תחילה במלוה. ובכ"ר פל"ז וילקוט רמז ס"א אמר ר' יוחנן שם התחיל במלוה תחלה ובה יפת ונשמע לו, וכן בלקח טוב מלמד ששם היה כעיקר

וילכו אחורנית (נראה שפסוק זה) שהיו מהלכין לאחוריהן שהיתה ביאתן כדרך הליכתן, וערות אביהם לא ראו (אם כן), נתן להם שכרן (רכב) שלית לשם, וליפת פיוולא: ויאמר ארור כנען (אם כן). (רכה) חב ראה כנען תאמר, אמר ר' יהודה אין הקללה שוכנת במקום ברכה, (רכו) לפי שנאמר ויברך אלהים [את נח ואת בניו, (אם כן) (רכו) ר' נחמיה אומר] כנען ברא ראה והניד לאביו חזרה קללה לעיקרה, לפיכך נאמר ויאמר ארור כנען. (רכה) אמרו רבותינו כשהיה נח בתבה, (רכט) אמר אילו היו לבני עבדים, כדי שהיו יושבים והם יוצאים לפניו, אלא כשאצא מן התבה מה שאני מוליד מעשה אותם עבדים להם, (רל) אמר לו אתה לא הנתת לי להוליד בן רביעי שיהא עבד לאחיו, חייך אני מעשה בנך הרביעי עבד, שנאמר ויאמר ארור

הערות ותקונים

העיקר הלקיחה כי יפת הוא הגדול והיה לו להקדימו אלא דשם היה העיקר בזה שהוא לקח והא"כ שמע לו יפת, ולמאמר התנחומא כוון רש"י עה"ת אין כתיב ויקחו אלא ויקח למד שנתמלך במטה יותר מיפת: (רכד) שלית לשם וליפת פיוולא. בכ"י רומי הג' שילם להם הק' שכרם נתן לשם השלית וליפת. ... חסר המלה פיוולא. וגם בכ"ר פל"ז אות ו' לפיכך זהו שם לשלית ויפת לפיוולא, ויבליקס רמז ס"א ויפת לפלוגיא: ויש גירסאות בליקס ויפת לפלמניא. וכן בליקס טוב לבני שם נתן העלית אלו ישראל שהיכסה בה תחת השמלון כ', ע"כ בהערה מ"א. ובתנחומא הגדפם בג' מה פרע להם הקב"ה לשם פרע שצדו מלות תכלת תפילין שהיה מכסה בה, וליפת נתן לו קבורה בצרץ ישראל. השמים המסדר הזה מלת פלית אלא שם והלוי מלות תכלת, והמלה תפילין היא הוספה חילונית. ורש"י בדפוס מאוסגה כי מלת תפילין היא בלחיות רש"י, כנראה שהיא הוספה מאוחרת מלת המדפוס. ובעל יפ"ת גורס בתנחומא מלות תפילין בפירוט שהיה מכסה בה. גם המסדר מהתנחומא הגדפם במקום ליפת פיוולא הניח וליפת נתן לו קבורה בצרץ ישראל. וגם רש"י עה"ת הביא ח"ל לפיכך זהו בניו לשלית של מלוה ויפת זהו לקבורה לבניו שנאמר אחן לגוג מקום שם קבר כו'. השמים רש"י המלות ויפת לפיוולא והניח לקבורה לבניו, ואולי הוסיף אחד כן ברש"י עה"ת התנחומא הגדפם. וגם סיים כמו שהוא בכ"ר שם בסוף המאמר ורש"י ברביעי בחיי הביא ג"כ וישירו השמלה על שם שניהם דרך כבוד קבע לה הקב"ה שכרם מדה כנגד מדה ישראל שקבלו את התורה שהיו מבני שם, וזו למלות לויית, גוג ומגוג שהם מבני יפת עתידים לימות המשיח שיזכו לקבורה שהיו מכוסין ונקברין, גוג ומגוג מבני יפת, שנאמר בני יפת גומר ומגוג, שזכו לקבורה שנאמר אחן לגוג מקום שם קבר עכ"ל. ואיראת מלת פיוולא נעלם ממני, ורש"י בחזושי הר"ל במדרש שם שכתב ויפת לפיוולא עמ"כ ובאמת המדרש שהביא רש"י בחומש שזכו לקבורה הוא בתנחומא ואינו דרשה דלכא, וי"ל שעיקר הג' לפלמניא והוא פלמניא של פרסיים שזכו יפת לנכסים שהוא עין מכנסי כהונה לכנסת בצר ערוה. כדחתיב בגדה י"ל משא"כ בני חם הולכי חטופי שם, וכן מחתיב בליקס עין מכנסי כהונה, וי"ל פ' מכנסים עכ"ל, ועיין בערוך ערך פלוגיא, לכן יוחד טוב לגדום לפניה או לפימנליא, ע"כ במוספי ובהערת הרמ"ל: (רכה) חס ראה כנען תאמר. ובגדפם חס ראהו כנען תחלל, י"ל וכנען תחלל, ובכ"ר חס חסא וכנען תחלל אתמהא. ובליקס טוב חס חסא כנען לשם תאמר: (רכו) לפי שנאמר ויברך אלהים וגו'. בכ"י רומי הג' לפיכך ויברך אלהים וגו', ובגדפם הג' ר' יהודה אומר אין הקללה שוכנת במקום ברכה שחרי ברכ הקב"ה נח ובניו שנאמר ויברך אלהים את נח ואת בניו (וכנען תעזב בתבה), המלות שהקברתי מיותרות היו ואין להם שחר. ובכ"ר פל"ז ובליקס טוב רי"א לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו, ואין הקללה שוכנת במקום ברכה, לפיכך ויאמר ארור כנען, ועיין בפי"ת, ודברי הכ"ר מובאים בחומש סנהדרין דף פ' ע"א ד"ה קללו: (רכו) ר' נחמיה אומר כנען ראה. הוספתי עפ"י כ"י רומי, ושם הג' ר' נתן אמר, ובתנחומא הגדפם ובכ"ר ובליקס טוב הג' ר' נחמיה אומר, ובליקס טוב י' לתקן במקום והניד להם י"ל להם: (רכח) אמרו רבותינו. בכ"י רומי רב א' חסר הק' על מלת רב והכתוב רבותינו אמרו וכן בגדפם ורבותינו אמרו, ובכ"ר פל"ז אמר ר' ברכיה, צדור שלמי המעשה הראשון היה הג' א' רב' ועשה מזה ח"ר ברכיה, וי"ל אמרו רבותינו: (רכט) אמר אילו היה לבני עבדים, בכ"י רומי עד שהיה נח בתבה נתן בלבו ואמר אילו היו לבני עבדים, כדי שכן יושבין והן יוצאין לפניו. ובגדפם עד שהיה נח בתבה אמר בלבו הלאו שהיו לבני אלו עבדים שהיו בני יושבין ועבדים משמשין לפניו. ובכ"ר הלשון משונה כרצה נער נאסער נח בתבה שלא היה לו בן קצין שימשהו: (רל) אמר לו אתה לא הכנת לי להוליד בן רביעי. בגדפם מיד אמר להם [ל' אמר לו] אתה לא הכנת כו'. ובכ"ר כיון שעשה חס אותו מעשה אמר אתה מנעת אותי מלהממיר לי בן קצין שימשהו לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו שכן עבדים לי, ומפורש ברחבה בליקס טוב כנען רביעי שזכר חס דכתיב ובני חם חס ומלרים ופסו וכנען, ולפי שקילקט לאביו בנן רביעי שמע ממנו תשמעו שן בן רביעי לפיכך איצרו ברביעי, ועיין סנהדרין ע"ב, ובגדפם עה"ת, ובתנחומא הגדפם כנאלה הוספה, אמר שמים לפיכך בן רביעי שאתה מוליד יהיה עבד [שנאמר] ויאמר ארור כנען [עבד עבדים יהיה לאחיו], הוסיף והביא, על דעתיה דמאן דלמר שחם עמד וסרס את אביו" והוסיף המסדר הזה עפ"י מאמרם סנהדרין שם רב ושמואל חד אמר סרסו וחד אמר רנעו, מ"ד סרסו מחוץ שקלקלו ברביעי קללו ברביעי

הערות ותקונים

צבדיע, וזה שיד על אהה לא הנחת לי להוליד בן רביעי, ואין תורף להנחות בעל אות אמת המוצא בעצ יוסף רק הוא הוספה מן מסדר התנחומא, וליהא לפנינו ככ"י: (רל"א) אמר ריש לקיש. ככ"י רומי ובגדפס אמר ר' שמעון בן לקיש: (רלב) הרי משל הם עבדים לעולם. הלשון ככ"י רומי יותר מתוקן וכך הגי' שם עם איהו הוספות הרי אף משל שם עבדים שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה (עבדים מו יב) אלא בניו של שם יואליס חספסי שנאמר כי ימכר לך [וגו] ועבדך שם שנים ובשנה השביעית תשלחנו חספסי ומעמי (שם שם) אלא של שם איני יואליס [לחרות] שנאמר (יהוה כי) יאמר אליך לא אלה מעמך וגו' ונתקח את אלה המרעע וגו' והיה לך עבד עולם (שם שם מו יז) וצ"ל לעולם שם התנודו(ויקרא כו ע)היי עבד עבדים שלימי יואל לחרותו לעולם. ובגדפס במקום אלו בניו של שם צ"ל אלא בניו של שם: (רלב) וכן עתיד הקב"ה לפרוע מבניו. מוצא בבר"פ פל"ג אות ו': (רלד) מהו ערוב ויחף שהיה מבוה אותן ומוליכן ערומים, זה חסר בגדפס: (רלד) ויפת שכבד את אביו מה פרע לו הקב"ה. מוצא בבר"פ שם: (רלו) כשיבא גוג הקב"ה מחשילו ומכסהו עליו. ככ"י רומי כשאל גוג הקב"ה מפילו. ובגדפס כשיבא גוג ומגוג על ישראל ומפילו, צ"ל כשיבא גוג הקב"ה מפילו: (רלו) אלא בשעה שנכנסו בניו של אהרן להקריב נשרפו נופיהם ולא נשרפו בגדיהם. בגדפס כשנכנסו בני אהרן להקריב ותלם את מלפני ה' (ותלם אותם) (ויקרא יז ב), וזה היו בגדיהם שרופים אלא שרופי השממה ולא הגוף, אולם ולא כהן אוהס ולא צנדיהם, ע"כ. ולפניו נשרפו בגדיהם כ"י מפורש שנשרפו אולם, אולם המסדר האחרון הוא הביא בנו שהוא בגמרא סנהדרין כ"ב ע"א שריפת נשמה גוף קיים ע"ש. גם הסיום אותם ולא הגוף אותם ולא צנדיהם הוא מגמרא שם, אלא שכ איהא אוהב ולא צנדיהם ותו לא, ועיין ברש"י ובהוס' שם: (רלח) ולא נשרפו צנדיהם. עיין בלקח טוב (ח ע ג) כיואל בו שלם לבני שם אלו בני אהרן דתביב ויבאום כבתותם (ויקרא י ה) שלא נשרפו צנדיהן, ועיין הוס' סנהדרין כ"ב ע"א ד"ה אותם: (רלט) בשעה שעלה כסחריב לירושלים (שם) אלא חילותיו עמו. ככ"י רומי בשעה שעלה כסחריב וכל חילותיו עמו לירושלים, ובגדפס מירושלים: (רלז) נשרפו נופיהן ולא צנדיהם. בלקח טוב כיואל בזמן שעלה חיל כסחריב על ירושלים כו', וכתיב ותחת כבודו יקד קר"ג ע"ב, וע"ש ברש"י, ועיין בלקח טוב צהרם מ"א שהעירתי שבתנחומא הגדפס חסר ראה מהכתוב ויאל מלאך ה', גם הסיום שהביא רבינו סוזיה וכתבי ותחת כבודו יקד יקד ביקוד אש, ושם צפי' עץ יוסף כתב חז"ל ולא צנדיהם דייק מדתביב ותחת כבודו יקד יקד, וכבודו היינו מלבוש כי ה"ה דר' יוחנן קרי למאניה מכבדותא הוא מרש"י שבת פל"ג ע"ב ד"ה ס"ה והעלים את המקור, ועיין ילקום יחאקל רמו שם"ש שהביא בשם בר"פ פל"ג ר' הונא אמר צמוקסיהון, וכתיב ותחת כבודו יקד יקד. וכל כבודו ממנו, וכן בני אהרן וישאום כבתותם, והסיום הזה שהביא לילקום וכתבי וכו' ליהא מנדר: (רמא) יפת אלהים ליפת ואעפ"כ וישקן בזהלי שם. בגדפס הגי' וכתיב יפת אלהים ליפת כאלו הוא מוכב למעלה, אולם הוא מאמר צפי' עמנו ומתחיל מן הכתוב יפת אלהים ליפת, וחסר פה הדרש, וממלא בבר"פ פל"ג יפת אלהים ליפת זה כורס שהוא גזר שצינא בית המקדש ואעפ"כ וישקן בזהלי שם, וכן מונח בלקח טוב, ויצינתי שם בבערה בר"פ צ"ד וילקום ופסיקתא רבתי' פל"ה פסקא רני ושמחי בת ציון אות א', ויומא דק' י' ע"א, ורש"י עה"ת בשם מדרש חכמים: (רמב) וכל הדברים הללו ע"י היין. עד וילמדנו רבינו ליהא בגדפס: (רמג) בן ככל מקום. ככ"י

(נפדמה לה כ), וכן במעשה העגל על ידי יין, וישב העם לאכול ושתו (שמות לז), והשבטים לא גלו אלא מתוך היין, שנאמר הוי משכמי בבקר שכר ירדפו (ישעיה ה יא), השותים במזרקי יין (שמות ו), ואף שבמ יהודה ובנימין לא גלו אלא מתוך היין, שנאמר וגם אלה ביון שגו (ישעיה נח ז), אמר הקב"ה בעולם הזה (רמד) עשוי לתקלה, אבל לעולם הבא אני עושה את היין עסיס, שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס וגו' (יחזקאל ד יח): [כב] ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (גנלשית יא ה). (רמה) ילמדנו רבינו בית שנותנין בו עירוב, (רמו) מהו שיהא צריכה עירוב או לא, (רמו) ר' יעקב בר אחא שאל את ר' אבהו, א"ל בית שמאי אומרים צריך, ובית הלל אומרים אינו צריך, והלכה כבית הלל. (רמח) אמר ר' יהושע בן לוי לא התקינו עירובי חצירות אלא מפני דרכי שלום, כיצד אשה משלחת את בנה לחברתה, והיא נושקתו ומחבקתו, ואמו אומרת וכן היא אוהבת אותי, ויהא לבי עליה, נמצאו עושות שלום על ידי העירוב, אמר הקב"ה אני נתתי שלום בעולמי, והרשעים הללו עמדו ליתן מחלוקת, ומניין שחלקי על הקב"ה, ממה שקראו בענין, ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, (רמט) ואף דוד הפלגה עמדו ומרדו בהקב"ה ובקשו לעלות לרקיע, אמרו לא (הכל ממנו) [כל הימנו] לבור לו העליונים, (רנ) התחילו להוציא דברים של חירופים, (רנא) (שנאמר) [ומנין ממה שקרינו בענין] ויהי כל הארץ שפה אחת וגו':

[כג] [ויהי כל הארץ שפה אחת]. (רנב) וזש"ה אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו (תהלים עט י), כנגד כי אמר דוד המקרא הזה, לא אמרו אלא כנגד דואג ואחיתופל, אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אל תהרגם בהריגה שאתה הורג שאר בני אדם, אלא (הניעם בעולם) [הניעמו בחילך] שיהיו מטושטשין בעולם, [והורידמו] והורידם מגדולתן, (רנג) למה כי מרו בך, חטאת פימו דבר שפתימו (סס טס ג), שהיו חוטאים

הערות ותקונים

כ"י רומי וכן בכל מקום שאתה מוצא מוזן את מוצא כשנן: (רמד) עשוי לתקלה. כ"י רומי עשה היין תקלה: (רמה) ילמדנו רבינו. וכן מוצא בנדפס אות ט"ז: (רמו) מהו שיהא צריכה עירוב או לא. כ"י רומי מה שיהא צריך עירוב. ובנדפס מהו שיהא צריך לערוב, וז"ל כמו לפנינו, מהו שיהא צריך עירוב, (רמז) שנס הוא יתן פת לשותפות. ועיין עירובין מ"ט ע"א בית שמיניחין בו עירוב אין צריך ליתן את הפת: (רמב) ר' יעקב בר אחא שאל את ר' אבהו. בנדפס ה"י כך שגו רבוותי ר' יעקב בר אחא שאל את ר' אבהו, ורמלנו כך שגו רבוותי מיותרות ולא נמצא במשנה. ואולי היה כן לפני בעל התנחומא במשנה, ולפנינו לא נמצא בצבלי בשם מקס פלוגתא בית שמאי ובית הלל בזה, אבל הוא בירושלמי עירובין פ"ו ה"ז. ר' יעקב בר אחא דמכית אליהו א"ר יוסי נ"ר אבהו הני לה ותנא לה ב"ש אוקרין וב"ש מתירין ע"כ: (רמח) אמר ר' יהושע בן לוי לא התקינו עירובי חצירות אלא מפני דרכי שלום. זה מאלף זה בירושלמי עירובין פ"ג (הל"ב דף כ"ד ע"ד) וז"ל (הל"ב) דף כ"ד ט"ז ע"ג, וכך איתא שם אמר ר' יהושע [ובפ"ז אמר ר' יהושע בן לוי] מפני מה מערבין בחצירות מפני דרכי שלום מעשה בשם אחת שהיתה דבוסה לחצרתה ושלחה עירובה לגבי ברה [צ"ל לגבי ע"ה ברה, ובפ"ז ביד ברה] כשתיה וגפסתיה וגפסתיה, אחא ואמר קומי אימיה [ובפ"ז אמר לאימיה] אמרה הכין הוית רחמה לי [בפ"ז ליתא למלת הוית] ולא הויתא ידעה, מחוץ כך עשו שלום, הדה"ד דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ע"כ. ופי' דבוסה שטאה ושלחה עירובה ע"י בנה ולקחה אותו השכנה וחקקה ונשקו, אלא הנשר וסיפר לאמו ואמרה כל כך היא אהובה לי ואני לא ידעתי ומחץ כך עשו שלום. ועיין במהרש"א סוף עירובין ובהרא"ש פ"ו ס' י"ב ובמראה הפנים בירושלמי בפ"ג ה"ב ובפ"א ה"ט ומדברי הירושלמי תראה שהמסדר הוא תנחומא העתיק המאמר הזה אל לשון עברי, ואמר שהיתה שטאה לחצרתה, במקום לפנינו והיא נושקתו ומחבקתו ה"י. כ"י רומי והיא גונחת ומנשקו, ובנדפס והיא גונחת עליו נושקתו, ובגמיהם צמעות וז"ל חובקתו, ובירושלמי גפסתיה ונשקתיה, וחרסו ויהבן לו גופיף ליה, ויחבקוהו תרג' וגפסיה. גם במקום ואמו אומרת: וכן היא אוהבת אותו ה"י בנדפס ה"י אוהבת אותו ז"ל אחי, גם במקום ויהא לבי עליה, כ"י רומי ובנדפס צמעות והיה צללה כליה: (רמט) ואף דוד הפלגה. זה השמים בעל מסדר התנחומא הנדפס, ושם מתחיל מן זש"ה אל תהרגם: (רנ) התחילו להוציא דברים של חירופים. דרש ודברים אחדים דברים הדיים, ועיין ב"ר פל"ח אות ו', ודברים אחדים שאמרו דברים חדים על ה' כו', אמרו לא לא ימנו לצור את העליונים וליהן לנו כמו שמאל כ"י רומי הסיוס, ומנין ממה שקרינו בענין ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: (רנב) וזש"ה אל תהרגם. מוצא בתנחומא הנדפס אות י"ו, וגמיהם צמעות כ"ר ריש פל"ח, ומתחיל שם [ב"ר] אלעזר (כ"ר) [בשם ר'] יוסי בר זמרא פתח אל תהרגם, ומוצא בילקוט תהלים רמז השט"ו בשם ב"ר: (רנג) למה כי מרו בך. וכ"ה כ"י רומי ובנדפס, ונראה כי נתחלף להדפוס הכתוב הזה

בפיהן ועוד בשפתותיהן, דואנ אמר ראיתי את בן ישי בא נובה וגו' (ש"א כג ט), אחיתופל אמר לאבשלום בא אל פלגשי אביך וגו' (ש"ז טו כא), חסאת פיו, שהיו חומטין בפיהם, דבר שפתימו, בדבור בשפתותיהם, לפיכך (נלכדו בלשונם) [ולכדו בנאונם] (הסליט טו י): (רנד) ד"א לא אמרו אלא כנגד דור הפלגה, (רנה) אל תהרגם בהריגה שרנית דור המבול, אלא הניעמו בחילך, פלגלם בעולם, שנאמר (רנו) ויפץ ה' אותם (נחליט טו ח). חסאת פיו שחטאו בפיהם, דבר שפתימו שחטאו בשפתותיהם, לפיכך ילכדו בנאונם: (שנאמר) [כד] ויהי כל הארץ שפה אחת, (רנו) מה כתיב למעלה מן הענין, אלה משפחות בני נח (ס"ז יג), ואחר כך יהיו כל הארץ שפה אחת, (רנה) אמר שלמה אם תכתוש את האויל במכתש [בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו] (משלי כו כג), מי שהוא מכה את האויל עם שהוא מעלה את השבט להיות שונה לו הוא שוכח את הראשון, בתוך הריפות בעלי, (רנט) עם שהוא מעלה את הראשון כבר שנכח, (רס) אפילו כן לא תסור מעליו אולתו: ד"א אם תכתוש את האויל במכתש, (רסא) ר' נחמיה בנו של ר' שמואל בר נחמן אמר למה הן דומין (רסב) לצנצנת מלאה, ועלו חגבים עליה, הראשון ונפל, (רסג) [השני ונפל, השלישי ונפל], ולא למד השני מן הראשון, (רסד) ולא השני מן השלישי [ולא השלישי מן השני], (רסה) כך הרשעים בא הראשון עולה ומתגבר ונופל, ואין השני למד מן הראשון, כך עמדו דורו של אנוש (רסו) וקראו ע"ז, שנאמר אז הוחל לקרוא בשם ה' (נחליט ד ט), מה עשה הקב"ה (רסז) קרא לים ושטפו, שנאמר הקרא למי הים וישפכם על פני הארץ (עמוס ד ט), (רסח) עמדו דור המבול והכעיסו להקב"ה, שנאמר ויאמרו לאל סור ממנו (איוב כא יד), ואבדו מן העולם, ולא למדו מדור אנוש, (רסט) [דור הפלגה לא למדו מדורות הראשונים], הוי אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי, זה דור הפלגה, (ער) שהיו מוציאין דברי חירופין אחרי יחידו של עולם, שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, (רעא) ר' ברכיה הכהן אמר מהו שפה אחת, שהיו משפחה אחת, (רבע) ד"א שפה אחת ששפו פורענות

הערות ותקונים

עם התינוק הדיחמי כי מרו כך (הסליט טו יא), כי כחצו חסליט נ"ס י"ז לא כתיב כי מרו כך: (רנד) ד"א לא אמרו, עד ד"א אם תכתוש את האויל במכתש חסר ככ"י רומי שהשמיט המעתיק מן ד"א עד ד"א: (רנה) אל תהרגם בהריגה שרנית דור המבול. נגדפס אל תהרגם כן ישמח בהריגה שרנית דור המבול, המלות "כן ישמחו" מיותרות הן כי דורם רק על המלות אל תהרגם, וזהו סר הלחץ אשר לחץ בעל עץ יוסף: (רנו) ויפץ ה' אותם. נגדפס כתיב אחר זה והורידנו על שאלמרה הכה נכנס לנו עיר למה כי מרו כך: (רנז) מה כתיב למעלה מן הענין. מוגל נגדפס אות י"ח: (רנח) אמר שלמה אם תכתוש את האויל. נב"ד פל"ח פירח ר' אבא [בר כהנא] כספא הוה, אכל כלאוס אחר, ומוגל גם בילקוס משלי רמז תתקס"א, וחסר הוי"ו וגי' (רנט) עם שהוא מעלה את הראשון כבר נשכח. נגדפס גי' עד שהוא עולה הוא שוכח את השני: (רס) שלפניו היא היותר נכונה: (רסא) אפילו כן. ז"ל אעפ"כ, כמו שהוא נגדפס: (רסא) ר' נחמיה בנו של ר' שמואל בר נחמן. כ"ה גם ככ"י רומי, ונגדפס נחמן בנו של ר' שמואל בר נחמן [נחמני], עיין סדר הדורות ט"ד רב נחמן בר שמואל בר נחמן: (רסב) לנגזת מלאה ועלו חגבים עליה. ככ"י רומי לנגזת מליאה וזבים עולה הראשון ונפל, אולי ז"ל וזבים, ונגדפס גי' למה"ד לנגזת מלאה חגבים עלה הראשון ונפל: (רסג) השני ונפל. וספטי, וכל' לנכון נגדפס, ושם יש לחקן עלה השלישי ונפל כמקס והשלישי ונפל. נגדפס מאנפטיב עלה הראשון ונפל עלה השני ונפל, והמלות עלה השלישי ונפל חסר שם. ורלתיי נדפסו ווי"ו יא"ה גי' נפל הראשון ועלה השני ונפל. ובכ"י רומי הלשון משופש: (רסד) ולא השני מן השלישי. תחקתי מש"ל ולא השלישי מן השני, ונגדפס גי' שלישי לא למד מן השני, השני לא למד מן הראשון: (רסה) כך הרשעים. עד דק עמדו וסד נגדפס: (רסו) וקראו ע"ז. נגדפס וקראו שמו של הקב"ה לע"ז: (רסז) קרא לים ושטפו. נגדפס קרא לים אוקיטס והיף שליט של עולם, עיין מירלח יתרו פ"ז בלוחה ששה עלה אוקיטסם והיף שליט של עולם, וספרי עקב כספא מ"ג, ועיין ב"ד סוף פכ"ג ב' פעמים עלה הים והיף את העולם, ומוגל נב"ד בילקוס עמוס רמז תתקמ"ג, ועיין גם בירושלמי שקלים פ"ו ה"ב (דף י' ע"א), ונגדפס כסף עד ואומר אנפטיב שחקי מים תשחק ספיתיה עשר ארץ ותקוט אנוס האבדת (איוב יד יט): (רסח) עמדו דור המבול. נגדפס הסרה מלת "עמדו" גם המלות, והכעיסו להקב"ה: (רסט) דור הפלגה לא למדו מדורות הראשונות. וספטי ע"פ הנדפס: (ער) שהיו מוציאין דברי חירופין. נגדפס שהיו מחרפין נפיהם: (רעא) ר' ברכיה הכהן אמר שפה אחת שהיו משפחה אחת. זה חסר נגדפס, וכן בלקח טוב הביא שפה אחת משפחה אחת. ודרש שפה כמו שפה מלשון ושפת ס' את קדקד גזת לין (ישעיה ג יז), ענין נרעת מספחת, ואולי ז"ל שהיו מספחת: (רבע) ד"א שפה אחת ששפו

לעולם, (רעג) [ודברים אחדים, דברים שהוציאו אחרי יחידו של עולם]: ד"א ודברים אחדים, שהוציאו אחרי שני יחידו עולם, אחרי הקב"ה דכתיב שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד (וינס וד), ואחר אברהם, שנאמר אחד היה אברהם (רעד) (ואתברו) (יחזקאל לג כה): ד"א ויהי כל הארץ [שפה אחת], (רהע) אמר ר' אייבו בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, בשלשה מקומות חלקו באי עולם על הקב"ה, אחד בימי יחזשע, שנאמר (ויקבצו) (ויתקבצו) יחדו להלחם עם יחזשע (ועם ישראל פה אחד) (יחזקאל ס ב), מרו יחדו שחלקו על הקב"ה, ואחד בימי גוג ומגוג, שנאמר יתיצבו מלכי ארץ גוג (תהלים כ ב). (רעו) וכאן, שנאמר ויהי כל הארץ [שפה אחת ודברים אחדים], דברים של חרופים היו מוציאים על הקב"ה, (רעו) אלא שלא פראו הכתובים, אלא רבותינו פראו מקצתן, מה היו אומרים, (רעה) אחד אלף שנים ויום אחד ושש מאות וחמשים ושש שנים מבויל בא לעולם, (רעט) והשמים מתמוטטין, חמשים העליונים (רפ) יפלו עלינו, אלא באו (רפא) ונעשה לנו פתוסין, (פ' עמודים), שאם יפלו השמים יהיו מעמידין בהם, הוי ודברים אחדים:

[כה] (רפב) ויאמרו איש אל רעהו (בראשית יא ג). מרו איש אל רעהו, (רפג) כוש למצרים, (ומצרים לפו), ופוש לכנען: (רפד) הבה נבנה לנו עיר (שם ס ו),

הערות ותקונים

שטפו פורענות לעולם. בנדפס שפה אחת ש"ן כתיב, ר"ל כתיב ש"ן לא בסמך, ודרש שפה ש"ן ימחט שטפו פורענות. ונלקח סוג ד"ל שטפו פורענות לעולם כחמה, כענין שנאמר שפוח הסיר (יחזקאל כד ג): (רעג) ודברים אחדים. הוספתי ע"פ כ"י רומי, ובנדפס חסר זה עד אמר ר' אייבו, ושם נמצא הוספה אמרו לא כל היטם שיצור לו העליונים יתן לו התחתונים, והוא מב"ר פל"ח, ואח"כ נמצא שם הוספה שנים נעלה לרקיע ונכח בקדומו, ונחלק ל' כחות, אחת אומרת נעלה ונשכ שם, ואחת אומרת נעשה עמו מלחמה, ואחת אומרת נעבד שם ע"ז, וזו שאמרו נעלה ונשכ שם משם הפל"ח, וזו שאמרו נעשה עמו מלחמה נעשו קסין רוחין ושדן, וזו שאמרו נעבד שם ע"ז, בלע ה' פלג לשונם ויפץ ה' אורח, והוא שהוסף המסדר הזה ממנה סנהדרין (דף ק"ט ע"א): (רעד) והאברה. הסגרת וליהא נקרא, וכן ליהא בכ"י רומי: (רהע) אמר ר' אייבו בשם ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. מוצא בילקום יואשע רמו י"ט בשם התנאומא, ובנדפס ר' אייבו בשם ר' יוסי הגלילי, ז"ל בשם ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, גם חסרים שם המלות, "ד"ל ויהי כל הארץ שפה אחת": (רעו) וכלן שחמור ויהי כל הארץ. בנדפס חסר הכסום עד ויאמרו איש אל רעהו, והטעם שם וכלן... ויאמרו איש אל רעהו, וזה פשוט. גם המעתיקים הצינו בראש המאמר "אחת כאן" ובאמת בכ"י שלפנינו הוא בסוף, "וכלן שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת". ואולי נעבור שלא הביט הכותב וכלן ויאמרו איש אל רעהו הוסיפו בראש המאמר "אחת כאן" ובאמת מלת וכלן בסוף יש למחוק, וכן ויאמרו איש אל רעהו מתחיל מאמר חדש. ובתנאומא דפוס קאנשאטאטינא ודפוס וויניציא רחמי הטעם כמו לפנינו בכ"י: (רעו) אלא שלא פראו הכתובים אלא רבותינו פראו מקצתן. עיין ב"ר פל"ח אות ו' מעשה דור הפלגה לא נחפרם, ודברים אחדים שאמרו דברים חדים אמרו אחת לאלף ותרנ"ז שנה הרקיע מתמוטט כ', וע"פ גם ברי' פל"ח: (רעה) אחרי אלף שנים ויום אחד ושש מאות וחמשים ושש שנים שמברית העולם עד המבול החשבון מזומם. אלף ותרנ"ז שנה, עיין בסדר עולם רבא בהתחלתו מאדס עד המבול אלף ותרנ"ז שנה, וזה פרסן כ', ע"פ. ולדעת המלות "יום אחד" הוא הוספה כי אלף שנים הוא יום אחד אצל הקב"ה, וגם ליהא בכ"י רומי: (רעט) והשמים מתמוטטין. בכ"י רומי בסעודת המתמוטטים, וז"ל מתמוטטים: (רפ) יפלו עלינו. בכ"י רומי יורדין עלינו: (רפא) ונעשה לנו פתוסין (פ' עמודים). המלות שהסגרת הוסיף המעתיק בכ"י אקספארד שלפנינו, וליהא בכ"י רומי, ושם בגי' פרגישין, ובב"ר פל"ח אות א' ואת' וילקום רמו ס"ב ונעשה בסוכות אחד מן הכפון אחד מן הדורס אחד מן המעבר, ברור שהיה הטעם גם בב"ר פרגישין, ואח"כ השמישו המלה כזה והצינו "סוכות" ומלת פרגישין לא הביאו הערוך והמספיק. ופי' פרגישין משון יוני ὄρνις במשקל קצון עברי מגדלים Thürme כאשר כתב אלי "ידיד החוקר הגדול דר' קאהוט י"י: (רפב) ויאמרו איש אל רעהו. עיין לעיל הערה רע"ו שהעיתות בנדפס בסעודת "וכלן ויאמרו איש אל רעהו". ד"ק מן ויאמרו איש אל רעהו הוא מאמר חדש: (רפג) ויכס למגרים [ומגרים לפוס] ופוס לכנען. כן תהי' ע"פ כ"י רומי, ובנדפס כוש לפוס ופוס לכנען חסר, וכל"ל טע' [למגרים לפוס] לפוס ופוס לכנען, וברכ"י ע"ה"ח הביא וז"ל אומה לאומה מגרים לכוש ויכס לפוס ופוס לכנען, יש לתקן ברכ"י כמו שהוא לפנינו, וכן מפרש סדרס בקרא ובני חס כוש ומגרים ופוס (בראשית יו), ורחמי' בב"ר פל"ח אות ח' ויאמרו איש אל רעהו מי אמר למי רבי ברכיה אמר מגרים אמר לפוס, וכן מוצא בלקח סוג, אולם בילקום רמו ס"ב הביא בגי' מב"ר כוש אמר למגרים. ובנדפס אחר מהילקום רחמי' שחלקו גם בילקום ע"פ הב"ר מגרים אמר לכות, וחשבו לתקן לקלקל, כי בגי' הכונה כמו שהיה בילקום כוש אמר למגרים, וכן יש לתקן בב"ר לפנינו: (רפד) הבה נבנה לנו עיר.

(רפה) אמר להם הקב"ה אתם אמרתם הבה, חייכם בו בלשון ארד עליכם, שנאמר הבה נרדה [ונבלה שם שפתם] (בראשית י"ז). (רפו) אמר ר' חייא בר אבא לשלישה חלקים נחלק המנדל, שליש נבלע, ושליש נפל, ושליש עומד עד עכשיו, (רפו) מי שעולה לראשו רואה התמרים של יריחו כהגבים הללו:

[כנ] (רפה) אתה מוצא מעשה דור המבול נתפרשו, ומעשה דור הפלגה לא נתפרשו, מעשה דור המבול פרשו איוב, שנאמר גבולות ישינו [עדר גזול וירעו] חמור יתומים ינהגו (איוב כ"ג), מהו גבולות ישינו, שהיו נכנסין זה בגבולו של זה (רפט) וזה בגבולו של זה, ועדר גזול וירעו (רצ) שהיו גוזלים זה צאנו של זה, חמור יתומים ינהגו, כשהיו רואין חמור ביד יתום, (רצא) מיד היו נוטלין אותו ממנו. יחבלו שור אלמנה (ס), אלמנה שמת בעלה והניח לה שור אחד ויצאה לרעות אותו, מיד היו נוטלין אותו ממנה, ערום ילינו מבלי לבוש (ס"ט), (רצב) כיון שראו בני אדם שהיו עושין בהם כך, (רצג) היו מפשיטין את בגדיהם ומהלכין ערומים, (רצד) והדברים הרבה אלא כדי שלא להטריח בפניהם:

הערות ותקונים

כ"י רומי וכן בנדפס מוצא הדרש הזה על הכתוב שלפניו הבה נלכדה נכבים, אולם הגי' שלפניו נכונה, וכן הוא במכילתא בשלח מסכתא דשירה פרשה ב' וכן אחת מוצא בלשני מנדל שצמח שנתגלו לפניו בו נפרע מהם שנאמר ויאמרו הבה נכנה לנו עיר ומגדל ונראש השמימה וגו', וכתוב הבה נרדה וגו' ויפץ ה' אותם משם. וכן הראה בלקח עובד נח י"א ד' הם אמרו הבה נכנה לנו עיר ומגדל, והקב"ה הבה נרדה, הם אמרו פן נפוך והקב"ה הפיץ דכתיב ויפץ ה' אותם ע"כ. וכן הביא רש"י נח י"א ו' הבה נרדה מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נכנה והוא כנגד מדד ואמר הבה נרדה, וכיון להאמור שלפניו בתחומא כ"י: (רפה) אמר להם הקב"ה אתם אמרתם הבה נדרפם הלשון משונה אמר הקב"ה רשעים צדקה פשעכם הבה אנלגל אתכם שנאמר הבה נרדה ונבלה שם שפתם: (רפו) אמר ר' חייא בר אבא לשלשה חלקים נחלק המנדל שליש נבלע ושליש נפל ושליש עומד עד עכשיו. וכ"ה גם כ"י ברומי, ובנדפס גי' אחרת אמר ר' חייא בר אבא מנדל שטשו שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים. וזה לקח המסדר מן גמרא בבלי סנהדרין דף ק"ט ע"א אמר ר' יוחנן מנדל שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים. ופירש"י שליש נבלע נבלע יסודותיה משוקעות היא בקרקע עד שליש, ושליש של מעלה נשרף, ושליש אמצעי קיים בקרקע ולא שיהא עומד באויר. מזה תראה שהמסדר הזה מהתחומא לקח דבריו מהבבלי, ובמקום שלפניו בגמרא שם מוצא זה בשם ר' יוחנן הניח הוא שם האומר כמו שהוא בתחומא כ"י. ובב"ר פל"ח אות ח' אחא אמר ר' חייא בר אבא המנדל הזה שצנו שלישו נשרף, ושלישו נשקע, ושלישו קיים. אין ספק אלא שגם בב"ר היתה הגי' שלישו נפל (חלק העליון) ושלישו נשקע (חלק התחתון) ושלישו קיים (חלק האמצעי), אבל אח"כ הליגו המדפיסים שלישו נשרף במקום שלישו נפל להחליט עם דברי הבבלי, אולם בילקוט רמז ס"ב בשם ז"ר מנא עור הגירסא הישנה המנדל הזה שצנו שלישו שקע (כמו נבלע שלפניו בתחומא) שלישו קפץ (יותר נכון לגרוס קטע, כי קטף נופל רק בצמחים ובשגבים ובפרי מעקף, וקטע כמו נפל בתחומא), ושלישו קיים. ועוד סעד לדברי תראה גם בלקח עובד (נח י"א ה') אמר ר' אחא [ל"ה ר' חייא] בר אבא מנדל שלישו נפל ושלישו נשקע בדרך ושלישו קיים: (רפו) מי שעולה לראש רואה התמרים של יריחו כהגבים הללו. בנדפס מי שעולה לראש רואה דקלים אשר ציריחו כהגבים, כי יריחו היתה עיר התמרים כמו בקעת יריחו עיר התמרים (דברים לד ג'), וכן ויביא יריחו עיר התמרים (ד"ה כח טו), ובב"ר פל"ח אות ח' רבי הווא בשם רבי ירמיה אמר כל מי שהוא עולה על ראשו רואה דקלים שלפניו כאלו חגבים, וכן הוא בילקוט רמז ס"ב והשמים שם האומר, ואולי במקום שלפניו ל"י ש"ל יריחו". ובלקח עובד אדם על גביו והדקלים נראו כהגבים: (רפה) אתה מוצא בו מעשה דור המבול פרשו איוב, מוצא בילקוט איוב רמז תתק"ט בשם התחומא, ודבריו לקוחים מתחומא כ"י לא מהנדפס, כמו שתראה כי הלשון מתאים מלה במלה עם התחומא כ"י ככתבו וכלשונו: (רפט) וזה צנבולו של זה. וכן הוצא בילקוט, וחסר בנדפס: (רצ) שהיו גוזלין זה אלו של זה. הוספתי ע"פ הנדפס, וחסר גם כ"י רומי ונס בילקוט: (רצא) מיד היו נוטלין אותו ממנו. וכ"ה בילקוט, ובנדפס באין ונוטלין אותו ממנה: (רצב) כיון שראו בני אדם שהיו עושין בהם כך. כ"ה גם בילקוט ובנדפס כיון שראו בני אדם שראו בני אדם שטעוים בהם כך: (רצג) היו מפשיטין את בגדיהם והלכין ערומים. כ"י רומי היו מפשיטין ערומים כדי שלא ישפוטו את גנדיהם, וכ"ה בילקוט, ובנדפס מפשיטין בגדיהם והלכין ערומים שנאמר ערום הלכו בלא לבוש ואין כסות בקרה, ל"י ערום ילינו מבלי לבוש, גם הכתוב ל"י בתחלה לא בסוף וכ"ל ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה כיון שראו בני אדם שטעוים בהם כך היו מפשיטין בגדיהם והלכין ערומים: (רצד) והדברים הרבה אלא כדי שלא להטריח בפניהם. וכ"ה גם כ"י רומי זה דברים הרבה אלא כדי שלא להטריח, וכן מנא להלן וירא את ש"ו וזה דברי המסדר שקר, שדברים הרבה יש בזה אלא כדי שלא להטריח, וכן מנא להלן וירא את ש"ו והענין

[כז] (רצה) ער היכן חטאו דור המבול, ויאמרו לאל סור ממנו (חז"ל כא יד), אמרו דעתה של תורה אין אנו מבקשים, (אמרו) מה שדי כי נעבדנו (שם שם טו) על מה אנחנו מתפללים לפניו: (רצו) למה היו דומין אנשי המבול ואנשי דור הפלגה, למלך שהיה לו שני (בני בתיים) [בנים], אחד אומר [לו] איני יכול לעמוד בכך ולא בפריחתותיך, (רצו) והשני אומר לו או אני או אתה, כך אנשי דור המבול (אמרו) [ויאמרו] לאל סור ממנו גור, דור (המבול) [הפלגה] אמרו או אנו או הוא, שנאמר הבה נבנה לנו עיר, אמרו לא (הכל) [כל] הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים, באו ונחליף ונמול את העליונים, והוא ימול את התחתונים:

[כח] ויאמרו איש אל רעהו הבה נלכנה לבנים (בראשית יא ז). כל מה שהיו עושין הקב"ה מצליח בידם, כדי לשובק עליהם באחרונה, שנאמר יושב בשמים ישחק (תהלים ד ז), שאילולי לא בנו, היו אומרים אילו בנינו את המגדל היו עולים לשמים ומתעלמים עמו, מה עשה הקב"ה הצליח בידם, להודיעם שאינם כלום בעולם, ואחר [כך] שוחק עליהם והגלה אותם, שנאמר ויפץ ה' אותם משם (בראשית יא ח). (רחצ) [ויאמרו] הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם [שם שם ד], אמר ר' שמעון בן יוחי (רצט) נמלו ע"ז ונתנהו בראש המגדל, [אמרו] אם נגזר הקב"ה עלינו גזירות יהיה כנגדו ומעכבו, (ש) ואין הלשון הזה ונעשה לנו שם, אלא לשון ע"ז, שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג יג), (שא) אמר להם הקב"ה אתם אומרים פן נפויץ (בראשית טז), אני מפיץ

הערות ותקונים

והענין הרבה אלא שלא להסיריה בפניכם. ובפ' אמור בפ' שור או כשב אות ו' ש'יטין הרבה יש למקרא הזה אלא כשכיל שלא להסיריה. וכן הוא נדפס אמור שם, ושם הג' בשמות שטין הרבה, אולם בדפוס קאמפוטאטינא ודפוס ווינצ'זה האמר לכוון שטין הרבה, ועיין בפסיקתא שור או כשב הערה י', ומלא גס בפסיקתא רבתי פ"ז אות ג' ד"א גאות אדם תשפילנו שכיב גדול הוא אלא נבא לעינינו. הוא ג"כ שם מאת המסדר: (רצה) עד היכן חטאו אנשי דור המבול ויאמרו לאל סור ממנו. נדפס הלשון משושב וחסר ההתחלה ונשאיר רק המלה על שאלמרו לאל סור ממנו מה שדי כי נעבדנו, וז"ל עד היכן חטאו אנשי דור המבול ויאמרו לאל סור ממנו אמרו דעתה של תורה אין אנו מבקשים מה שדי כי נעבדנו על מה אנחנו מתפללים לפניו. ובעל עץ יוסף בתנחומא שם חשב שהסיום ואין כמות בקרה מוסב למטה, וכתב ואין כמות בקרה על שאלמרו לאל סור ממנו מה שדי כי נעבדנו, ודחק לפרש וכתב פ"ה על שחטאו על שאלמרו לאל הנה הוא סור ממנו כו', ובמלת הגי' הנכונה כמו שהקטני וכמו שהוא לפנינו ככ"ו, גם ייין חזוב כ"ב, כי באיזב כ"ב י"ז פתיב האומרים לאל סור ממנו, אולם הדורש דרש על הכתוב חזוב כ"א י"ד פ"ו: (רצו) למה היו דומין אנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה למלך שהיו לו שני בני בתיים. ככ"ו רומי ז' בתיים, ותקנתו ש"ל ז' בנים, היינו למלך שהיו לו שני בנים, ונדפס בגי' לשני בני מלכים: (רצו) והשני אומר לו או אני או אתה. ונדפס חסר מאמר שלם, וכך איתא שם והשני אומר לא כל הימנך אלא אומר הנה נבנה, והעיקר חסר מן הספר, כי בן שני של המלך לא אמר הנה נבנה לנו עיר, רק ככ"ל והשני אומר [או אני או אתה], כך אנשי דור המבול ויאמרו לאל סור ממנו, דור המגלה אמרו] לא כל הימנך אלא (אומר) הנה נבנה. גם הסיום שם ואעפ"כ הניחם ואמר להם עשו שנאמר ועתה לא יבצר. ואחר זה מתחיל יושב בשמים ישחק נלקח המאמר בחסר, והעיקר הוא כמו לפנינו ככ"ו, וכן יש לתקן שם. ובכ"ר פל"ח אות ו' תמלא דרוש אחר אמר ר' אליעזר חי זה קשה אם זה שאומר או אני או אתה בפלסין או זה שאומר אני בפלסין ולא אתה כו' ע"ש. ומובא בילקוט הושע רמז תקכ"ב, ובשמות מזין שם כ"ר פל"ב וז"ל פל"ח, גם הביא שם את המאמר רבי בתחלה ואחר המאמר מר' אליעזר. ולזה המאמר כוון רש"י בראשית י"א פ"ה. ונדפס שם זכור לאברהם רבי מחמת סמך השאלה על ואלו לא נלכדו מן השלם ע"ש. וגם חסר ברש"י שם בפסוק המאמר אחר שנאמר שפה אחת ודב"ר אחדים, ז"ל לפיכך לא נלכדו מן השלם: (רצח) ויאמרו הנה נבנה, הוספתי ע"פ כ"ו רומי: (רצט) נמלו ע"ז. ככ"ו רומי נמלו ע"ז והניחו בראש המגדל אמרו שאם יגזור עלינו הקב"ה גזירות יהיו כנגדו ומעכבו, וכל זה חסר נדפס, ועיין כ"ר פל"ח אות ו' בלא ונעשה לנו מגדל ונעשה ע"ז בראשו ויתן חרב בידה ותהא נראה כאילו עושה עמו מלחמה: (ש) ואין הלשון הזה ונעשה לנו שם אלא ע"ז. וכן בכ"ר פל"ח חני רבי ישמעאל אין שם אלא ע"ז וחסר הסיום מן הכתוב. וכן נלקח טוב הביא הראיה מן הכתוב ושם אלהים אחרים לא תזכירו. ובהערות שלי למדרש לקח טוב שם העירוני לעיין מביא ח"פ' משפטים פ"ב, ושם האומר הוא ר"ב. וע"ש במלת סופרים לידידי הרה"ג מהר"א ווייס ז"ל. ואולי כב"ר שהובא בשם רבי ישמעאל הכוונה למכילתא דר' ישמעאל. ועיין עוד סנהדרין דף ק"ט ע"א תניא ר' נתן אומר כולם לשם ע"ז נתכוונו כתיב הבה נעשה לנו שם וכתוב הכה ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה להלן ע"ז אף כאל ע"ז: (שא) אמר להם הקב"ה אתם אמרתם פן נפויץ, לזה המאמר כוון רש"י נח י"א ח' ויפץ ה' אותם מה שאלמרו

אתכם, שנאמר ויפץ ה' אותם (בראשית י"ח), לקיים מה שנאמר מגורת רשע היא תבואני (משלי י"ב): וירד ה' לראות (בראשית י"ח ט), (שב) הכל גלוי לפני הקב"ה, וכתוב כאן וירד ה' לראות, (שנ) אלא ללמד דרך ארץ לבריות [שלא לגמור את הדין ושלא לומר דבר מה שלא רואין]: אשר בנו בני האדם (ס). (דש) אמר להם אין אתם מבינים בראשונים שהיו לפניכם, (שנאמר) ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת וגו' [ועתה לא יבצר] (ס ס) (שה) אע"פ שמרדו פשטתי להם ימיני, ואמרתי להם עשו תשובה ואקבל אתכם, כמה שנאמר ועתה ישראל מה ה' אליהך שואל (מסך) [מעמך] (ויקרא י'), והן אמרו לא יבצר [מהן] [מהם], אפילו אותן האנשים נבצרים אינן עושין תשובה, שנאמר כבוצר על פסלות (יחזקאל י"ט): (שו) (ד"א) הבה נרדה [ונבלה שם שפתם] (ס ס), שעירבב הקב"ה את לשונם ולא היה אחד מהם יודע לשון חבירו, מה היה אותו הלשון שהיו מדברים בו, (שו) לשון הקודש היה, שבו נברא העולם, (שח) בעולם הזה היו האומות והבריות חולקין על הקב"ה, אבל לעולם הבא כולן שוין כתף אחד לעבדו, שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה [לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד] (יחזקאל י"ט), למה שכן אמר הקב"ה לישראל אני מבטל את השעבוד מכם, ומאבד האומות

הערות ותקונים

מן נפץ נתקיים עליהם הוא שאמר עליהם מגורת רשע היא תבואט עכ"ל. וראיתי בצ"ר פל"ח סן נפץ על פני כל הארץ אמר ר' שמעון בר חלפתא פי כסל מחתה לו ע"כ. חסר רישא דקרא [מגורת רשע היא תבואט] פי כסל מחתה לו: (שב) הכל גלוי, בגדפס הלא הכל גלוי לפניו שנאמר ידע מה בחשוכא וטורא עמה שרא (דניאל ב' כב): (שב) אלא ללמד דרך ארץ לבריות שלא לגמור את הדין. הוספתי בפנים ע"פ כ"י רומי, וכן הוא בגדפס, וכן ראיתי ברש"י עה"ת (נח י"ח) וירד ה' לראות לא הולך לך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשעו הכדור עד שיראו ויביטו מדרש רבי תנחומא עכ"ל. והמבאר הביא דבריו וסיים והוא ביין נכבד ראוי לשמוע. וראיתי בילקוט רמז ס"ב הביא את דברי התנחומא באמצע המאמר שהביא מב"ר וחסר ה'יון תנחומא. ובשל הערוך ערך ר"א הביא מאמר מילמדנו סוף פ' אלה תולדות אמר ר' יוחנן ידעתי כי כל תולד ולא יבצר ממך מומה, והוא אומר וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל, אלא ללמד לבריות שלא יאמרו עדות אלא אם כן ראו שנאמר והוא עד אז ראה ע"כ: (דש) אמר להם אין אתם מבינים בראשונים שהיו לפניכם שנאמר ויאמר ה', הסגרתיו מלת שנאמר, כי מן ויאמר ה' מתחיל לרשע חדש. ובגדפס חסר המאמר הזה, ובאמת המאמר קשה הגנה להבין כוונת הדורש על הכתוב אשר בנו בני האדם שחסר לא הבינו בראשונים, ולדעתי צ"ל אמר להם אתם מבינים בראשונים שיון לפניכם. ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. וכן איתא בצ"ר פל"ח אות ט' אשר בנו בני האדם אמר ר' ברכיה וכן מה נאמר בני חמריא או בני גמליא אלא בניו דאדם קדמאה, מה אדם הראשון אחר כל המצוה שעשיתי עמו אמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' כו'. וע"כ במ"כ שכתב בניו של אדם הראשון שאחיו דרכו. וברש"י בפ' עה"ת (נח י"ח) מובא המאמר הזה ביתר ביאור, בני האדם, אלא בני מי, שמה בני חמורים וגמלים, אלא בני אדם הראשון שכפה את המצוה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אל כפי מצוה למרוד בני שהשפיעם טובה ומתנם מן המבול, עכ"ל. ואולי גם כאן כוונת הדורש אתם מבינים בראשונים שנאמר שיהיה לפניכם כמו שהוא כפה בסוכה כן גם אתם: (שה) אע"פ שמרדו פשטתי להם ימיני, בגדפס הגי' כך ויאמר ה' וגו' ועתה לא יבצר מהן [ל' מהם] מהו ועתה שמרדו בו ובעטו ועשו מגדל פסע להם הקב"ה ימינו לעשות תשובה כמ"ס ועתה ישראל מה ה' אליהך שואל מעמך כי אם ליראה וגו', והוא ע"פ צ"ר פל"ח אות ט' ועתה לא יבצר אמר ר' אבה בר כהנא מלמד שפחה לכן הקב"ה פתח של תשובה שנאמר ועתה, ואין ועתה אלא תשובה, המד"א ועתה ישראל מה ה' אליהך שואל מעמך כי אם ליראה, והן אמורים לא אמר הקב"ה לא יבצר מהם כל אשר יעשו ויבצרו, ולדברי הב"ר חלק א' הפסוק לחיבות ואילוהו מפאסו, שדרש שחיבת "לא" אמרו הם, וחיבת "יבצר" אמר הקב"ה. וכן בילקוט טוב הביא ח"ל ועתה פתח להם בתשובה כמו ועתה מה ה' אליהך שואל מעמך. ולא יבצר מהם בתמיא, כלומר לא יבצר מהם עבודתם אלא וודאי יבצר מהם, וע"כ בהערה י"ז שהעירוני ששנה בצ"ר פל"ח, ובתנחומא נח, ובמכילתא בשירה פ"ה, וע"כ צ"ר פל"ח ובמ"ד פ"ז: (שו) ד"א הנה נרדה. וכ"ה בכ"י רומי, מלת "ד"א" הסגרתיו כי מיותר הוא, ומן הבה נרדה הוא התחלת הדרוש. וכ"ה לנטות בגדפס: (שו) לשון הקודש הים. וכן בחיב"ע בראשית י"א א' שפה אחת בלשון קודשא הו ממלכין דלחבריה ביה עלמא מן שרוא, וכן הביא רש"י שפה אחת לשון הקודש: (שח) בעולם הזה האומות והבריות חולקין על הקב"ה. בגדפס סוף נח אות י"ט הלשון משונה ובתחבבה דברים, אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי יצר הרע חלקו בריותי ונהלקו לשבעים לשון, אבל לשלם הבא משוין כולן כתף אחד ט'. גם נמצא שם הוספה, אבל אומות העולם יחז עובדין אחי ביראה כגון אדם שבו

מפניכם, ומקריב אתכם אלי, כדי שתדעו עובדין אותי ביראה, (שם) ועוד אמר רחוקה על ידי דוד, עבדו את ה' ביראה (תלמי ג יא): חסלת פרשת נח

פרשת לך לך

[א] ויאמר ה' אל אברהם לך לך (מלכות יב ה). (שנו רבותינו) (א) [ילמדנו רבינו] (ב) מהו לאדם שיקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך, (ג) רב אידי ורב הונא בשם ר' יוסי בר יודנה בשם ר' שמואל אמרו אסור לאדם לקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך, (ד) אלא יעמוד על רגליו ויקרא קריית שמע, ובשינוי לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, יתחיל ואהבת (ה) מיד קורא מהלך ואינו חושש. אתה מוצא מי

הערות ותקונים

שנו משרת לפניו כו' והוספה היא ליתא ככ" ה' מאקספארד: (שם) ושור אמר רוח"ק ע"י דוד. ככ"י רומי וכך אמר רוח"ק:

(א) ילמדנו רבינו. כן תקני, והסגרתו המלכות, שט רבותינו, והוא לנכון ככ"י רומי ובגדפס. והנה על פרשת לך נלחם אלי העתקה גם מכ"י שני קובץ 41 הנמצא ברומי, לכן רשמתי תמיד כ"י רומי ב', והכ"י הוא שזה עם הגדפס: (ב) מהו לאדם שיקבל עליו. ככ"י רומי מהו אדם שקיבל עליו מלכות שמים מהלך, ז"ל שיקבל, ובכ"י רומי ז' ובגדפס אדם מישראל מהו שיקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך: (ג) רב אידי ורב הונא בשם ר' יוסי בר יודנה בשם ר' שמואל. וכ"ה ככ"י רומי, רק דשם הגי' בשם רב יוסף במקום בשם ר' יוסי ובכ"י רומי ז' רב הונא בשם ר' יוסי ור' יהודה בשם ר' שמואל ובגדפס ר' אידי ורב הונא בשם ר' יהודה ור' יוסי בשם ר' שמואל. ובירושלמי ברכות פ"ב ה"א (דף ד' ע"א) איתא קר, ר' חונא (כאן ר' הונא, עיין מנחם הירושלמי דף ע"ג ע"ב) ר' אורי (ז"ל ר' אידי, ובפסחה האבא במנחם הירושלמי ערך אורי, כי שם אורי לא נמצא בירושלמי) רב יוסף (כנסתא כ"י רומי, ויוסי ויוסף אחד הוא, עיין מנחם הירושלמי דף ק"ג ע"א) רב יהודה בשם שמואל רריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד, ועל זה אמרו בירושלמי שם מהו אם היה יושב עומד, לא אם היה מהלך עומד, ודברי הירושלמי מובאים גם בסדר רב עמרם גאון דף ה' ע"ב וגורם רב הונא רב אידי רב יוסף ר' יהודה בשם שמואל. ובתנחומא הגדפס מפרש ביתר ביאור כשהוא מהלך אסור לקבל עליו מלכות שמים אלא יעמוד ויקרא קריית שמע. גם הביא בעל התנחומא כשינוי לבשכמל"י יתחיל ואהבת מיד קורא מהלך ואינו חושש, ור"ל רק בפסוק ראשון לבד לריך לעמוד והשאר קורא והוא מהלך. אולם בבבלי ברכות דף י"ג ע"ב איתא אמר ר' נתן כרמר שוקבא אמר רב יהודה עד על לבבך בעמידה, ור' יוחנן אמר כל הפרשה כולה בעמידה, וכתב הרי"ף ברכות ריש פ"ב וז"ל עד על לבבך בעמידה, ר"ל שאם היה מהלך והתחיל בק"ס לריך שיעמוד עד על לבבך ואח"כ מהלך. ומפרש בירושלמי רב הונא ורב אידי בר יוסף בשם שמואל (ז"ל רב הונא ורב אידי ורב יוסף ור' יהודה בשם שמואל) אמרו לריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד, לא שאם היה יושב עומד אלא אם היה מהלך עומד. ועל זה הוסף הרי"ף וכתב וליה הלכתא לא כרב נתן ולא כר' יוחנן דק"ל כרבא דהוא בתרא דפסק הלכה כר"מ דלא לריך כוונה אלא לפסוק ראשון בלבד, הלכך אין לריך לעמוד אלא בפסוק ראשון לבד עכ"ל. וכן חכמי התוס' ברכות שם ד"ה על לבבך הביאו את דברי הירושלמי וכתבו וכן הלכה דמהלך בדרך מזה לעמוד בפסוק ראשון ובעיני כוונה בפסוק ראשון לבד, וסיימו וכן איתא בתנחומא רב יהודה בשם שמואל (הוא כמו שתקניתי) אמר אסור לקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך אלא יעמוד ויקרא, ובשינוי לואהבת יך לדרבו עכ"ל. וכוונתו למאמר התנחומא שלפניו. וכן הרמב"ם ה' ק"ס פ"ב ה"א הביא מי שהיה מהלך על רגליו עומד בפסוק ראשון והשאר קורא והוא מהלך. וע"ש בהגהות מיימוניות שכתב ולא כבה"ג ורשב"א שצריך לעמוד עד על לבבך, עכ"ל. וכן הסור אור"ח ס' פ"ג כתב אם קורא לריך לעמוד בפסוק ראשון ובה"ל כתב שצריך לעמוד עד על לבבך וכן ה"ה הראב"ד עכ"ל. וגם הב"י הביא דברי התוס' דלא לריך כוונה אלא פסוק ראשון בלבד וסיים וכן פסק הרמב"ם וכן פסקו התוס' וכתבו דהכי איתא בתנחומא עכ"ל, וראיתי בסמ"ה ה' ק"ס ס' כ"ח שהביא שהמהלך בדרך די לו שיעמוד בפסוק ראשון בלבד וכן יש בפירוש בהגדה באלה הדברים רבה צ"ל ואתחנן שאומר כן רב יהודה בשם רב ולא כדברי בה"ל שצריכים לעמוד עד על לבבך ע"כ וכן הוא בלחמית דר"ר פ' ואתחנן פ"ב אות ל"א: (ד) אלא יעמוד על רגליו ויקרא ק"ס. וכ"ה גם ככ"י רומי א', אבל ככ"י רומי ז' ובגדפס הגי' אלא יעמוד במקום אחד ויזיין לבו לשמים באימה ויראה ברתת וזויעה ביחוד השם ויקרא שם ישראל ה' אליהו ה' אחד כל אחד ואחד בטוהת אל: (ה) מיד קורא מהלך ואינו חושש. כן הוא גם ככ"י רומי א', אבל ככ"י רומי ז' ובגדפס ובתנחומא ואתה ראה מהלך ראה עומד ראה יושב שכן כתוב בשנתן בביתך ובלכתך בדרך ובשכרך ובקומך. וכן תראה בהרא"ש ברכות פ"ב הביא וז"ל והא דלא נצי עמידה בכל הפרשה משום דפסוק דבתריה כתיב ובלכתך בדרך אלמא דקורא במהלך, וע"ש במעשרי י"ס